รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โดย

นางสาววันดี ศรีสวัสดิ์ และคณะ

กุมภาพันธ์ 2559

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คณะผู้วิจัย	สังกัด
1. นางสาววันดี ศรีสวัสดิ์	คณะศิลปศาสตร์
2. นางสาววรรษา พรหมศิลป์	คณะศิลปศาสตร์
3. ดร.ธารนี นวัสนธี	คณะศิลปศาสตร์
4. นางสาวนิสาชล ตรีไพบูลย์	คณะศิลปศาสตร์
5. นางสาวกังสดาล ญาณจันทร์	คณะศิลปศาสตร์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย)
และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุลวงไปได้ด้วยดีด้วยความร่วมมือของคณะผู้วิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณผู้บริหารคณะศิลปศาสตร์ และผู้บริหารมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิทุกท่าน ตลอดจนเจาหน้าที่ของสถาบันวิจัย ทุกทานที่ได้อำนวยความสะดวกให้กับคณะผู้วิจัย

นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยขอขอบคุณทานผู้ผู้บริหาร ครู นักเรียน โรงเรียนวัดผึ่งแดด ท่านผู้บริหาร ครู นักเรียน โรงเรียนวัดศรีภวังค์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลทับน้ำ ผู้นำชุมชนตำบลทับน้ำ และปราชญ์ชุมชนทุกท่าน ที่ได้ให้ความเมตตาอำนวยความสะดวกในการทำงานวิจัย คอยให้ข้อมูลในทุกด้านที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานวิจัย ตลอดจนนักศึกษาสาขาภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารสากล และบรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายที่มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเล่มนี้

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบคุณบรรดาผู้ที่ช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ และผู้ที่เป็น กำลังใจให้กับคณะผู้วิจัยทุกทานได้แก่ ครอบครัว พี่น้อง และเพื่อนร่วมงานทุกทาน

คณะผู้วิจัย

บทคัดย่อ

ชื่องานวิจัย การศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

หัวหน้าโครงการวิจัย นางสาววันดี ศรีสวัสดิ์

ปีงบประมาณ 2558

การวิจัยเรื่องการศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเขตตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงจัดทำเป็นฐานข้อมูล 2 ภาษาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ให้กับโรงเรียนในชุมชนตำบลทับน้ำ นอกจากนี้การวิจัยดังกล่าวยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างจิตสำนึก เป็นแรงผลักดันให้เยาวชนตลอดจนคนในชุมชนได้เห็นความสำคัญ เกิดความรักและหวงแหนในชุมชนของตน มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดย 1) การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary Data) เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้องกับองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากวิทยานิพนธ์ ตำราวิชาการ งานวิจัย บทความ วารสาร และเว็บไซต์ต่างๆ 2) การรวบรวมข้อมูลจากเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Dept Interview)

จากการศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่าองค์ความรู้ในชุมชนตำบลทับน้ำ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม และการละเล่นท้องถิ่นทั้งที่สูญหายไปแล้ว และที่ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ พิธีทำขวัญข้าว พิธีทำขวัญนาค พิธีชิ้นศาลพระภูมิ การเทศน์มหาชาติ ในเทศกาลเข้าพรรษาพิธีกวนข้าวทิพย์ การละเล่นเพลงเกี่ยวข้าว การละเล่นเพลงเรือ 2) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน เช่น งอบ กระด้ง ตะแกรง ตะกร้า ตะข้อง ลอบจับปลาฯลฯ ภูมิปัญญาด้านการแพทย์และการรักษาโรค เช่น การกวาดยา การพ่นลมพิษ การนวดและการประคบ ภูมิปัญญาด้านอาหาร เช่น การแปรรูปมันเทศและเผือก ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยในครั้งนี้คือ 1) ฐานข้อมูล 2 ภาษา ที่มีเนื้อหาเป็นความรู้ทั้งด้านภูมิศาสตร์ การปกครอง วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใช้เป็นประโยชน์ในการ

เรียนการสอนให้กับโรงเรียนในเขตพื้นที่ 2) ชาวบ้านในท้องถิ่นโดยเฉพาะเยาวชนได้รู้ประวัติความเป็นมาและองค์ความรู้ต่างๆในชุมชนของตัวเอง เป็นแรงผลักดันให้เกิดความรักความหวงแหนในชุมชนของตัวเอง และเป็นแนวทางร่วมมือกันพัฒนานาท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

นอกจากนี้ยังพบว่าในชาวบ้านทั่วไปในชุมชนไม่ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนทั้งในรูปแบบของการสืบทอดหรือจดบันทึกความรู้ที่อยู่ ภายในตัวบุคคลหรือความรู้ที่จับต้องไม่ได้ (Tacit Knowledge) ให้เป็นหลักฐานที่สามารถจับต้องได้ถ่ายทอด กันได้ (Explicit Knowledge) มีเพียงคนเฒ่าคนแก่ที่เห็นความสำคัญและมีความห่วงใยในความรู้ของตนจึงใช้ การบอกเล่าถ่ายทอดเฉพาะในครอบครัว เครือญาติซึ่งมีความเสี่ยงต่อการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจุบันคงเหลือความรู้หรือภูมิปัญญาไม่กี่ประเภทที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในสังคม ชุมชนตำบลทับน้ำอีกทั้งผู้ที่มีความรู้หรือภูมิปัญญา ท้องถิ่นต้องการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฟื้นฟู ส่งเสริม สนับสนุนความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่โดยมีข้อเสนอแนะให้ทดลองใช้กระบวนการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้กับอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจจัดให้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลในชุมชน (Socialization) รวบรวมความรู้ในตัวบุคคล (Externalization) ให้เป็นขุมความรู้ในชุมชนรวบรวมเป็นหมวดหมู่ เผยแพร่ให้แก่ผู้สนใจ และนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้าง รายได้ให้กับประชาชน เพื่อเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

Abstract

Research Title A Study of Cultural Knowledge and Local Wisdoms in Tubnam Sub-district, Bangpahan District, Ayutthaya Province.

Head of the project Miss Wandee Srisawat

Budget Year 2015

The research study of cultural knowledge and local wisdom study in Tub-Num sub-district area, Bang Phra Han district, Phra Nakorn Si Ayutthaya province has a purpose to study the cultural knowledge and local wisdom in Tub-Num sub-district area, Bang Phra Han district, Phra Nakorn Si Ayutthaya province. The collected information is edited in Thai and English language as an instructional material for the schools in Tub-Num community area. Furthermore, this research also has an objective to cultivate good moral trait and the awareness of love and care of the community among the locals. The data is collected through 1) the documentary data collecting which is the collection of ideas, theories and any researches related to the knowledge of culture, wisdoms and local wisdoms based on the studies of research papers, academic works, thesis, articles, magazines and websites; 2) The In-Dept interview.

According to the study of knowledge, culture and local wisdoms in Tub-Num sub-district area, Bang Pha Han district, Phra Nakorn Si Ayutthaya province, it is found that the local wisdoms in this area can be divided into 2 categories namely 1) the culture, rite, ceremony and local plays both lost and inherited ones that still exist related to the locals' living style such as Tum Kwan Khao [Rice Blessing], Tum Kwan Naka [The Baptist of serving Buddha], Khuen San Phra Phum [The House of Guardian Spirit Locating], Thed Mahachat [Mahachat Spell Praying], Kwan Khaotip [Rice Sweets String], Pleng Kiew Khao [Harvest music] and Pleng Rue [Boat music]; 2) 2) the wisdom and knowledge of handicraft basketry, such as a winnowing basket, weir, fish trap, bamboo tray, bamboo hat and more, medical treatments such as throat rubbing ,spraying hives, massage and hot press and wisdom of food processing such as yam and taro. Benefits from this research are: 1) the database in 2 languages with content knowledge in both geographical and cultural dominance over Tub-Num sub-district area, Ban Pha Han district, Phra Nakorn Si Ayutthaya province as an instruction material in teaching to schools in the district; 2) The encouraging of locals, especially youth, to know, love and cherish in the history and

knowledge in their own community and to develop guidelines for local farms to be sustainable.

It is also found that the locals in the community do not realize on the importance of the preservation of their culture and traditional knowledge in the form of a note or inherited knowledge that lies within the knowledge or intangible (Tacit Knowledge) as tangible evidence that can be transmitted (Explicit Knowledge). Only aged people can see the importance and concern in their knowledge so such knowledge is told within only family or relatives that cause high risk of loss of local knowledge. The current balance of knowledge or wisdom, knowledge, wisdom, or a few types are left in Tub-Nam community and those who have knowledge or wisdom needed the local government to support and restore the existing knowledge or wisdom that with the suggestion to try the knowledge management process applied to conservation of traditional knowledge. This may be done through the exchange of knowledge between individuals in the community (Socialization) and knowledge in the person (Externalization) to collect a trove of knowledge in the community category, to disseminate to any interested person together with the application of the knowledge and wisdom of local to revenue to the public and to build a strong community of self-reliance and sustainability.

สารบัญ

		หน้า
บทคัดย่อ		(3)
ABSTRACT		(5)
กิตติกรรมประกาศ		(7)
สารบัญ		(8)
สารบัญตาราง		(10)
สารบัญภาพ		(11)
บทที่ 1 บทนำ		1
	1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
	1.3 ขอบเขตงานวิจัย	4
	1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
	1.5 นิยามคำศัพท์	6
บทที่ 2 วรรณกรรมและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง		7
	2.1 ข้อมูลทั่วไปของตำบลทับน้ำ	7
	2.2 แนวคิดเกี่ยวกับองค์ความรู้	10
	2.3 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น	11
	2.4 แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมของไทย	19
	2.5 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอน	22
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย		25
	3.1 นิยามคำศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา	25
	3.2 การเลือกพื้นที่ในการทำวิจัย	26
	3.3 การเลือกกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา	26
	3.4 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	27
	3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล	31
	3.6 การตรวจสอบข้อมูล	32
	3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล	32

		หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัยและอภิปรายผล		**34**
	4.1 องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม	35
	4.2 องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น	48
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ		56
	5.1 สรุปผลการวิจัย	57
	5.2 อภิปรายผล	70
	5.3 ข้อเสนอแนะ	71
บรรณานุกรม		73
ภาคผนวก ก		75
ภาคผนวก ข		85
ประวัติผู้วิจัย		95

สารบัญตาราง

	หน้า
2.1 ตารางแสดงจำนวนประชากรตำบลทับน้ำ	7
3.1 ทำเนียบผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้านผู้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	24
3.2 การสรุปวิธีการศึกษา	30

สารบัญภาพ

	หน้า
1.1 แผนที่แสดงอาณาเขตตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	4
2.1 แผนที่แสดงอาณาเขตติดต่อตำบลทับน้ำและตำบลใกล้เคียง	6
2.2 วัดผึ่งแดด	8
2.3 โรงเรียนวัดผึ่งแดด	8
3.1 วัดศรีภวังค์ เขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ	23
3.2 โรงเรียนวัดศรีภวังค์ เขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ	23
3.3 องค์การบริหารส่วนตำบลทับน้ำ	23
3.4 สัมภาษณ์เชิงลึกปราชญ์ด้านหมอรักษาโรคในเขตตำบลทับน้ำ	25
3.5 สัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชนในตำบลทับน้ำ	25
3.6 ขั้นตอนในการศึกษา	27
3.7 การจัดสนทนากลุ่มในชุมชนตำบลทับน้ำ	29
3.8 สัมภาษณ์ครูโรงเรียนวัดผึ่งแดด	29
4.1 แปลงข้าวในเขตตำบลทับน้ำ	33
4.2 พิธีบวชนาค	34
4.3 พิธีทำขวัญนาค	34
4.4 พิธีเซ่นผีในงานแต่งงาน	36
4.5 เทศน์มหาชาติ	38
4.6 บรรกาศงานเทศน์มหาชาติของชุมชน	40
4.7 การละเล่นเพลงเรือในสมัยโบราณ	43
4.8 ผลิตภัณฑ์จักสานที่นิยมผลิตใช้งานและจำหน่ายของชุมชนตำบลทับน้ำ	45
4.9 กระจาด	45
4.10 หมอโบราณกำลังรักษาอาการ “ซาง” ด้วยวิธีการกวาดยา	49
4.11 หมอโบราณกำลังรักษาอาการเริมด้วยวิธีการพ่น หรือการเป่า	49
4.12 “มันเชื่อม” ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากมันเทศ	51

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญของคนไทยในการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ที่ถูกกำหนดขึ้นในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านจิตรกรรม สถาปัตยกรรม ความคิด ความเชื่อ ความรู้ ที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบ ประเพณี ความกลมเกลียว ความก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน วัฒนธรรมของประเทศไทย ก็มีความเหมือนกันและแตกต่างกันบ้างตามแต่ละพื้นที่หรือแต่ละภาคของประเทศไทย รวมทั้งการสืบทอดหรืออาจมีการดัดแปลงบ้าง เพื่อให้เหมาะสมกับความเป็นสมัยนิยมมากขึ้น เช่น วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย ด้านภาษา ด้านอาหาร และวัฒนธรรมอื่นๆ อีกมากมาย เพราะใช้เฉพาะกันในชุมชน หมู่บ้านของแต่ละท้องถิ่น

วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นรกฐานสำคัญของวัฒนธรรมของชาติ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญาของคนในชุมชน ซึ่งบอกถึงความเป็นอัตลักษณ์ อันสะท้องถึงวิถีชีวิตอันเรียบง่ายเป็นสังคมที่พัฒนาชุมชนให้ก้าวไปสู่สังคมที่มีคุณภาพ อีกทั้งยังดำรงความเป็นชาติพันธุ์

วัฒนธรรมเกิดขึ้นมาได้ด้วยอาศัยการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ดังนั้น วัฒนธรรมไทยจึงเกิดมาจากคนไทย โดยคนไทยมีถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทยมายาวนานได้ปฏิสัมพันธ์ต่อกันกับเชื้อชาติอื่นๆที่อยู่ในบริเวณนี้ ซึ่งต่างก็รู้จักคิดและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ เพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม มีการไปมาหาสู่ระหว่างชนชาติทั้งในเรื่องการซื้อขายกัน การทำสงคราม การอพยพโยกย้ายที่ทำมาหากิน ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้ได้เกิดสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรม ขึ้นหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนไทยไม่ว่าจะย้ายไปอยู่แห่งใด ก็ได้สร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆเพื่อให้ตนเองดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคม สิ่งเหล่านี้จึงเป็นที่มาของวัฒนธรรมนั่นเอง สำหรับภูมิปัญญาไทย ก็มีความคล้ายกับวัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาไทยมีที่มาจากคนและสิ่งที่คนไทยประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาหรือสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อความสะดวกในการดำรงชีวิต รวมทั้งอาจได้จากบรรพบุรุษ ผู้ที่มีความรู้ด้านภูมิ ปัญญาไทย หรือได้มาจากชาวต่างชาติ แล้วนำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมทำเดิมของไทยจนเกิดเป็นภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นองค์ความรู้ที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดมาเป็นระยะเวลานาน ซึ่งในสังคมไทยถือเป็นสังคมที่เก่าแก่ มีภูมิปัญญาอยู่จำนวนมาก โดยภูมิปัญญาเหล่านี้ นอกจากแสดงความเป็นเอกลักษณ์ไทยแล้ว ยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญและพัฒนาการของคนในชาติไทย (จักรพันธ์ โสมะเกษตริน, 2551: 1) ทั้งนี้การสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะของตนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากนั้น บางพื้นที่มีการสร้างภูมิปัญญาที่ใช้ในพื้นที่ของตนจนเรียกได้ว่าเป็น ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ รวมไปถึงกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การปรับตัวการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถือเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาชีวิต ความอยู่รอดของบุคคล ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม แต่เนื่องจากปัจจุบันวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ถูกกลืนหายลบเลือน เพราะไม่ได้รับการเอาใจใส่สืบสานทำนุบำรุงให้เจริญงอกงามจากผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ซึ่งสาเหตุดังกล่าวอาจเกิดจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของค่านิยมตามยุคสมัย การเผยแพร่วัฒนธรรมข้ามชาติ และการก้าวล้ำของเทคโนโลยีที่สามารถรับรู้ข่าวสารกันได้ทุกมุมโลกผ่านทางสังคมออนไลน์ สิ่งเหล่านี้ส่งผลในการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิต ทำให้คนในชุมชนไม่ใส่ใจในการให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตน

บ้านทับน้ำ: วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

บ้านทับน้ำเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน โดยมีพื้นที่โดยทั่วไปเต็มไปด้วยหนองและบึง และในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีพื้นที่นี้เป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงช้าง ในยามบ้านเมืองสงบนายโขลงช้างช้างจะนำช้างมาลี้ยงในบริเวณนี้ ซึ่งจะปล่อยให้ช้างกินหญ้า และลงอาบน้ำในบึง จึงทำให้เรียกพื้นที่นี้ว่า “ท่าช้าง” ต่อมาสภาพหนองบึงเริ่มตื้นเขิน จึงมีคนเข้าไปปลูกบ้านอาศัยอยู่ในบึงจึงดูเหมือนว่านี้ปลุกอยู่ในน้ำจึงเรียกว่า “บ้านทับน้ำ”

บริเวณพื้นที่บ้านทับน้ำนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม อีกทั้งยังมีคลองเชื่อมต่อกันหลายสาย ซึ่งอาชีพส่วนใหญ่ของประชาชนในหมู่บ้านเป็นการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนา การเพาะปลูกโดยเฉพาะการเพาะปลูกมันสำปะหลัง เป็นต้น

หมู่บ้านทับน้ำนี้นอกจากมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานแล้ว ก็ยังมีประเพณีวัฒนธรรมตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ ทั้งการละเล่นพื้นบ้านโบราณ เช่น การละเล่นเพลงเรือ การละเล่นลูกช่วง ที่จะมีการละเล่นเหล่านี้ในช่วงงานบุญประเพณีต่างๆของชุมชน นอกจากนี้ยังมีประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน เช่น ประเพณีการแห่เทียนในวันเข้าพรรษา การทำขวัญนาคในพิธีบวชนาค การเส้นผีในพิธีแต่งงาน การกวนข้าวทิพย์ในประเพณีสาทไทย การทำขวัญข้าว พิธีกรรมการตั้งศาลพระภูมิ ส่วนในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนตำบลทับน้ำ จะมีทั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสานและการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยวิธีโบราณ เป็นต้น

การอยู่ร่วมกันในสังคม

การอยู่ร่วมกันในชุมชนตำบลทับน้ำดั้งเดิมนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้อง เป็นเครือญาติหรือสืบทอดบรรพบุรุษจนนับญาติกันได้ทั้งชุมชน มีคนเฒ่าคนแก่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือเป็นผู้นำ ทำหน้าที่เป็นผู้ที่ให้คำแนะนำปรึกษา มีความแม่นยำในกฎระเบียบประเพณีวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต

ชาวบ้านอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกัน ยามเจ็บไข้ได้ป่วย ยามเกิดอุบัติเหตุเภทภัย ยามที่โจรขโมยวัวควายข้าวของ การช่วยเหลือกันทำงานที่เรียกว่า การลงแขก ทั้งแรงกายแรงใจที่มีอยู่ก็จะช่วยเหลือเอื้ออาทรกัน การแลกเปลี่ยนสิ่งของ อาหารการกิน และอื่น ๆ จึงเกี่ยวข้องกับวิถีของชุมชน ชาวบ้านช่วยกันเก็บเกี่ยว สร้างบ้าน หรืองานอื่นที่ต้องการคนมาก ๆ เพื่อจะได้เสร็จโดยเร็ว ไม่มีการจ้าง

ในชุมชนทับน้ำ จะมีผู้มีความรู้ความสามารถหลากหลาย บางคนเก่งทางรักษาโรค บางคนทางการเพาะปลูกพืช บางคนทางการเลี้ยงสัตว์ บางคนทางด้านดนตรีการละเล่น บางคนเก่งทางด้านพิธีกรรม คนเหล่านี้ต่างก็ใช้ความสามารถเพื่อประโยชน์ของชุมชน โดยไม่ถือเป็นอาชีพที่มีค่าตอบแทน อย่างมากก็มี "ค่าครู" แต่เพียงเล็กน้อย ซึ่งปกติแล้ว เงินจำนวนนั้นก็ใช้สำหรับเครื่องมือประกอบพิธีกรรม หรือเพื่อทำบุญที่วัด มากกว่าที่หมอยาหรือบุคคลผู้นั้นจะเก็บไว้ใช้เอง เพราะแท้ที่จริงแล้ว "วิชา" ที่ครูถ่ายทอดมาให้ลูกศิษย์จะต้องนำไปใช้เพื่อประโยชน์แก่สังคม ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว การตอบแทนจึงไม่ใช่เงินหรือสิ่งของเสมอไปแต่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยวิธีการต่างๆ

ชีวิตทางสังคมของคนในชุมชนตำบลทับน้ำมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดได้แก่ วัดผึ่งแดดและวัดศรีภวังค์ งานบุญกิจกรรมของส่วนรวมจะทำกันที่วัด งานบุญประเพณีต่างๆ ตลอดจนการละเล่นมหรสพพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจ เป็นครูสอนลูกหลานผู้ชายซึ่งรับใช้พระสงฆ์ หรือ "บวชเรียน" ทั้งนี้ก่อนนี้ยังไม่มีโรงเรียน วัดจึงเป็นทั้งโรงเรียนและหอประชุมเพื่อกิจกรรมต่างๆ ต่อเมื่อโรงเรียนมีขึ้นและแยกออกจากวัด บทบาทของวัดและของพระสงฆ์จึงเปลี่ยนไป

ภูมิปัญญาชาวบ้านชุมชนตำบลทับน้ำในปัจจุบัน

ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ก่อเกิดและสืบทอดกันมาในชุมชนหมู่บ้าน เมื่อหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ ภูมิปัญญาชาวบ้านก็มีการปรับตัวเช่นเดียวกัน

ความรู้เกี่ยวกับวัฒธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวนมากได้สูญหายไปจากชุมชนทับน้ำเพราะไม่มีการปฏิบัติสืบทอด เช่น การรักษาพื้นบ้านบางอย่าง การใช้ยาสมุนไพรบางชนิด เพราะหมอยาเก่ง ๆ ได้เสียชีวิตโดยไม่ได้ถ่ายทอดให้กับคนอื่น หรือถ่ายทอดแต่คนต่อมาไม่ได้ปฏิบัติเพราะชาวบ้านไม่นิยมเหมือนสมัยก่อน ใช้ยาสมัยใหม่และไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรือคลินิกง่ายกว่า งานหัตถกรรมจักสาน แม้จะยังเหลืออยู่แต่ก็น้อย เพราะคนที่ทำเป็นส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ไม่สามารถรักษาคุณภาพและผีมือแบบดั้งเดิมไว้ได้ ในการทำมาหากินมีการใช้เทคโนโลยีทันสมัย ใช้รถไถนาแทนควาย รถอีแต๋นแทนเกวียน ใช้รถเกี่ยวข้าวแทนการเกี่ยวด้วยแรงคน

การลงแขกทำนาปลูกข้าวและปลูกสรางบ้านเรือนก็เกือบจะหมดไป มีการจ้างงานมากขึ้น แรงงานก็หายากกว่าแต่ก่อนเนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อยู่ในวัยแรงงานส่วนใหญ่จะทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม บ้างก็เข้าเมือง บ้างก็ไปทำงานที่อื่น เมื่อมีระบบการศึกษาในโรงเรียนมีอนามัยและโรงพยาบาล มีโรงหนัง วิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องบันเทิงต่างๆ ทำให้ชีวิตทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านเปลี่ยนไป มีตำรวจ มีโรงศาล มีเจ้าหน้าที่ราชการฝ่ายปกครอง ฝ่ายพัฒนา และอื่นเข้าไปในหมู่บ้าน บทบาทของวัด พระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่เริ่มลดน้อยลงลงไป

เมื่อเป็นเช่นนี้สภาพสังคมในชุมชนทับน้ำจึงเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่มากขึ้นไม่พึ่งพาอาศัยใช้แรงกันเหมือนก่อน จำนวนเยาวชนและคนช่วงวัยทำงานในชุมชนเหลือน้อยเนื่องจากแยกย้ายไปทำงานนอกพื้นที่ เช่นในโรงงานอุตสาหกรรม และต่างจังหวัด การสื่อสารและความผูกพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มน้อยลง คนเฒ่าคนแก่หรือผู้ที่มีองค์ความรู้ ไม่รู้จะไปถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีให้กับใคร องค์ความรู้

บางอย่างจึงสูญหายไปพร้อมกับอายุขัยของคนในชุมชน ซึ่งนอกจากจะทำให้ไม่มีผู้สืบทอดต่อไปแล้ว ยังไม่มีฐานข้อมูลที่จะทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้รู้ถึงความเป็นมาของท้องถิ่นตัวเอง

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า การที่ชุมชนจะสมบูรณ์และเข้มแข็งต้องมาจากพื้นฐานในความรัก ความร่วมมือ ความเชื่อมั่นและหวงแหนในรากเง้าของตนเอง ดังนั้นทุกกลไกในชุมชนเป็นเครื่องผลักดันชุมชนเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน ดังนั้นการศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อให้ได้ฐานข้อมูลสำหรับใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนในสถานศึกษาของชุมชน ให้คนในชุมชนโดยเฉพาะเยาวชนได้เรียนรู้ถึงวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน ได้รู้จักรากเหง้าของตน ได้ร่วมกันฟื้นฟู หรืออนุรักษ์องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนของตน ได้เห็นประโยชน์และเกิดสำนึกรักในชุมชนของตน เป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนให้แข้มแข็งและยั่งยืนสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งทางด้านประวัติความเป็นมา สภาพภูมิศาสตร์ การปกครอง ประชากร การประกอบอาชีพ และแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น

2) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ในเขตตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งทางด้านศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

3) เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงจัดทำเป็นฐานข้อมูลภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ให้กับโรงเรียนในชุมชนตำบลทับน้ำต่อไป

4) เพื่อสร้างจิตสำนึกและเป็นแรงผลักดันให้เยาวชนตลอดจนคนในชุมชนเห็นความสำคัญ เกิดความรักและหวงแหนในชุมชนของตน

1.3 ขอบเขตงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเก็บรวบรวมองค์ความรู้ทั้งด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR โดยมี

1. พื้นที่ทำการวิจัย ได้แก่ ชุมชนตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. ประชากรที่เข้าร่วมในการวิจัย ประกอบด้วย
    1) ปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น
    2) ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.
    3) ครูและนักเรียนโรงเรียนในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ

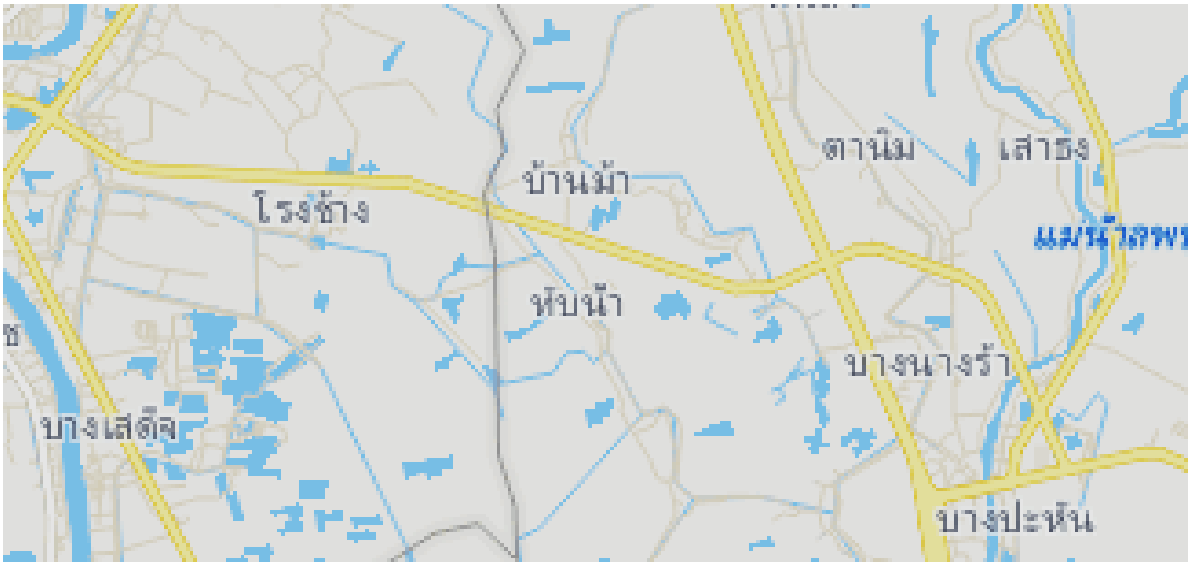

ภาพที่ 1.1 แผนที่แสดงอาณาเขตตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ปฏิทินฤดูกาล (Culture Calendar) เพื่อให้เห็นภาพการประกอบอาชีพในวงรอบ 1 ปี ของชุมชน

2) ปฏิทินวัฒนธรรม (Culture Season) มีลักษณะคล้ายกับปฏิทินฤดูกาล ที่จะมีข้อมูลด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนในรอบ 1 ปี

3) การจัดกิจกรรมร่วมกับครู-นักเรียนโรงเรียนในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ เพื่อรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ต่างๆ

4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) คือการระดมปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ครูภูมิปัญญา เยาวชน ฯลฯ มาร่วมให้ข้อมูลและแสดงความคิดเห็นเพื่อวางแผนในการวิจัย

5) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ภายใต้เงื่อนไขของความรอบรู้ของผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ตลอดจนผู้รอบรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นตำบลทับน้ำ

4. ขั้นตอนการดำเนินงาน

1) ลงพื้นที่ศึกษาและประสานงานกับ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อำนวยการโรงเรียน เจ้าอาวาสวัดในชุมชน และสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ นัดหมายวัน เวลา สถานที่ในการจัดเสวนาระดมความคิดและข้อมูล

2) จัดกิจกรรมและเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับครู-นักเรียนในโรงเรียน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3) จัดเสวนาเพื่อรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ ตลอดจนแนวความคิดต่างๆ

4) นำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่ ตรวจสอบความถูกต้อง ก่อนนำไปแปลเป็นภาษาอังกฤษ ใช้เป็นสื่อการสอน 2 ภาษา ให้กับโรงเรียนในชุมชนตำบลทับน้ำต่อไป

5) จัดทำรายงานวิจัย

5. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการประมวลและจำแนกข้อมูลตามประเด็นวิจัย ดำเนินการตรวจสอบข้อมูล วิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล แก้ไขและถอดบทเรียนร่วมกันระหว่างทีมวิจัย และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นำเสนอเพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อเสนอแนะ จัดทำรูปเล่มนำเสนอข้อมูลงานวิจัยสู่สาธารณะต่อไป

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ฐานข้อมูล 2 ภาษา ที่มีเนื้อหาเป็นความรู้ทั้งด้านภูมิศาสตร์ การปกครอง วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใช้เป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนให้กับโรงเรียนในเขตพื้นที่

2. เยาวชนและคนในชุมชนท้องถิ่นได้รู้ประวัติความเป็นมาและองค์ความรู้ต่างๆในชุมชนของตัวเอง เป็นแรงผลักดันให้เกิดความรักความหวงแหนในชุมชนของตัวเอง และเป็นแนวทางร่วมมือกันพัฒนานาท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

3. สร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์อันดีระหว่างหน่วยงานและชุมชน

1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย(Operational Defination)

องค์ความรู้ หมายถึง ข้อมูล ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ และทักษะที่มีอยู่ในชุมชนทับน้ำ

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชนบ้านทับน้ำ

สถานศึกษา หมายถึง โรงเรียนวัดผึ่งแดด และ โรงเรียนวัดศรีภวังค์

ฐานข้อมูลสองภาษา หมายถึง ข้อมูลภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

บทที่ 2
วรรณกรรมและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บ้านทับน้ำเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีพื้นที่อยู่ที่ราบลุ่ม พื้นที่โดยทั่วไปเต็มไปด้วยหนอง และบึงเป็นที่สำหรับเลี้ยงช้างที่ดีในยุคสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในยามที่บ้านเมืองสงบนายโขลงช้างจะนำช้างมาเลี้ยงในย่านนี้ทั้งหมด ปล่อยช้างให้กินหญ้าและลงอาบน้ำในบึงแห่งนี้จนทำให้เรียกว่า “ท่าช้าง” ต่อมาสภาพหนองบึงเริ่มตื้นเขินจึงมีคนเข้าไปปลูกบ้านอาศัยดูแล้วเหมือนบ้านอยู่ในน้ำจึงเรียกว่า “บ้านทับน้ำ”

2.1 ข้อมูลทั่วไปของตำบล :

ตำบลทับน้ำเป็นที่ราบลุ่มมีคลองผ่านทุกหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่บ้าน ในฤดูน้ำ น้ำจะท่วม มีการจัดระบบระบายน้ำเป็นประตูระบายน้ำตลอดเป็นระยะตามคลอง

ภาพที่ 2.1 แผนที่แสดงอาณาเขตติดต่อตำบลทับน้ำและตำบลใกล้เคียง

อาณาเขตตำบล :

พื้นที่และอาณาเขตตำบลทับน้ำและตำบล มีเนื้อที่ประมาณ 12.56 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,850 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ จรด ตำบลบ้านม้า อ.บางปะหัน จ.พระนครศรีอยุธยา

ทิศใต้ จรด ตำบลบ้านลี่ อ.บางปะหัน จ.พระนครศรีอยุธยา

ทิศตะวันออก จรดตำบลบ้านม้า อ.บางปะหัน จ.พระนครศรีอยุธยา

ทิศตะวันตก จรด ตำบลสายทอง อ.ป่าโมก จ.อ่างทอง

เขตการปกครองตำบลทับน้ำ

หมู่ที่ 1 บ้านคลองสาน

หมู่ที่ 2 บ้านลำปู่เฒ่า

หมู่ที่ 3 บ้านกลาง

หมู่ที่ 4 บ้านทับน้ำ

หมู่ที่ 5 บ้านปลายน้ำ

จำนวนประชากรของตำบล :

จำนวนประชากรทั้งสิ้น 3,055 คน เป็นชาย 1,465 คน เป็นหญิง 1,590 คน อาศัยอยู่ใน 840
ครัวเรือน เฉลี่ยครัวเรือนละเกือบ 2 คน

ตารางที่ 2.1 ตารางแสดงจำนวนประชากรตำบลทับน้ำ

ตำบล/หมู่บ้าน	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
ตำบลทับน้ำ	1,465	1,590	3,055	840
หมู่ที่ 1 บ้านคลองสาน	251	260	511	158
หมู่ที่ 2 บ้านลำปู่เฒ่า	457	517	947	240
หมู่ที่ 3 บ้านกลาง	278	318	596	161
หมู่ที่ 4 บ้านทับน้ำ	219	240	459	153
หมู่ที่ 5 บ้านปลายน้ำ	260	255	515	128

ข้อมูลอาชีพของตำบล :

อาชีพหลัก ทำนา ปลูกมัน,เผือก

อาชีพเสริม ทำจักสานและค้าขาย

ข้อมูลสถานที่สำคัญของตำบล :

1) ที่ทำการ อบต.ทับน้ำ
2) วัดผึ่งแดด
3) วัดศรีภวังค์

4) โรงเรียนวัดผึ่งแดด

5) โรงเรียนวัดศรีภวังค์

6) สถานีอนามัย ต.ทับน้ำ

ภาพที่ 2.2 วัดผึ่งแดด

ภาพที่ 2.3 โรงเรียนวัดผึ่งแดด

ภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่ตำบลทับน้ำ เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง จึงเหมาะแก่การทำการเกษตร อีกทั้งยังมีลำคลองเชื่อมต่อหลายสาย มีสภาพดินร่วนปนทรายเหมาะแก่การเพาะปลูกทำให้เกษตรกรในพื้นที่มีน้ำสำหรับทำการเกษตรเกือบตลอดทั้งปี

ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากมีที่ตั้งอยู่บริเวณภาคกลาง ทำให้มีฤดูกาลคล้ายกับตำบลอื่นๆ คือ มี 3 ฤดู มีฝนตกชุกตลอดปี ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้

การคมนาคมขนส่ง

การเดินทางติดต่อกับอำเภอและจังหวัด โดยการใช้รถยนต์รับจ้าง หรือรถจักรยานยนต์รับจ้าง ซึ่งไม่มีรถประจำทางผ่าน ภายในพื้นที่ตำบลเองมีถนนลาดยาง ระยะทางรวม 4,441 กิโลเมตร ถนนคอนกรีตเสริมเหล็กภายในหมู่บ้าน ระยะทางรวม 3,185 กิโลเมตร ถนนลูกรัง ระยะทางรวม 10,170 กิโลเมตร

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับองค์ความรู้ (body of knowledge)

องค์ความรู้ (body of knowledge) หมายถึงความรู้ที่อยู่ในศาสตร์ได้แก่ความคิดรวบยอด หลักการ วิธีการ ที่อยู่ในตำรา อยู่ในห้องสมุด ซึ่งอยู่ภายนอกตัวบุคคล ที่สั่งสมกันมาเพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ โครงสร้างความรู้ (representations of knowledge) หมายถึงความรู้ที่อยู่ภายในตัวบุคคล ที่เกิดจากการเรียนรู้ ของบุคคลล้วนๆ ซึ่งไม่ได้ลอกเลียนมาจากองค์ความรู้แต่ผู้เรียนต้องสร้าง(construct) ขึ้นมาด้วยตนเองเป็น ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ เมื่อพัฒนาโครงสร้างความรู้ต่อไปก็สามารถสร้างผลงานเป็นองค์ความรู้ให้คนอื่นค้นคว้าได้ (ธเนศขำเกิดT08@hotmail.com)

องค์ความรู้หมายถึงความรู้ในการทำบางสิ่งบางอย่าง (know how หรือ how to) ที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ที่กิจกรรมอื่นๆ ไม่สามารถกระทำได้ (ศรันย์ ชูเกียรติ. 2541: 14)

องค์ความรู้ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการถ่ายทอดจากประสบการณ์หรือ จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยความรู้เกิดขึ้นผู้รับสามารถนำไปใช้ได้โดยตรง หรือสามารถนำมาปรับใช้ได้เพื่อให้เหมาะกับสถานการณ์หรืองานที่กระทำอยู่ (http://www.ago.go.th)

องค์ความรู้เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นผู้รับสามารถนำไปใช้ในลักษณะต่าง ๆ ได้

แหล่งกำเนิดขององค์ความรู้

1. ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบุคคลอื่น
2. ความรู้เกิดจากประสบการณ์การทำงาน
3. ความรู้ที่ได้จากการวิจัยทดลอง
4. ความรู้จากการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ
5. ความรู้ที่มีปรากฏอยู่ในแหล่งความรู้ภายนอกองค์กรและองค์กรได้นำมาใช้

ประเภทขององค์ความรู้ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. องค์ความรู้ที่สามารถอธิบายได้เป็นองค์ความรู้ที่สามารถทำความใจได้จากการฟัง การ อธิบาย การอ่าน และนำไปใช้ปฏิบัติซึ่งจะถูกจัดไว้อย่างมีแบบแผนมีโครงสร้างและอธิบายกระบวนการ วิธีขั้นตอนที่สามารถนำไปใช้ได้

2. องค์ความรู้ที่ไม่สามารถอธิบายได้หรืออธิบายได้ยาก เป็นองค์ความรู้ที่อธิบายได้ยากหรือในบางครั้งไม่สามารถอธิบายว่าเกิดความรู้เหล่านั้นได้อย่างไร ไม่มีแบบแผน โครงสร้างแน่ชัด มักเกิด ขึ้นกับตัวบุคคล ผลของการถ่ายทอดขึ้นอยู่กับผู้ถ่ายทอดและผู้รับเป็นสำคัญ (กัมปนาท : ศรีเชื้อ www.loei2.net)

ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ในตัวคน(Tacit Knowledge) กับความรู้ในตำรา (Explicit Knowledge) มีความแตกต่างกนโดยพื้นฐาน ความรู้ในตำรา หมายถึง ความรู้ที่มีผู้บันทึกความรู้ที่ได้จากการวิจัยสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมา ส่วนความรู้ในตัวคน หมายถึง ความรู้ความชำนาญที่มีอยู่ในตัวคนแต่ละคนที่ได้จากประสบการณ์ชีวิตและการทำงาน ซึ่งคนทุกคนมีความรู้ ในตัว บางอย่างก็แจ้งชัด บางอย่างก็ซ่อนเร้นจนแม้แต่ตัวเองก็ไม่รู้ว่าตัวเองมีความรู้ อาจจะเป็ น เรื่องอะไรก็ได้ เช่น การทำไร่ ทำนา การทำกบข้าว ทำขนม ช่างปลูกบ้าน หมอทำขวัญ ฯลฯ ความรู้ในตัวคนได้มาจากวิถีชีวิตจึงสอดคล้องและมีประโยชน์ต่อชีวิต และวิถีชีวิตร่วมกัน เป็นความรู้เชิงวัฒนธรรม หากมีการเคารพความรู้ในตัวคน คนทุกคนจะกลายเป็นคนมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีศักยภาพ ก็จะทำให้มีความสุขและสร้างสรรค์อยางยิ่ง (ประเวศ วะสี, 2548)

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

เสถียร โกเศศ นาคะประทีป (2515 : 55) กล่าวว่า วัฒนธรรมหมายถึง สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม อันมีความหมายได้หลายนัยแล้วแต่จะมุ่งมองวัฒนธรรมในแง่ใด ซึ่งวัฒนธรรมนี้มนุษย์เองเป็นผู้สร้าง

และปรับปรุงจากธรรมชาติและเรียนรู้จากกันและกัน ดังนั้นวัฒนธรรมจะเจริญหรือเสื่อมก็อยู่ที่คนในสังคมนั้น ๆ วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 5 หมวดใหญ่ คือ

1. วัฒนธรรมวัตถุ เช่นสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ อาหารการกิน เครื่องแต่งกาย อาวุธ เครื่องมือ เครื่องใช้ เป็นต้น

2. สถาบันสังคม กิจกรรมที่จัดตั้งเป็นระเบียบขึ้นไว้ เพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งที่สังคมสนใจในการดำเนินวิถีชีวิต อย่างปกติสุข ปราศจากการเบียดเบียนที่กดขี่กัน อย่างมีสวัสดิภาพสังคม เช่น การจัดระเบียบครอบครัว การถ่ายทอดวัฒนธรรมรุ่นต่อรุ่น และโครงสร้างการเมือง เป็นต้น

3. จิตใจ เช่น วัฒนธรรมทางความเชื่อ ศาสนา เพื่อเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจยามมีทุกข์ เดือดร้อน หรือเป็นเครื่องกำหนดบังคับใจไม่ให้ประพฤติชั่ว

4. สุนทรียภาพ การสร้างสิ่งที่เป็นความงาม ความไพเราะ เรียกว่าศิลปะซึ่งแบ่งออกเป็น ศิลปะบริสุทธิ์ (pure arts) ศิลปะประยุกต์ (decorative arts)

5. ภาษา วัฒนธรรมจะยืนยงและมีความเจริญงอกงามได้อยู่ที่มนุษย์มีภาษาเพราะเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่กันในสังคมเพื่อเป็นการสื่อความรู้และความรู้สึกแก่กัน

นอกจากนี้ เสน่ห์ นครสันติภาพ (2543 : 78) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้ดังนี้คือ

1. เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้มาก่อน

2. เป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นผลของการเรียนรู้และการถ่ายทอดของมนุษย์ โดยใช้ภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลัง ดำเนินกันต่อ ๆ มาไม่ขาดสาย ภาษาจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรม

3. วิถีชีวิตมนุษย์หรือแบบของการดำเนินชีวิต เราสามารถจำแนกวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งออกจากอีกสังคมหนึ่งได้โดยไม่ถือว่าเป็นวัฒนธรรมของใคร สูงต่ำ ล้าหลังหรือป่าเถื่อนกว่าวัฒนธรรมหนึ่ง

4. เป็นสิ่งที่ไม่คงที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

อมรา พงศาพิชญ์ (1431 : 1) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม หมายถึง ระบบสัญลักษณ์ในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น อาจจะเป็นการกำหนดพฤติกรรมและความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงานซึ่งต้องมีการเรียนรู้ และมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง วัฒนธรรมในสังคมแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ วัฒนธรรมที่เป็นสัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ ได้แก่ ภาษาพูด ระบบความเชื่อ โลกทัศน์ กริยา มารยาท ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ ได้แก่ อาคารบ้านเรือน วัดและศิลปกรรม ประติมากรรมต่าง ๆ ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เป็นประจำทุกวัน และกาญจนา แก้วเทพ (2539 : 19) กล่าวว่าการส่งเสริมชุมชนให้พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องให้ความสำคัญในการให้ชุมชนเป็นแกนกลางในการพัฒนาหรือส่งเสริมในสิ่งที่เป็นของท้องถิ่นนั้นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและสิ่งที่เป็นรูปธรรมโดยดึงผู้ที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยเพื่อช่วยในการอนุรักษ์การจ้างงาน อันนำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ในขณะเดียวกันก็มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวด้วย

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน

สรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึงวิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่แสดงถึงความเจริญงอกงามในการอยู่ร่วมกัน เป็นการสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกในลักษณะวัตถุและไม่ใช่วัตถุแล้วถ่ายทอดสืบต่อกันมา

ความสำคัญของวัฒนธรรม มีอยู่ 5 ประการ คือ

1. วัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์สะดวกสบายขึ้น ช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ สามารถเอาชนะธรรมชาติได้เพราะสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาช่วย

2. วัฒนธรรมทำให้สมาชิกในสังคมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสามัคคีกัน

3. วัฒนธรรม แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ ชาติที่มีวัฒนธรรมสูงย่อมได้รับการยกย่อง และเป็นหลักประกันความมั่นคงของชาติ

4. วัฒนธรรมกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ช่วยให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

5. วัฒนธรรมทำให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรือง

ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา หรือ Wisdom หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ที่นำมาไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาของมนุษย์ หรือ ภูมิปัญญา คือ พื้นความรู้ของปวงชนในสังคมนั้น ๆ และปวงชนในสังคมยอมรับรู้ เชื่อถือ เข้าใจ ร่วมกัน เรียกว่า ภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ปรุงแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญญาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยนี้มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญามีความเด่นชัดในหลายด้านเช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณะและภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Folk Wisdom)

ได้มีผู้ให้ความหมายดังนี้ **กระทรวงศึกษาธิการ (2539 : 2)**หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ แลการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม

ชุมชนและในการตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษา และนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์ (2542 : 2) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชนเป็นศักยภาพที่จะใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตน เรียนรู้ และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผาสุก เป็นแก่นของชุมชนที่จรรโลง ความเป็นชาติ

ให้อยู่รอดจากทุกข์ภัยพิบัติทั้งปวง

จารุวรรณ ธรรมวัติ (2543 : 1) ได้ให้ความหมาย ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ แบบแผน การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคล และสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคล หรือทรัพยากรความรู้ก็ได้

จากการศึกษาความหมายและแนวคิดของภูมิปัญญาของชาวบ้านที่กล่าวมาแล้วข้างต้นพอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถในการดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ โดยใช้สติปัญญาสั่งสมความรู้อย่างแพร่หลาย ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อมการประกอบอาชีพ และกระบวนการเหล่านี้มาจนหลายชั่วคนซึ่งจะเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น เกิดจากการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์เป็นระยะเวลายาวนาน โดยอาศัยภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ในการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ การปรับตัวและแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต จนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและสังคม

ลักษณะของภูมิปัญญา

เอี่ยม ทองดี (2542 : 5-6) ได้กล่าวว่าภูมิปัญญามีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างน้อยต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ คือ

1 ความคิด เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ที่เรียกว่า Cognitive System ซึ่งประกอบด้วยระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่าง ๆ ทำหน้าที่คิดให้แก่ร่างกายและนักมานุษยวิทยาเชื่อว่าทำงานอยู่นอกเหนือจากการบงการของร่างกาย หมายถึง ทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

2 ความรู้ มีการนำมาใช้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น องค์ความรู้ ภูมิรู้ ปรากฏอยู่ในแนวคิด ทฤษฎีญาณวิทยาที่ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ การสืบค้นกำเนิดแห่งความรู้ และธรรมชาติของความรู้ การหาคำตอบว่าตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าความรู้เป็นเพียงการพิจารณาเทียบเคียง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงและยังสืบค้นความรู้เรื่องกาล (Time) อวกาศ (Space) เนื้อสาร (Substance) สัมพันธภาพ (Relation) และความเป็นเหตุเป็นผล (Causality) องค์ความรู้เป็นหมวด ๆ (Category) ความรู้ หรือองค์ความรู้เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาที่กล่าวข้างต้น

3 ความเชื่อ เป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์ มนุษย์แต่ละกลุ่มมีความเชื่อแตกต่างกันไป ซึ่งความเชื่อก็คือความศรัทธาหรือยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็นแกนสำคัญในการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม ความเชื่อ

มีอยู่หลายระดับทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันอันเป็นความเชื่อโดยทั่วไป และความเชื่อที่เกี่ยวกับวิญญาณ โลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ บาปบุญคุณโทษ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในภูมิปัญญา

4 ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ ความปรารถนาอยากจะมี อยากจะเป็นที่ยกย่อง สรรเสริญ หรือเป็นสิ่งที่บังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ มีความรักและมีความสุขเมื่อได้เห็นหรือได้สิ่งเหล่านั้นมา ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ภายใน และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ ทางกาย วาจา และความคิด โดยสรุปค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญา เป็นบ่อเกิดพฤติกรรมของบุคคลแต่ละสังคม

5 ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชน ได้พิจารณาและใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้ว จึงลงมติตัดสินใจ ว่าควรจะแสดงออกในลักษณะอย่างไร เช่น เห็นด้วย ทำตาม ยอมรับ ปฏิเสธ ร่วมมือ กระทำ หรือดำเนินการ ด้วยเห็นว่าดี ชั่ว เหมาะสม ไม่เหมาะสม เป็นบาป เป็นบุญ เป็นต้น ซึ่งความเห็นในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งกาย วาจา และจิตใจ

6 ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคล เช่น ชุมชนในการที่จะจัดการเรื่องใดเรื่องหนึ่งในลักษณะเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า “พรสวรรค์” ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกายและจิตใจร่วมกัน โดยแต่ละคน

หรือชุมชนย่อมจะต้องมีแตกต่างกัน เช่น การที่บงคนสามารถปาฐกถาได้ดี ลำดับเนื้อหาและการแสดงทุกอย่างเป็นที่ชื่นชม ซึ่งถือว่าเป็นผลมาจากความสามารถที่มีอยู่ในบุคคลนั้น ๆ ฉะนั้นความสามารถจึงเป็นภูมิปัญญาอีกประการหนึ่ง

7 ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ภายในจิตใจ หรือจิตวิญญาณ เป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไขป้องกันควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นหรือให้เป็นไป ตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

ดังนั้น องค์ประกอบของภูมิปัญญาจึงมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่เกิดคุณค่าแก่ความภาคภูมิใจซึ่งได้แก่ ความคิดที่เกิดจากการจินตนาการจากสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในสังคม ความรู้อาจเกิดจากภูมิความรู้ที่ได้จากการทดสอบทดลองหลายครั้งจนได้ความรู้ที่แท้จริง ความเชื่อถืออันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่มีบาปบุญคุณโทษ และจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้องค่านิยมที่คนในสังคมให้การยกย่องเชิดชูว่าเป็นสิ่งดีงามควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้มีการสืบทอดแก่ลูกหลาน ความเห็นที่เกิดจากพิจารณารอบคอบจากชุมชนจนเกิดการยอมรับด้วยความจริงใจ ความสามารถอันเกิดจากพรสวรรค์หรือจากการฝึกฝนจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ ความฉลาดไหวพริบการแก้ไข เช่นกัน ย่อมเกิดขึ้นจากจินตนาการ ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ และค่านิยม การสั่งสมประสบการณ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จนสามารถสร้างองค์ความรู้และสังเคราะห์ใหม่ให้มีความก้าวหน้าและนำมาใช้งานได้ดีมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ประเภทของภูมิปัญญา

มณนิภา ชุติบุตร (2538 : 21) และนิคม ชมพูหลง (2542 : 131) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการ เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ ที่ถ่ายทอดกันมา ได้แก่การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยการพึ่งพาธรรมชาติมาใช้

ประโยชน์เพื่อการยังชีพ เช่น ชุมชนภูเขา มีความเชื่อเรื่องผีป่า เจ้าป่า เทพารักษ์ ผู้ที่อยู่ตามพื้นราบจะเชื่อในเรื่อง พระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา การสู่ขวัญ การให้ความเคารพแม่โพสพ ผู้ที่อยู่ตามแม่น้ำ ริมทะเล มักจะเชื่อในเรื่องของแม่ย่านางเรือ เป็นต้น ความคิด ความเชื่อ เหล่านี้จะนำมาสู่การพัฒนาชีวิตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การตั้งธนาคารแห่งชีวิตเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน โดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การจัดพิธีกรรมบวชต้นไม้ การจัดตั้งป่าสมุนไพร ธนาคารผ้า กลุ่มทอผ้า กลุ่มชาปนกิจ เป็นต้น

2. ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติ สืบทอดกันมา เป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาของชุมชนต่อการดำเนินชีวิต เช่น ประเพณีการบวชนาคเข้าพรรษา แต่งงาน นอกจากนั้นยังมีศิลปกรรมพื้นบ้านที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ เช่น งานจักสาน และงานทอกระเป๋าลิเพาภาคใต้ สื่อจันทรบูร เครื่องจักรสานต่าง ๆ เครื่องปั้นดินเผา งานแกะสลัก งานปั้น งานหล่อด้วยโลหะ การก่อสร้างอาคารที่อยู่อาศัย ภาพเขียนบนผนัง การฟ้อนรำ และเพลงพื้นบ้าน เป็นต้น

3. การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เป็นการดำเนินชีวิตที่ เคยถูกครอบงำจากสภาพแวดล้อม พ่อค้าคนกลาง ระบบเศรษฐกิจ ระบบโรงงาน กลับสู่การเกษตรที่อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติ สามารถยืนหยัดต่อสู้กับความล้มเหลวกับการล้มละลายทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมได้อย่างภูมิใจด้วยกำลังกาย และการสั่งสมประสบการณ์ กำลังปัญญา เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง การทำสวนสมุนไพรและการแพทย์แผนโบราณ

4. แนวคิดหลักปฏิบัติแลเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชนเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น การเลี้ยงปลาดุกบิ๊กอุยในบ่อซีเมนต์ โดยจัดระบบถ่ายเทน้ำและคิดสูตรอาหารปลาขึ้นมาเอง การประดิษฐ์เครื่องนวดข้าวแบบประหยัด เป็นต้น

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้แบ่งสาขาหรือประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 11 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
3. สาขาการแพทย์แผนไทย
4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน
6. สาขาสวัสดิการ
7. สาขาศิลปกรรม
8. สาขาการจัดการองค์กร
9. สาขาภาษาและวรรณกรรม
10. สาขาศาสนาและประเพณี
11. สาขาการศึกษา

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร
2. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ
3. ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ
4. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาหมู่บ้าน
5. ภูมิปัญญาด้านศิลปะ
6. ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
7. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม

จากการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักการศึกษา และหน่วยงานต่าง ๆ ได้กล่าวมาสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งตามลักษณะของคนในท้องถิ่นหรือชุมชนได้คิดหรือ ได้รับการถ่ายทอดและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเกิดจากความเชื่อ ความรู้สึก ความนึกคิด ในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิต รวมถึงการนำเทคโนโลยีพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

ความสำคัญของภูมิปัญญา

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) คนไทยได้สร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง มีการดำรงชีวิตด้วยความสุขร่มเย็นอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะได้ใช้ภูมิปัญญาของตนมาตลอด ภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น

พระมหากษัตริย์ไทยได้ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติมา โดยตลอด ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชนด้วยพระเมตตาแบบพ่อปกครองลูก ผู้ใดประสบความเดือดร้อนก็สามารถตีระฆังแสดงความเดือดร้อนเพื่อขอรับพระราชทานความช่วยเหลือทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ต่อประเทศชาติ ร่วมกันสร้างบ้านเรือนจนเจริญรุ่งเรือง เป็นปึกแผ่นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญากระทำยุทธหัตถีจนชนะข้าศึกศัตรู และทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยคืนมาได้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ และเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ ทรงใช้พระปรีชาสามารถแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมืองภายในประเทศ จนรอดพ้นภัยพิบัติ หลายครั้งพระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถหลายด้าน แม้แต่ด้านการเกษตร พระองค์ได้พระราชทานทฤษฎีใหม่ให้แก่พสกนิกรทั้งด้านการเกษตรแบบสมดุลและยั่งยืน ฟื้นฟูสภาพแวดล้อม นำความสงบร่มเย็นของประชาชนให้กลับคืนมา สมดังพระราชประสงค์ที่ทรงอุทิศพระวรกายและพระสติปัญญาในการพัฒนาการเกษตรไทยตลอดระยะเวลาแห่งการครองราชย์

2. สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย

คนไทยในอดีตที่มีความสามารถปรากฏในประวัติศาสตร์มีมาก เป็นที่ยอมรับของนานาอารยประเทศ เช่น นายขนมต้มเป็นนักมวยไทยที่มีฝีมือเก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่าของแม่ไม้มวยไทย

สามารถชกมวยไทยจนชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกัน แม้ในปัจจุบันมวยไทยก็ยังถือว่า เป็นศิลปะชั้นเยี่ยม เป็นที่นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันมีค่ายมวยไทยทั่วโลก ชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทยจะรู้สึกยินดีและภาคภูมิใจ ในการที่จะใช้กติกาของมวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทย การออกคำสั่งในการชกเป็นภาษาไทยทุกคำ เช่น คำว่า "ชก" "นับหนึ่งถึงสิบ" เป็นต้น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นยังมีอีกมากมาย เช่น มรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวรรณกรรม โดยที่มีอักษรไทยเป็นของตนเองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความไพเราะ ได้อรรถรสครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา

ด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่ปรุงง่าย พืชที่ใช้ประกอบอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและราคาถูก มีคุณค่าทางโภชนาการ และยังป้องกันโรคได้หลายโรค เพราะส่วนประกอบส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ ขิง ข่า กระชาย ใบมะกรูดใบโหระพา ใบกะเพรา เป็นต้น

3.สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม

คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยนำหลักธรรมคำสอนของศาสนามาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อน-น้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประนีประนอมรักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ แม้จะอดอยากเพราะแห้งแล้ง แต่ไม่มีใครอดตาย เพราะพึ่งพาอาศัยกัน แบ่งปันกันแบบ "พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้" เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน และดำเนินกุศโลบายด้านต่างประเทศ จนทำให้ชาวพุทธทั่วโลกยกย่องให้ประเทศไทยเป็นผู้นำทางพุทธศาสนา และเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.)

4. สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่คน สังคมและธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย 12 เดือนตลอดทั้งปี ล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทงเป็นต้น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่ทำในฤดูร้อนซึ่งมีอากาศร้อน ทำให้ต้องการความเย็นจึงมีการรดน้ำดำหัว ทำความสะอาดบ้านเรือนและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีการแห่นางสงกรานต์การทำนายฝนว่าจะตกมากหรือน้อยในแต่ละปี ส่วนประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชาระลึกถึงบุญคุณของน้ำ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคน พืช และสัตว์ ให้ได้ใช้ทั้งบริโภคและอุปโภค ในวันลอยกระทง คนจึงทำความสะอาดแม่น้ำลำธาร บูชาแม่น้ำจากตัวอย่างข้างต้น ล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติทั้งสิ้น

ในการรักษาป่าไม้ต้นน้ำลำธาร ได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำ ลำธาร ให้ฟื้นสภาพกลับคืนมาได้มาก

อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่คำนึงถึงความสมดุล ทำแต่น้อยพออยู่พอกินแบบ "เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน" ของพ่อทองดี นันทะ เมื่อเหลือกินก็แจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน บ้านใกล้เรือนเคียง นอกจากนี้ ยัง

นำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่ตนไม่มี เมื่อเหลือใช้จริงๆ จึงจะนำไปขาย อาจกล่าวได้ว่า เป็นการเกษตรแบบ "กิน-แจก-แลก-ขาย" ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรักนับถือ เป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากนัก เนื่องจากทำพออยู่พอกิน ไม่โลภมากและไม่ทำลายทุกอย่างผิดกับในปัจจุบัน ถือเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความสมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ

5. เปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย

แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไป ความรู้สมัยใหม่จะหลั่งไหลเข้ามามาก แต่ภูมิปัญญาไทยก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่นการรู้จักนำเครื่องยนต์มาติดตั้งกับเรือ ใส่ใบพัดเป็นหางเสือ ทำให้เรือสามารถแล่นได้เร็วขึ้น เรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบผสมผสาน สามารถพลิกฟื้นคืนธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์แทนสภาพเดิมที่ถูกทำลายไป การรู้จักออมเงิน สะสมทุนให้สมาชิกกู้ยืม ปลดเปลื้องหนี้สิน และจัดสวัสดิการแก่สมาชิก จนชุมชนมีความมั่นคง เข้มแข็ง สามารถช่วยตนเองได้หลายร้อยหมู่บ้านทั่วประเทศ เช่นกลุ่มออมทรัพย์คีรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราชจัดในรูปกองทุนหมุนเวียนของชุมชน จนสามารถช่วยตนเองได้

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมของไทย

ประเพณีและพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิต อารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนความรู้และการปรับตัวของคนในสังคมหนึ่ง ๆ ประเพณีและพิธีกรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมั่นคง มีชีวิตที่สุขสบาย ไม่ขัดแย้งหรือแตกแยกกันจนขาดเอกภาพ ประเพณี พิธีกรรมไทยก็เช่นกัน มีแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการกระทำที่สืบต่อจนมีลักษณะเฉพาะของวิถีชีวิตและสังคมไทย (ประมวลสาระชุดวิชาไทยคดีศึกษา สาขาศิลปะศาสตร์ หน่วยที่ 8-15, 2546 : 7-35)

ความหมายของประเพณีและพิธีกรรม

โดยทั่วไปคำว่า **“ประเพณี พิธีกรรม”** มักจะใช้ควบคู่กัน เพราะมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกับการกระทำและการประพฤติปฏิบัติ ถ้าแยกคำเป็น 2 คำ จะมีความหมายดังนี้

ประเพณี คือสิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผน หรือตามแบบอย่างที่ได้กำหนดขึ้น เช่น ประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนา จะมีแบบแผนการปฏิบัติของชาวพุทธเป็นแบบเดียวกันและกระทำสืบต่อกันมา เช่น ประเพณีการทาบุญ ตักบาตร การสวดมนต์ วันโกน วันพระ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การโกนผมไฟ ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว เช่น การปลูกเรือน ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลต่าง ๆ เช่น ตรุษไทย วันสงกรานต์ วันลอยกระทง และแต่ละภาคและท้องถิ่นมีประเพณีแตกต่างกันออกไป

ในความหมายของเสฐียรโกเศศ (การศึกษาเรื่องประเพณีไทย. ๒๕๐๕) ให้ ความหมายไว้ว่า ประเพณีคือความประพฤติสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวม สิ่งใดเมื่อประพฤติซ้ำ ๆ กันอยู่บ่อย ๆ จนเป็นความเคยชินก็เกิดเป็นนิสัยขึ้นมา ความประพฤติเหมือน ๆ กันเป็นส่วนใหญ่ ในหมู่คณะ เรียกว่า ประเพณีหรือนิสัยสังคมหรืออาจกล่าวได้ว่า ประเพณีคือ ความประพฤติ ของคนส่วนรวมที่ถือกันเป็นธรรมเนียม หรือเป็นแบบแผนและสืบต่อกันมาจนเป็นพิมพ์เดียวกัน

ความสำคัญของประเพณี มีอยู่ 5 ประเภทคือ

1. เป็นเครื่องบอกความเจริญของชาตินั้น ๆ ชาติที่เจริญในปัจจุบัน มีประเพณีต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญก้าวหน้า

2. ประเพณีส่วนมากสืบค้นความเป็นมาของประเพณีนั้น ๆ ตั้งแต่อดีตเชื่อมโยงถึงปัจจุบันประเพณีจึงสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

3. ประเพณีทำให้คนในสังคมเกิดความภาคภูมิใจในความดีงามของเผ่า และชาติบ้านเมืองตนเอง

4. ประเพณีทำให้คนในสังคมได้ทำกิจกรรมร่วมกัน อันเป็นการดำรงความรักสามัคคี ทำให้คนในเผ่า ชุมชน ภาค และเป็นชาติมีความมั่นคงสืบต่อกันมา

5. ประเพณีเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ ซึ่งแสดงออกความเป็นเผ่า ชุมชน ภาค เป็นชาติ

ประเภทของประเพณีจัดแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ ได้ดังนี้

1. ประเพณีภายในครอบครัว

2. ประเพณีส่วนรวมตามเทศกาล

3. ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งกาย

4. ประเพณีเกี่ยวกับการอาชีพ

5. ประเพณีเกี่ยวกับการละเล่นในงานนักขัตฤกษ์

6. ประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญ โดยในงานทำบุญนี้ยังแบ่งแยกออกไปเป็นงานมงคล กับงานอวมงคล

7. ประเพณีเกี่ยวกับอาหารการกิน

พิธีกรรม คือวิธีการที่กระทำเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ หรือมีผลสำเร็จตามความต้องการ เป็นการกระทำของบุคคล เมื่อเป็นที่ยอมรับในสังคมก็จะกำหนดเป็นแบบแผนการกระทำของส่วนร่วม กลายเป็นประเพณีของสังคมซึ่งสมาชิกในสังคมรับมาปฏิบัติร่วมกัน

พิธีกรรมตามพจนานุกรมภาษาไทยฉบับบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า “พิธีกรรม” หมายถึง การบูชา แบบอย่าง หรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา พิธีกรรม คือ การกระทำที่คนเราสมมติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อ หรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจ ที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรืออีกนัยหนึ่ง พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรม ที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด ๆ ก็ตามต่างก็มีการ ปฏิบัติต่อศาสนาของตน ตามความเชื่อและความศรัทธาของตนเองในแต่ละศาสนา จึงก่อให้เกิดเป็น “พิธีกรรม” ทางศาสนาด้วยความเชื่อและความศรัทธา

จึงกล่าวได้ว่า ประเพณีและพิธีกรรมเป็นรูปแบบการประพฤติปฏิบัติหรือการกระทำของบุคคลหรือส่วนร่วม มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อของคนไทย ซึ่งสะสมเป็นความรู้ และประพฤติปฏิบัติ มีการถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นมรดกของสังคมไทยแก่คนรุ่นต่อ ๆ มา

ลักษณะของประเพณีและพิธีกรรม

ประเพณีและพิธีกรรมมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับชีวิต พิธีกรรมเป็นองค์ประกอบหนึ่งในสี่ของประเพณี ซึ่งประกอบด้วย แนวคิด พิธีกรรม สมาชิก และการเฉลิมฉลอง

1 แนวคิด คือหลักการหรือความเชื่อที่แสดงออกปรากฏเป็นประเพณี เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติที่สมาชิกในสังคมจะกระทำตามเพื่อให้ชีวิตและสังคมส่วนรวมมีความสุขสงบ มีชีวิตที่ดีและมั่นคง

2 พิธีกรรม คือ วิธีการกระทำมีขั้นตอน รูปแบบ กรรมวิธีที่กาหนดไว้ มีบุคคลที่ได้รับการยอมรับหรือเชื่อว่าเป็นผู้มีความสามารถเป็นแกนกลาง เรียกว่า เจ้าพิธี ทำหน้าที่เป็นตัวกลางหรือเป็นตัวแทนผู้เข้าร่วมพิธี

3 สมาชิก คือผู้เข้าร่วมอยู่ในประเพณี ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปจนถึงหมื่นคนแสนคน อาจเป็นบุคคลซึ่งมีความสัมพันธ์สนิทสนมหรือเป็นคนแปลกหน้ากันก็ได้

4 การเฉลิมฉลอง คือการจัดกิจกรรมหรือการละเล่นที่สนุกสนานรื่นเริง หรือการแสดงความยินดี ความเบิกบานใจ เช่น การร้องรำทำเพลง การแสดงมหรสพต่าง ๆ การจุดดอกไม้ไฟ การกินเลี้ยง เป็นต้น

ประเพณีส่วนใหญ่จะมีองค์ประกอบทั้ง 4 ประการ อาจจะเน้นองค์ประกอบใดเป็นสำคัญ หรือลดทอนองค์ประกอบบางประการก็ได้ ขึ้นอยู่กับความคิด ค่านิยม ความสนใจและความเชื่อของบุคคลหรือคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม เช่น ประเพณีเกี่ยวกับงานนักขัตฤกษ์ขึ้นปีใหม่ ในสมัยสุโขทัยและอยุธยา มี พิธีตรียัมปวาย ซึ่งรับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ มี พิธีโล้ชิงช้า เพื่อต้อนรับพระอิศวรที่เสด็จมาเยือนโลกมนุษย์ปีละครั้ง ปัจจุบันไม่มีประเพณีทำนองนี้แล้ว

สำหรับการทำพิธีกรรม เป็นพิธีการที่จัดขึ้นโดยมุ่งหวังให้เกิดผลสำเร็จ การทำพิธีกรรมจึงตอบสนองจิตใจ ทำให้มีขวัญกาลังใจดี และมีจิตใจที่สบายมั่นคง โดยเชื่อว่าจิตใจ มีอิทธิพล และมีความสัมพันธ์กับร่างกาย พิธีกรรมยังสะท้อนแนวคิดที่แสดงออกด้วยสัญลักษณ์ ประกอบด้วยอุปกรณ์ ซึ่งเป็นวัสดุต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีกรรม กิริยาท่าทางของเจ้าพิธีหรือผู้ร่วมพิธี และ ถ้อยคำภาษาที่ใช้พิธีกรรม เช่น การอธิษฐาน การร่ายคาถาเวทย์มนต์ การสวด เป็นต้น

พิธีกรรม มีการแบ่งประเภทตามแนวคิดในการกระทำ เช่น พิธีกรรมตามปฏิทิน หรือพิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นและหมุนเวียนกันเป็นประจำเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญต่อบุคคลหรือหมู่คณะ พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เป็นพิธีกรรมที่กระทำในช่วงที่ชีวิตเปลี่ยนแปลงสถานภาพ พิธีกรรมรักษาโรค เป็นพิธีที่มีแนวคิดเพื่อแก้ไขความเจ็บป่วยด้วยวิธีการขจัดปัดเป่าสิ่งร้าย ตามความเชื่อว่าเกิดจากการกระทำของวัตถุหรือภูตผีมารังควาน

นอกจากนี้อาจแบ่งประเภทเป็น พิธีกรรมของบุคคล พิธีกรรมของหมู่คณะหรือชุมชน ซึ่งจะกระทำแตกต่างกันตามฐานะของบุคคลและของหมู่คณะ

สรุปได้ว่า ประเพณีและพิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมของสังคม มีการประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนที่กำหนดตามความคิด ความรู้ ความรู้สึก ตลอดจนค่านิยมของสังคมที่เห็นว่าเป็นสิ่งดี ควรกระทำ เพื่อเสริมสร้างให้จิตใจมั่นคงและมีความสบายใจ อันเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตและการประกอบการงาน การประพฤติปฏิบัติตามประเพณี พิธีกรรมยังก่อให้เกิดความสมานฉันท์ของคนในสังคม สังคมมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงสามารถดำรงความเป็นเอกลักษณ์ที่สั่งสมและสืบต่อไปอีกช้านาน

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอน หมายถึง ตัวกลางหรือช่องทางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทักษะ ประสบการณ์จากแหล่งความรู้ไปสู่ผู้เรียน และทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

สื่อการเรียนการสอนแบ่งตามคุณลักษณะได้ 4 ประเภทคือ

1 สื่อประเภทวัสดุ ได้แก่สไลด์ แผ่นใส เอกสาร ตำรา สารเคมี สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และคู่มือการฝึกปฏิบัติ

2 สื่อประเภทอุปกรณ์ ได้แก่ของจริง หุ่นจำลอง เครื่องเล่นเทปเสียง เครื่องเล่นวีดิทัศน์ เครื่องฉายแผ่นใส อุปกรณ์และเครื่องมือในห้องปฏิบัติการ

3 สื่อประเภทเทคนิคหรือวิธีการ ได้แก่การสาธิต การอภิปรายกลุ่ม การฝึกปฏิบัติการฝึกงาน การจัดนิทรรศการ และสถานการณ์จำลอง

4. สื่อประเภทคอมพิวเตอร์ ได้แก่คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (CAI) การนำเสนอด้วยคอมพิวเตอร์ (Computer

presentation) การใช้ Intranet และ Internet เพื่อการสื่อสาร (Electronic mail: E-mail) และการใช้ WWW (World Wide Web)

สื่อการเรียนการสอนจำแนกตามประสบการณ์ จำแนกได้ 10 ประเภทดังนี้

1 ประสบการณ์ตรงและมีความมุ่งหมาย ประสบการณ์ขั้นนี้ เป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาทั้งปวง เป็นประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับมาจากความเป็นจริงและด้วยตัวเองโดยตรง ผู้รับประสบการณ์นี้จะได้เห็น ได้จับ ได้ทำ ได้รู้สึก และได้ดมกลิ่นจากของจริง ดังนั้นสื่อการสอนที่ให้ประสบการณ์การเรียนรู้ในขั้นนี้ก็คือของจริงหรือความเป็นจริงในชีวิตของคนเรานั่นเอง

2 ประสบการณ์จำลอง เป็นที่ยอมรับกันว่าศาสตร์ต่างๆ ในโลก มีมากเกินกว่าที่จะเรียนรู้ได้หมดสิ้นจากประสบการณ์ตรงในชีวิต บางกรณีก็อยู่ในอดีต หรือซับซ้อนเร้นลับหรือเป็นอันตรายไม่สะดวกต่อการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง จึงได้มีการจำลองสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นมาเพื่อการศึกษา ของจำลองบางอย่างอาจจะเรียนได้ง่ายกว่าและสะดวกกว่า

3 ประสบการณ์นาฏการ ประสบการณ์ต่าง ๆ ของคนเรานั้นมีหลายสิ่งหลายอย่างที่เราไม่สามารถประสบได้ด้วยตนเอง เช่น เหตุการณ์ในอดีต เรื่องราวในวรรณคดี การเรียนในเรื่องที่มีปัญหาเกี่ยวกับสถานที่หรือเรื่องธรรมชาติที่เป็นนามธรรม การแสดงละครจะช่วยไปให้เราได้เข้าไปใกล้ความเป็นจริงมากที่สุด เช่น ฉาก เครื่องแต่งตัว เครื่องมือ หุ่นต่าง ๆ เป็นต้น

4 การสาธิต การสาธิตคือ การอธิบายถึงข้อเท็จจริงหรือแบ่งความคิด หรือกระบวนการต่าง ๆให้ผู้ฟังแลเห็นไปด้วย การสาธิตก็เหมือนกับนาฏการ หรือการศึกษานอกสถานที่ เราถือเป็นสื่อการสอนอย่างหนึ่ง ซึ่งในการสาธิตนี้อาจรวมเอาสิ่งของที่ใช้ประกอบหลายอย่าง นับตั้งแต่ของจริงไปจนถึงตัวหนังสือ หรือคำพูดเข้าไว้ด้วย แต่เราไม่เพ่งเล็งถึงสิ่งเหล่านี้ เราจะให้ความสำคัญกับกระบวนการทั้งหมดที่ผู้เรียนจะต้องเฝ้าสังเกตอยู่โดยตลอด

5 การศึกษานอกสถานที่ การพาผู้เรียนไปศึกษานอกสถานที่ เป็นการสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนจากแหล่งข้อมูล แหล่งความรู้ที่มีอยู่จริงภายนอกห้องเรียน ดังนั้นการศึกษานอกสถานที่จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่เป็นสื่อกลางให้ผู้เรียนได้เรียนจากของจริง

6 นิทรรศการ นิทรรศการมีความหมายที่กว้างขวาง เพราะหมายถึง การจัดแสดงสิ่งต่างๆเพื่อให้ความรู้แก่ผู้ชม ดังนั้นนิทรรศการจึงเป็นการรวมสื่อต่าง ๆ มากมายหลายชนิด การจัดนิทรรศการที่ให้ผู้เรียนมามีส่วนร่วมในการจัด จะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสคิดสร้างสรรค์มีส่วนร่วม และได้รับข้อมูลย้อนกลับด้วยตัวของเขาเอง

7 โทรทัศน์และภาพยนตร์ โทรทัศน์เป็นสื่อการสอนที่มีบทบาทมากในปัจจุบัน เพราะได้เห็นทั้งภาพและได้ยินเสียงในเวลาเดียวกัน และยังสามารถแพร่และถ่ายทอดเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นได้ด้วย นอกจากนั้นโทรทัศน์ยังมีหลายรูปแบบ เช่น โทรทัศน์วงจรปิด ซึ่งโรงเรียนสามารถนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีโทรทัศน์วงจรปิด ที่เอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาอย่างกว้างขวาง ภาพยนตร์เป็นสื่อที่จำลองเหตุการณ์มาให้ผู้ชมหรือผู้เรียนได้ดูและได้ฟังอย่างใกล้เคียงกับความจริง แต่ไม่สามารถถ่ายทอดเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นได้ ถึงอย่างไรก็ตามภาพยนตร์ก็ยังนับว่าเป็นสื่อที่มีบทบาทมากในการเรียนการสอน เช่นเดียวกันกับโทรทัศน์

8 ภาพนิ่ง การบันทึกเสียง และวิทยุ ภาพนิ่ง ได้แก่ ภาพถ่าย ภาพวาดซึ่งมีทั้งภาพทึบแสงและโปร่งแสง ภาพทึบแสงคือรูปถ่าย ภาพวาด หรือภาพในสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ส่วนภาพนิ่งโปร่งใสหมายถึงสไลด์ ฟิล์มสตริป ภาพโปร่งใสที่ใช้กับเครื่องฉายวัสดุโปร่งใส เป็นต้น ภาพนิ่งสามารถจำลองความเป็นจริงมาให้เราศึกษาบนจอได้ การบันทึกเสียง ได้แก่ แผ่นเสียงและเครื่องเล่นแผ่นเสียง เทปและเครื่องบันทึกเสียง และเครื่องขยายเสียง ตลอดจนอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเสียงซึ่งนอกจากจะสามารถนำมาใช้อย่างอิสระในการเรียนการสอนด้วยแล้วยังใช้กับรายการวิทยุและกิจกรรมการศึกษาอื่น ๆ ได้ด้วย ส่วนวิทยุนั้น ปัจจุบันที่ยอมรับกันแล้วว่า ช่วยการศึกษาและการเรียนการสอนได้มาก ซึ่งไม่จำกัดอยู่แต่เพียงวิทยุโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงวิทยุทั่วไปอีกด้วย

9 ทัศนสัญลักษณ์ สื่อการสอนประเภททัศนสัญญลักษณ์นี้ มีมากมายหลายชนิด เช่น แผนภูมิ แผนภาพ แผนที่ แผนผัง ภาพโฆษณา การ์ตูน เป็นต้น สื่อเหล่านี้เป็นสื่อที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์สำหรับถ่ายทอดความหมายให้เข้าใจได้รวดเร็วขึ้น

10 วจนสัญลักษณ์ สื่อขั้นนี้เป็นสื่อที่จัดว่า เป็นขั้นที่เป็นนามธรรมมากที่สุด ซึ่งได้แก่ตัวหนังสือหรืออักษร สัญลักษณ์ทางคำพูดที่เป็นเสียงพูด ความเป็นรูปธรรมของสื่อประเภทนี้จะไม่คงเหลืออยู่เลย อย่างไรก็ดีถึงแม้สื่อประเภทนี้จะมีลักษณะที่เป็นนามธรรมที่สุดก็ตามเราก็ใช้ประโยชน์จากสื่อประเภทนี้มาก เพราะต้องใช้ในการสื่อความหมายอยู่ตลอดเวลา

คุณค่าของสื่อการเรียนการสอนการเรียนการสอนจำแนกได้ดังนี้

1 สื่อการเรียนการสอนสามารถเอาชนะข้อจำกัดเรื่องความแตกต่างกันของประสบการณ์ดั้งเดิมของผู้เรียน คือเมื่อใช้สื่อการเรียนการสอนแล้วจะช่วยให้เด็กซึ่งมีประสบการณ์เดิมต่างกันเข้าใจได้ใกล้เคียงกัน

2 ขจัดปัญหาเกี่ยวกับเรื่องสถานที่ ประสบการณ์ตรงบางอย่าง หรือการเรียนรู้

3 ทำให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงจากสิ่งแวดล้อมและสังคม

4 สื่อการเรียนการสอนทำให้เด็กมีความคิดรวบยอดเป็นอย่างเดียวกัน

5 ทำให้เด็กมีมโนภาพเริ่มแรกอย่างถูกต้องและสมบูรณ์

6 ทำให้เด็กมีความสนใจและต้องการเรียนในเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น เช่นการอ่าน ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทัศนคติ การแก้ปัญหา ฯลฯ

7 เป็นการสร้างแรงจูงใจและเร้าความสนใจ

8 ช่วยให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์จากรูปธรรมสู่นามธรรม

บทที่ 3
ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเก็บรวบรวมองค์ความรู้ทั้งด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR โดยมี

3.1 นิยามคำศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีรายละเอียดดังนี้

องค์ความรู้ หมายถึง เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการถ่ายทอดจากประสบการณ์ หรือ จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยความรู้เกิดขึ้นนั้นผู้รับสามารถนำไปใช้ได้โดยตรง หรือสามารถนำมาปรับใช้ได้ เพื่อให้เหมาะกับสถานการณ์หรืองานที่กระทำอยู่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นผู้รับสามารถนำไปใช้ในลักษณะต่าง ๆ ได้

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมของประสบการณ์ของผู้รู้ในชุมชนตำบลทับน้ำ และเป็นประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่มีความรู้และจากสถาบันต่างๆ มากมาย ซึ่งมีอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยและมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชนบ้านทับน้ำ และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

สถานศึกษา หมายถึง สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียน ศูนย์การเรียน วิทยาลัย สถาบันมหาวิทยาลัย หน่วยงานการศึกษาหรือหน่วยงานอื่นของรัฐหรือของเอกชน ที่มีอำนาจหน้าที่หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา ในงานวิจัยเรื่องนี้สถานศึกษาจึงหมายถึง โรงเรียนวัดผึ้งแดด และ โรงเรียนวัดศรีภวังค์

ฐานข้อมูล หมายถึง กลุ่มของข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กัน นำมาเก็บรวบรวมเข้าไว้ด้วยกันอย่างมีระบบ และข้อมูลที่ประกอบกันเป็นฐานข้อมูลนั้น ต้องตรงตามวัตถุประสงค์การใช้งานขององค์กรด้วยเช่นกัน เช่น ในสำนักงานก็รวบรวมข้อมูล ตั้งแต่หมายเลขโทรศัพท์ของผู้ที่มาติดต่อจนถึงการเก็บเอกสารทุกอย่างของสำนักงาน ซึ่งข้อมูลส่วนนี้จะมีส่วนที่สัมพันธ์กันและเป็นที่ต้องการนำออกมาใช้ประโยชน์ต่อไปภายหลัง ข้อมูลนั้นอาจจะเกี่ยวกับบุคคล สิ่งของสถานที่ หรือเหตุการณ์ใด ๆ ก็ได้ที่เราสนใจศึกษา หรืออาจได้มาจากการสังเกต การนับหรือการวัดก็เป็นได้ รวมทั้งข้อมูลที่เป็นตัวเลข ข้อความ และรูปภาพต่าง ๆ ก็สามารถนำมาจัดเก็บเป็นฐานข้อมูลได้ และที่สำคัญข้อมูลทุกอย่างต้องมีความสัมพันธ์กัน เพราะเราต้องการนำมาใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคต ในงานวิจัยเรื่องนี้ ฐานข้อมูลจะหมายถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตำบลทับน้ำ

ฐานข้อมูลสองภาษา หมายถึง ข้อมูลองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตำบลทับน้ำซึ่งถูกบันทึเป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

3.2 การเลือกพื้นที่ทำการวิจัย

ในการทำวิจัยครั้งนี้ นักวิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัยเป็นชุมชนตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัพระนครศรีอยุธยา ซึ่งประกอบด้วยชุมชุมทั้งหมด 5 หมู่ (หมู่ที่ 1 – หมู่ที่ 5)

3.3 การเลือกกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา

ในการทำวิจัยเรื่องการศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วย

1) ปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น
2) ผู้นำชุมชน เช่นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เจ้าอาวาส นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำกลุ่มสตรี เป็นต้น
3) ครูและนักเรียนโรงเรียนในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ ซึ่งประกอบด้วยโรงเรียนวัดผึ่งแดด และโรงเรียนวัด

ศรีภวังค์

4) ผู้สูงอายุที่เป็นที่เคารพของชาวตำบลทับน้ำ

ภาพที่ 3.1 วัดศรีภวังค์ เขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ

ภาพที่ 3.2 โรงเรียนวัดศรีภวังค์ เขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ

ภาพที่ 3.3 องค์การบริหารส่วนตำบลทับน้ำ

ตารางที่ 3.1 ทำเนียบผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้านผู้มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่	ชื่อ-สกุล	สถานะ	ที่อยู่/เบอร์ติดต่อ
1	นางเรณู สีนิล	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดผึ่งแดด	หมู่ 4 บ้านทับน้ำ ต.ทับน้ำ 081-3740230
2	นางประคอง เกิดพร	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดศรีภวังค์	หมู่ 1 บ้านคลองสาร ต.ทับน้ำ 035-383855
3	นายบุญเชิด แจ้งใจ	ครูชำนาญการและปราชญ์ชุมชน	035-735632
4	นายเสนอ ทองจุล	ครูและปราชญ์ชุมชน	035-735632
5	พระอาจารย์สุรพล จิรเปโม	ปราชญ์ชุมชน	วัดผึ่งแดด หมู่ 4 ต.ทับน้ำ
6	นายไฉน พูลสวัสดิ์	ปราชญ์ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคผิวหนังด้วยการเป่าหรือการพ่น เช่นโรคเริม ลมพิษ สะเก็ดเงิน งูสวัด ฝี ดับพิษไฟ	1/1 หมู่ 2 ต.ทับน้ำ
7	นางสุรัตน์ สีลา	ปราชญ์ภูมิปัญญาด้านการกวาดยา	23 หมู่ 3 ต.ทับน้ำ
8	นางสาวฝน แฉล้มลักษ	ปราชญ์ภูมิปัญญาด้านการนวดประคบและอยู่ไฟหลังคลอด	5/2 หมู่ 4 ต.ทับน้ำ
9	นางขวัญยืน ทับทิม	ปราชญ์ภูมิปัญญาด้านการนวดประคบ	55/3 หมู่ 3 ต.ทับน้ำ
10	นางพิกุล สว่างใจ	ปราชญ์ภูมิปัญญาด้านการนวดประคบ	55/7 หมู่ 3 ต.ทับน้ำ
11	นางสมพิศ กล่อมเกลี้ยง	ปราชญ์ภูมิปัญญาด้านการนวดประคบ	6 หมู่ 3 ต.ทับน้ำ
12	นายโฉอด ทับทิมแดง	ปราชญ์ภูมิปัญญาด้านพิธีทำขวัญนาคและเส้นผีงานแต่ง	27/3 หมู่ 4 ต.ทับน้ำ
13	นางนุกูล แสงบุศย์	ปราชญ์ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมจักสาน	088-6181429
14	นางพยอม เปล่งรัศมี	ปราชญ์ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมจักสาน	083-2399638
15	นางเบญจวรรณ แสงบุศย์	ปราชญ์ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมจักสาน	089-5407498
16	นายสำเริง แก้วเฉลิมทอง	กำนันตำบลทับน้ำ	081-7802062
17	นายสมชาย กรป้องกัน	กำนันตำบลบ้านม้า	081-5302691

3.4 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

เพื่อให้แนวทางในการดำเนินการศึกษาเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด นักวิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการศึกษาออกเป็น 6 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษา ขั้นตอนที่ 2 การสร้างเครื่องมือในการศึกษา ขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนที่ 4 การสรุปและเรียบเรียนข้อมูลเพื่อ

จัดทำฐานข้อมูล ขั้นตอนที่ 5 การนำฐานข้อมูลมาแปลเป็นภาษาอังกฤษ ขั้นตอนที่ 6 การสรุปผลและการอภิปรายผลการศึกษา โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษา

การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ ซึ่งขั้นตอนนี้จะใช้วิธีการสำรวจเอกการที่เกี่ยวข้อง นำมาสังเคราะห์และเรียบเรียง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างเครื่องมือในการศึกษา ประกอบด้วย

1) แบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ภายใต้เงื่อนไขของความรอบรู้ของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยทีมนักวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อขอสัมภาษณ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ตลอดจนผู้รอบรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นตำบลทับน้ำ แล้วนำข้อมูลรายละเอียดที่ได้มาเรียบเรียง

ภาพที่ 3.4 สัมภาษณ์เชิงลึกปราชญ์ด้านหมอรักษาโรคในเขตตำบลทับน้ำ

ภาพที่ 3.5 สัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชนในตำบลทับน้ำ

รูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยการระดมปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ครูภูมิปัญญาเยาวชน ฯลฯ มาร่วมให้ข้อมูลและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนของตน เป็นลักษณะการนั่งพูดคุยร่วมกัน แสดงความคิดเห็นและทัศนคติ ตลอดจนความต้องการด้านการอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาในชุมชน

2) แบบการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับครู-นักเรียนโรงเรียนในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ เพื่อรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ต่างๆ โดยทีมนักวิจัยได้ดำเนินการประสานงานเพื่อขออนุญาตผู้บริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย โรงเรียนวัดผึ่งแดด และโรงเรียนวัดศรีภวังค์ เพื่อจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักเรียนระดับชั้นมัธยมปีที่ 3 ของโรงเรียนวัดผึ่งแดด จำนวน 16 คน และนักเรียนระดับชั้นประถมปีที่ 5-6 โรงเรียนวัดศรีภวังค์ จำนวน 18 คน โดยให้นักเรียนแต่ละคนร่วมกันอภิปรายถึงวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่เคยพบเห็นและรู้จักในท้องถิ่นของตน โดยเริ่มจากในครอบครัวของตัวเอง จนถึงในชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ กิจกรรมดังกล่าวนอกจากจะให้เยาวชนในท้องถิ่นร่วมกันอภิปรายแล้ว ยังให้กลุ่มเยาวชนดังกล่าวได้ร่วมสืบค้นข้อมูลจากการสอบถามผู้ปกครองและญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว เป็นการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างจิตสำนึกรักชุมชนของตนอีกด้วย

3) ปฏิทินฤดูกาล (Culture Calendar) เพื่อให้เห็นภาพการประกอบอาชีพในวงรอบ 1 ปีของชุมชน ซึ่งทีมนักวิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลดังกล่าวในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2557

ขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีการดำเนินการโดย ลงพื้นที่ศึกษาและประสานงานกับ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อำนวยการโรงเรียน เจ้าอาวาสวัดในชุมชน และสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ นัดหมายวัน เวลา สถานที่ในการจัดเสวนาระดมความคิดและข้อมูล รวมถึงการลงพื้นที่เพื่อขอสัมภาษณ์จากปราญช์ชาวบ้านในชุมชนตลอดจนการประสานงานกับสถานศึกษาเพื่อเข้าไปจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักเรียนทั้งในโรงเรียนวัดผึ่งแดด และโรงเรียนวัดศรีภวังค์

ขั้นตอนที่ 4 การสรุปและเรียบเรียนข้อมูลเพื่อจัดทำฐานข้อมูล

คือการนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่ ตรวจสอบความถูกต้องโดยมีปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำชุมชนร่วมตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้

ขั้นตอนที่ 5 การนำฐานข้อมูลมาแปลเป็นภาษาอังกฤษ

โดยการนำข้อมูลที่ผ่านการตรวจสอบความถูกต้อง แปลเป็นภาษาอังกฤษและตรวจสอบความถูกต้องด้านภาษาและไวยกรณ์โดยผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา

ขั้นตอนที่ 6 การสรุปผลและการอภิปรายผลการศึกษา

สรุปข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และทำการอภิปรายผลการศึกษา จัดทำรูปเล่มนำเสนอข้อมูลงานวิจัยสู่สาธารณะต่อไป โดยสามารถสรุปขั้นตอนในการศึกษาตามภาพที่ 3.2

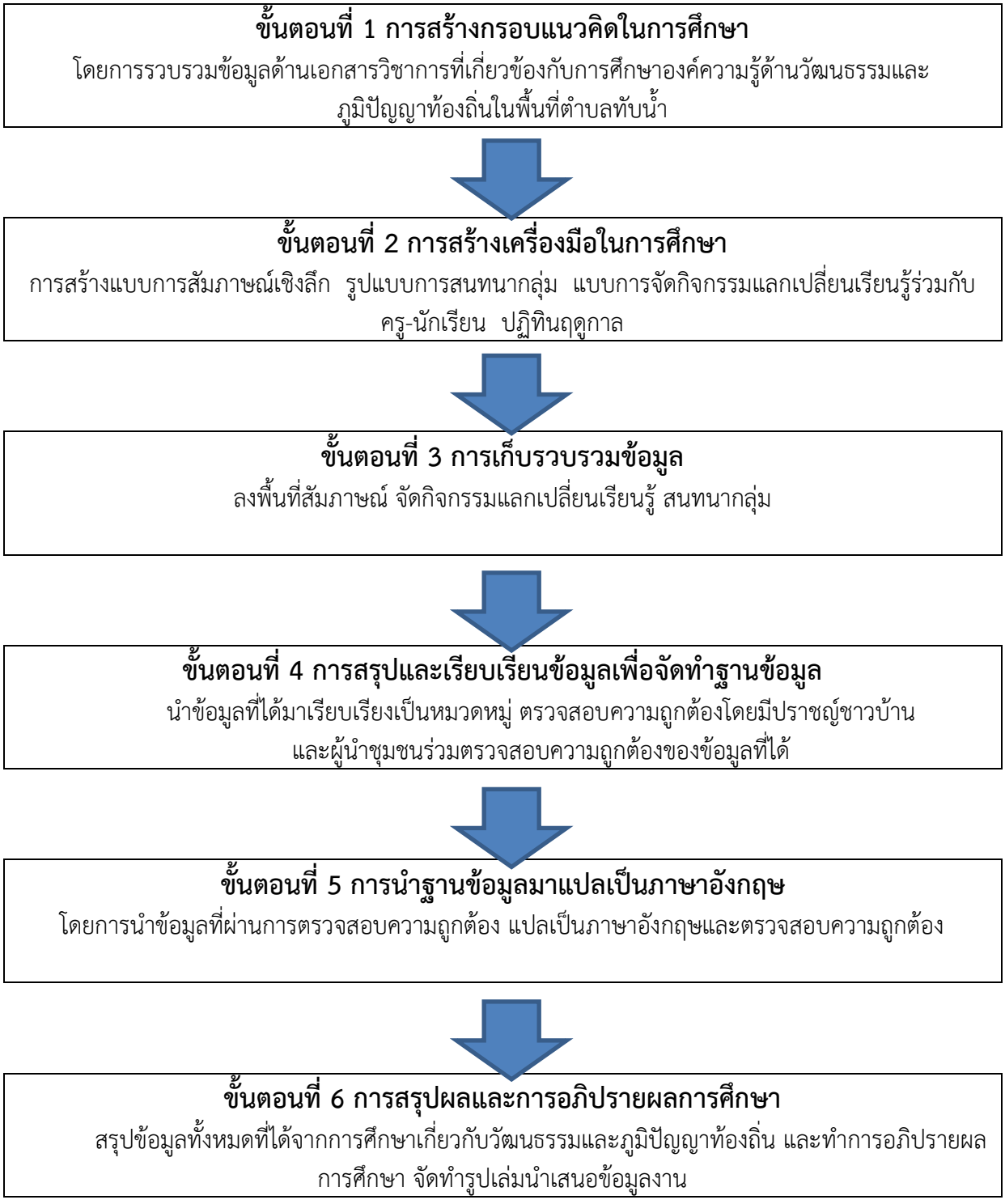

ภาพที่ 3.6 ขั้นตอนในการศึกษา

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการผู้วิจัยใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย 2 ประเด็นหลัก คือการรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร และการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาจากเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

1) **การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary Data)**

เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้องกับองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากวิทยานิพนธ์ ตำราวิชาการ งานวิจัย บทความ วารสาร และเว็บไซต์ต่างๆ

2) **การรวบรวมข้อมูลจากเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา**

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองพร้อมกับทีมผู้ร่วมวิจัยอีก จำนวน 2 คน

2.1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Dept Interview) ผู้วิจัยทำการเตรียมความพร้อมกับทีมนักวิจัยในการประสานงานกับผู้นำสถานศึกษา ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้เกี่ยวข้องในการติดต่อของเข้าสัมภาษณ์เพื่อศึกษาบริบทชุมชน ประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม และความรู้ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาในท้องถิ่น

2.2) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) มีการแบ่งรูปแบบการจัดสนทนากลุ่มเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ โดยการจัดสนทนากลุ่มอย่างเป็นทางการจะจัดขึ้นโดยทางผู้ประสานงานของมหาวิทยาลัยได้ดำเนินการติดต่อประสานงานผ่านทางองค์การบริหารส่วนตำบลทับน้ำ เพื่อนัดหมายผู้นำชุมชน ผู้นำสถานศึกษา ปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนตัวแทนกลุ่มอาชีพ เพื่อมาประชุมและร่วมพูดคุยระดมความคิดเห็นเพื่อเป็นข้อมูลให้กับนักวิจัยได้นำไปใช้ประโยชน์ สำหรับการจัดสนทนาอย่างไม่เป็นทางการนั้น ทีมนักวิจัยจะเป็นผู้ประสานงานกับชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อมานั่งพูดคุยเก็บข้อมูล ซึ่งได้ดำเนินการ 2 ครั้ง ๆละ 3-4 คน

2.3) การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับครู-นักเรียน

ทีผู้วิจัยได้วางแผนเพื่อจัดกิจกรรมร่วมกับครู และนักเรียนโรงเรียนในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ เพื่อรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ต่างๆ โดยทีมนักวิจัยได้ดำเนินการประสานงานเพื่อขออนุญาตผู้บริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย โรงเรียนวัดผึ่งแดด และโรงเรียนวัดศรีภวังค์ เพื่อจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักเรียนระดับชั้นมัธยมปีที่ 3 ของโรงเรียนวัดผึ่งแดด จำนวน 16 คน และนักเรียนระดับชั้นประถมปีที่ 5-6 โรงเรียนวัดศรีภวังค์ จำนวน 18 คน โดยให้นักเรียนแต่ละคนร่วมกันอภิปรายถึงวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่เคยพบเห็นและรู้จักในท้องถิ่นของตน โดยเริ่มจากในครอบครัวของตัวเอง จนถึงในชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ กิจกรรมดังกล่าวนอกจากจะให้

เยาวชนในท้องถิ่นร่วมกันอภิปรายแล้ว ยังให้กลุ่มเยาวชนดังกล่าวได้ร่วมสืบค้นข้อมูลจากการสอบถามผู้ปกครองและญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว เป็นการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างจิตสำนึกรักชุมชนของตนอีกด้วย

ภาพที่ 3.7 การจัดสนทนากลุ่มในชุมชนตำบลทับน้ำ

ภาพที่ 3.8 สัมภาษณ์ครูโรงเรียนวัดผึ่งแดด

3.6 การตรวจสอบข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลในแต่ละครั้ง จะมีการนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบกันในทีมนักวิจัยว่ามีข้อมูลที่ครบถ้วนเพียงพอหรือไม่ และนำมาแยกแยะออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นหัวข้อของวัตถุประสงค์ของการวิจัย จนสามารถตอบคำถามการวิจัยได้ครอบคลุมตามกรอบแนวคิดและขอบเขตที่ต้องการศึกษา

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นขั้นตอนที่สำคัญในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะวิธีการหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์นั้นเป็นวิธีการสร้างข้อสรุปจากข้อมูลจำนวนหนึ่ง มักไม่ใช้สถิติช่วยในการวิเคราะห์ โดยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ในการวิจัยเชิงคุณภาพส่วนใหญ่ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์จะเป็นข้อความบรรยาย (Descriptive) ที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และจดบันทึกสรุปผลการศึกษา

การสรุปวิธีการศึกษาประกอบด้วย วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา และกลุ่มเป้าหมาย รายละเอียดตามตารางที่ 3.2

ตารางที่ 3.2 การสรุปวิธีการศึกษา

วัตถุประสงค์ในการวิจัย	วิธีการศึกษา	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	กลุ่มเป้าหมาย	ข้อมูลที่ต้องการ
1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งทางด้านประวัติความเป็นมา สภาพภูมิศาสตร์ การปกครอง ประชากร การประกอบอาชีพ และแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น	- จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับ ครู-นักเรียนโรงเรียนในเขตพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล - จัดเสวนาระหว่างทีมนักวิจัยและปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ตัวแทนสมาคม ผู้สูงอายุ ครูโรงเรียนในเขตพื้นที่ ตลอดจนสมาชิก อบต.	-แบบกิจกรรมและเปลี่ยนเรียนรู้ -ประเด็นการจัดกลุ่มสนทนา	-ผู้นำชุมชนและสถานศึกษา -ครู นักเรียนโรงเรียนวัดผึ่งแดดและวัดศรีภวังค์ -ปราชญ์ชาวบ้าน	-ประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตด้านประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนทับน้ำทั้งในอดีตและปัจจุบัน -ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เกิดขึ้น
2.เพื่อศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ในเขตตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งทางด้านศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น	-สัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับองค์ความรู้ทั้งด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา	-แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก	-ปราญช์ชาวบ้านที่มีความรอบรู้เฉพาะด้านที่กำหนด	รายละเอียดด้านประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนทับน้ำ
3.เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงจัดทำเป็นฐานข้อมูล 2 ภาษา ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนให้กับโรงเรียนในชุมชนตำบลทับน้ำต่อไป	-จัดประชุมทีมนักวิจัยและที่ปรึกษา เพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลให้เกิดการตกผลึก -วางแผนกระบวนการแปลข้อมูลเป็นภาษาอังกฤษ	-แบบบันทึกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการประชุม -กระบวนการแปลภาษา	-ทีมนักวิจัย -ครูอาจารย์โรงเรียนวัดผึ่งแดด และวัดศรีภวังค์ -ทีมนักแปล	-ฐานข้อมูลด้านประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำที่เป็นภาษาไทย -ฐานข้อมูลที่นำมาแปลเป็นภาษาอังกฤษ

บทที่ 4
ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยตั้งวัตถุประสงค์ไว้ 4 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งทางด้านประวัติความเป็นมา สภาพภูมิศาสตร์ การปกครอง ประชากร การประกอบอาชีพ และแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น 2) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ในเขตตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งทางด้านศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงจัดทำเป็นฐานข้อมูล 2 ภาษาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ให้กับโรงเรียนในชุมชนตำบลทับน้ำต่อไป 4) เพื่อสร้างจิตสำนึกและเป็นแรงผลักดันให้เยาวชนตลอดจนคนในชุมชนเห็นความสำคัญ เกิดความรักและหวงแหนในชุมชนของตน

ในการวิจัยครั้งนี้มีกลุ่มประชากรได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ครูและนักเรียนโรงเรียนในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยวิจัยได้แก่ 1) ปฏิทินฤดูกาล (Culture Calendar) เพื่อให้เห็นภาพการประกอบอาชีพในวงรอบ 1 ปีของชุมชน 2) ปฏิทินวัฒนธรรม (Culture Season) มีลักษณะคล้ายกับปฏิทินฤดูกาล ที่จะมีข้อมูลด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนในรอบ 1 ปี 3) การจัดกิจกรรมร่วมกับครู-นักเรียนโรงเรียนในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ เพื่อรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ต่างๆ 4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) คือการระดมปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ครูภูมิปัญญา เยาวชน ฯลฯ มาร่วมให้ข้อมูลและแสดงความคิดเห็น 5) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ภายใต้เงื่อนไขของความรอบรู้ของผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ตลอดจนผู้รอบรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นตำบลทับน้ำ

ขั้นตอนการดำเนินงานในการวิจัยครั้งนี้เริ่มจากการลงพื้นที่ศึกษาและประสานงานกับ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อำนวยการโรงเรียน เจ้าอาวาสวัดในชุมชน เพื่อระดมความคิดและเก็บข้อมูล จัดกิจกรรมและเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับครู-นักเรียนในเขตพื้นที่ ได้แก่โรงเรียนวัดผึ่งแดด และโรงเรียนวัดศรีภวังค์ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลโดยกิจกรรมที่จัดนั้นเป็นการให้เยาวชนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการรวบรวมองค์ความรู้ต่างๆ จากการสอบถามบุคคลในครอบครัว และจากประสบการณ์ที่ได้พบเจอในชุมชนของตนเอง เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เยาวชนเหล่านั้นได้มีส่วนร่วมในการศึกษาองค์ความรู้ในชุมชนของตนเองด้วย จากนั้นนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาเรียบเรียง ตรวจสอบความถูกต้องโดยมีการจัดเวทีประชุมเพื่อตรวจสอบข้อมูลร่วมกันกับชุมชนก่อนนำข้อมูลที่ผ่านการตรวจสอบแล้วไปแปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อใช้เป็นสื่อการสอนแบบ 2 ภาษา ส่งคืนให้กับโรงเรียนวัดผึ่งแดด และโรงเรียนวัดศรีภวังค์ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนต่อไป

ผลการวิจัย

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาและตัวแทนครูผู้สอนโรงเรียนทั้ง 2 แห่งที่อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ รวมถึงหัวหน้าชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตชุมชนตำบลทับน้ำ พบว่าในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำเป็นพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยได้มีการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นสืบต่อกันมา บางอย่างเริ่มเลือนหายไปจากวิถีชุมชน บางอย่างยังคงปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาแต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้างเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม และเทคโนโลยีในปัจจุบัน โดยสามารถสรุปองค์ความรู้ในชุมชนตำบลทับน้ำซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่

4.1 องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม

จากการสัมภาษณ์ ทำให้ทราบว่าในเขตพื้นที่ชุมชนดังกล่าวมีวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และการละเล่นท้องถิ่นทั้งที่สูญหายไปแล้ว และที่ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่

4.1.1 พิธีทำขวัญข้าว

การทำขวัญข้าวนั้น เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวนาให้รู้ว่า การทำนาปลูกข้าวของตนนั้นจะไม่สูญเปล่า เพราะพระแม่โพสพเป็นผู้ดูแล และเมื่อมีการเกี่ยวข้าวก็จะมาช่วยกันเกี่ยวข้าว เป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคี และที่สุดคือการร่วมสนุกสนานเมื่อทุกคนเหนื่อยยาก และประสบความสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังเชื่อว่า แม่โพสพมีพระคุณจึงต้องทำขวัญเป็นการกล่าวขอขมาต่อต้นข้าวทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับข้าว ทั้งการเกิดเองตามธรรมชาติ และจากการที่มนุษย์จะกระทำอะไรก็ตามกับต้นข้าว เช่น เกี่ยวข้าว อีกทั้งเพื่อเป็นการขอบคุณและเอาใจแม่โพสพที่ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่ผืนนา และเพื่อขออภัยและเรียกขวัญแม่โพสพ เป็นสิริมงคลดลบันดาลให้มั่งมียิ่งขึ้น ปกติจะทำกันในวันศุกร์ซึ่งถือว่าเป็นวันขวัญข้าว และถ้าพระแม่โพสพได้รับเครื่องสังเวยแล้ว ไม่ทำให้เมล็ดข้าวล้ม หนอน สัตว์ต่าง ๆ มากล้ำกราย ได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์

สำหรับในชุมชนตำบลทับน้ำนั้น พิธีทำขวัญข้าวถือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญมาก เนื่องจากเป็นขวัญและกำลังใจต่อชาวนาผู้ปลูกข้าว ในอดีตชาวนาในตำบลทับน้ำเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว ชาวนาในชุมชนจะร่วมมือร่วมใจกันลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นการเอื้อเฟื้อต่อกันและกัน เป็นเครื่องวัดความรักและสามัคคีต่อกันในชุมชน เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็มีพิธีรับขวัญข้าว และมีการละเล่นรื่นเริงเพื่อให้หายจากการเหน็ดเหนื่อย เช่นการละเล่นเพลงเกี่ยวข้าว เพลงเต้นกำรำเคียว เป็นต้น นอกจากนี้ยังถือเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวจะมาพบปะพูดคุยกันท่ามกลางสายตาผู้ใหญ่และวัฒนธรรมอันดีงามอีกด้วย

พิธีทำขวัญข้าวแบบดั้งเดิมของชุมชนจะแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือช่วงที่ 1 ช่วงข้าวในนากำลังตั้งท้อง และช่วงที่ 2 เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวและนำขึ้นยุ้งข้าว โดยในพิธีจะใช้เครื่องสังเวยไปบูชาแม่โพสพในแต่ละครั้งดังนี้

1.1.1 ช่วงข้าวในนากำลังตั้งท้อง

-กล้วย อ้อย ถั่ว งา ส้ม อย่างละ ๑ คำใส่ตะกร้าสาน

-หมาก พลูจีบ ๑ คำ

โดยชาวนาจะเอาไม้ไผ่มาสานชะลอมแล้วนำเครื่องแต่งตัวของหญิง เช่นแป้ง น้ำมันใส่ผม น้ำอบไทย หวี กระจกใส่ในชะลอม พร้อมด้วยเครื่องสังเวย ปักเสาไม้ไผ่แล้วเอาชะลอมแขวนไว้ในนา เพื่อให้แม่พระโพสพแต่งตัวและเสวยสิ่งของนั้น จะได้ออกรวงได้ผลดี

1.1.2 เมื่อเกี่ยวข้าวและนำขึ้นยุ้งข้าว

- หมาก พลูจีบ ๑ คำ
- บุหรี่ ๑ มวน
- ข้าวที่เกี่ยวแล้ว ๑ กำ
- ผ้าแดง ผ้าขาว ขนาด ๑ คืบ อย่างละ ๑ ผืน

ช่วงหลังเก็บเกี่ยว ชาวนาจะทำพิธี รับขวัญแม่โพสพ ในวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปีต่อไป แม้ว่าการทำ

นาปัจจุบันจะทำได้ถึงปีละ 3 ครั้งแต่ประเพณียังคงต้องทำตามการปลูกข้าวตามฤดูกาลในอดีตเท่านั้น

ในปัจจุบันพบว่า พิธีการทำขวัญข้าวในชุมชนตำบลทับน้ำมีการเปลี่ยนแปลงไป บางขั้นตอนของพิธีกรรมได้สูญหายไปเนื่องจากความเจริญด้านเทคโนโลยี บางอย่างช่วยประหยัดเวลา แต่ถ้ามองในมุมสังคมและวัฒนธรรมแล้ว เกิดผลกระทบหลายๆอย่าง เช่น กระบวนการขั้นตอนบางอย่างที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชนถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ใช้รถเกี่ยวแทนการลงแขกเกี่ยวข้าว ไม่มีพิธีรับขวัญข้าว เนื่องจากเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็แปรรูปเป็นเมล็ดข้าวเปลือกส่งไปยังโรงสีข้าวทันที ไม่มีกระบวนการตากข้าวและนวดข้าว วัฒนธรรมการละเล่นดั่งเดิมจึงสูญหายไป นอกจากนี้ การใช้เครื่องจักรในการไถหว่าน และเก็บเกี่ยวแทนการใช้แรงคนอาจช่วยประหยัดเวลา ทำให้การปลูกข้าวในแต่ละปีเพิ่มจำนวนครั้งมากขึ้น จากทำได้ปีละ 1-2 ครั้งก็เพิ่มเป็น 3 ครั้งต่อปี ได้ผลผลิตเพิ่มก็จริงแต่คุณภาพข้าวก็ลดลง เนื่องจากทรัพยากรน้ำไม่เพียงพอ ค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาเพิ่มขึ้นเพราะเป็นการปลูกนอกฤดูกาล ฤกษ์ยามในการประกอบพิธีไม่เป็นไปตามที่กำหนด และบางพิธีก็ถูกตัดออกไป เป็นเหตุให้ปัจจุบันสังคมในชุมชนทับน้ำกลายเป็นสังคมที่เรียกว่า “ตัวใครตัวมัน” แทนสังคม “เอื้ออาทร” แบบในอดีต คนในชุมชนมีการร่วมแรงร่วมใจต่อกันน้อยลง ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นแทนการใช้แรงกัน มีผลทำให้เกิดภาวะขาดทุนในอาชีพการทำนา ปัจจุบันในมุมมองของคนรุ่นใหม่อาชีพทำนา จึงเป็นสัญลักษณ์ของความลำบาก ส่งผลทำให้คนรุ่นใหม่ๆในชุมชนเลือกประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรม แทนการสืบทอดอาชีพและภูมิปัญญาในชุมชนของตน

ภาพที่ 4.1 แปลงข้าวในเขตตำบลทับน้ำ

4.1.2 พิธีทำขวัญนาค

ประเพณีบวชนาคเป็นประเพณีที่จัดขึ้นก่อนการประกอบพิธีอุปสมบทหรือบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเฉพาะในแถบประเทศที่นับถือพุทธศาสนาในอุษาคเนย์ เช่น พม่า เขมร ลาว และไทย โดยประเพณีนี้จะไม่มีในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของพุทธศาสนาแต่อย่างใด

ที่มาของความเชื่อของพิธีการบวชนาคนี้ ได้ย้อนความไปถึงสมัยพุทธกาลเมื่อครั้นที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมและเผยแพร่พุทธศาสนา ได้มีพญางูใหญ่หรือที่รู้จักกันในชื่อว่า ‘นาค’ได้รู้สึกเลื่อมใสศรัทธาปรารถนาที่จะออกบวชเป็นภิกษุเพื่อรับใช้ติดตามพุทธองค์และศึกษาธรรม จึงได้จำแลงร่างเป็นมนุษย์มาขอบวชเรียน แต่พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นด้วยญาณว่า มนุษย์จำแลงผู้นี้คือพญานาคจำแลงกายมา จึงไม่อนุญาตให้บวชเรียน พญานาคเสียใจมากแต่ได้ขอร้องให้พระพุทธเจ้าเรียกมนุษย์ผู้ชายที่กำลังจะบวชด้วยชื่อของตน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าในการรับใช้พุทธศาสนา และนี่จึงเป็นที่มาของการเรียกผู้ที่กำลังจะเตรียมบวชเป็นภิกษุว่า นาค

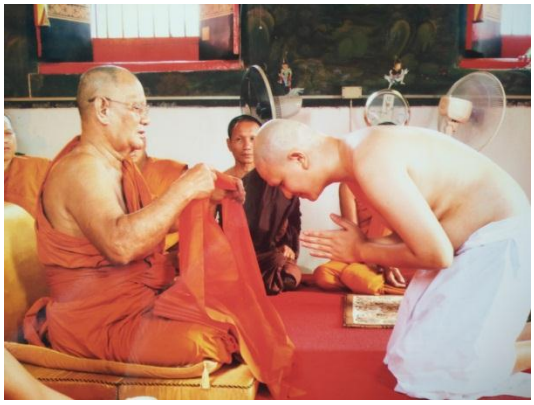

ภาพที่ 4.2 พิธีบวชนาค

ภาพที่ 4.3 พิธีทำขวัญนาค

ขั้นตอนในการประกอบพิธีทำขวัญและบวชพระประเพณีบวชสมัยก่อนใช้เวลาอย่างน้อย 3 วัน คือวันแรกทำขวัญ วันที่สองบวช วันที่สามฉลองพระ แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนไปโดยบางรายทำขวัญตอนสายแล้วบวชตอนบ่ายวันเดียวกัน แต่บางรายไม่ทำขวัญ เมื่อโกนหัวก็แห่เข้าโบสถ์บวชเลยก็ได้ ซึ่งพิธีการทำขวัญนาคนั้นนิยมจัดในช่วงประมาณเดือนกรกฎาคมหรือช่วงใกล้เข้าพรรษา สาระสำคัญของพิธีการทำขวัญนาคคือ การเรียกขวัญของนาคที่อาจจะไปเที่ยวพเนจรไกลๆ ทำให้จำเป็นต้องจัดพิธีเรียกเชิญขวัญให้มาอยู่กับร่างกาย ผู้ที่ประกอบพิธีนี้คือ หมอทำขวัญ โดยมีตัวนาค บิดามารดา ญาติและมิตรสหายของนาคเข้าร่วมพิธี โดยอาจจะจัดสถานที่ประกอบพิธีเป็นที่วัดหรือที่บ้านของนาคก็ได้ สิ่งที่ต้องใช้ในพิธีการทำขวัญจะประกอบด้วย เงินสำหรับหมอทำขวัญจำนวน 6 บาท ซึ่งเรียกว่า ค่ากำนัน ดอกไม้ ธูปเทียน กล้วยน้ำว้า ไข่ต้ม ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว บายศรี เทียนขาวหรือเทียนขี้ผึ้ง ผ้าห้มบายศรี มะพร้าวอ่อน สำรับคาวหวาน ขันน้ำมนต์ แป้งเจิม ใบพลู ข้าว ผลไม้ แว่นเทียน ใบตองสด 3 ทาง ไม้ซีกสามซีก

ในพิธีทำขวัญนาค จะต้องให้ผู้ที่มีองค์ความรู้ด้านการทำขวัญนาคมาเป็นเจ้าพิธีซึ่งเรียกว่า “หมอทำขวัญ” โดยเมื่อเริ่มพิธี หมอขวัญจะกล่าวเปิดงานโดยมักจะเป็นการทักทายผู้ร่วมพิธีและแนะนำตนเองและตัวนาค จากนั้นจึงจัดพิธีชุมนุมเทวดาด้วยการขับร้องอัญเชิญเทวดา ด้วยเพลงครอบจักรวาล ซึ่งเป็นเพลงที่สื่อถือ

ความมงคล ตามด้วยเพลงเทวาประสิทธิ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าทั้งพระรัตนตรัยและเหล่าเทวดาได้มาอยู่ในพิธีเพื่ออำนวยพรแล้ว จากนั้นจึงร้องเพลงว่าด้วยการปฏิสนธิของนาคในครรภ์ของมารดา ความลำบากของมารดาในการตั้งครรภ์และเลี้ยงดูลูก เพลงกล่อมสอนนาคให้รู้ถึงหน้าที่ของการอุปสมบท บุญคุณของพ่อแม่ และปิดท้ายด้วยเพลงสู่ขวัญเสี่ยงเทียน ซึ่งเป็นการขับร้องผสมผสานกับดนตรีไทยที่เรียกว่า “ปี่พาทย์” ในปัจจุบันอาจจะมีการบรรเลงเพลงลูกทุ่งสมัยใหม่เพื่อให้ความบันเทิงกับบรรดาแขกผู้มาเยือนบ้างเพื่อความสนุกสนาน

จากรายละเอียดข้างต้นจะเห็นได้ว่า การเป็นหมอทำขวัญนาคจำเป็นต้องใช้ผู้ที่มีความรู้ด้านพิธีกรรมและผู้มีความสามารถในการขับร้องเพลงไทย และบทร้อยกรอง สำหรับในชุมชนตำบลทับน้ำปัจจุบันมีเพียงนายโฉอด ทับทิมแดง อายุ 75 ปี เพียงคนเดียวที่เป็นหมอทำขวัญ เนื่องจากยังขาดการสืบทอดองค์ความรู้ดังกล่าว ถ้าหากหมอทำขวัญในชุมชน ติดภาระกิจไม่สามารถไปร่วมงานได้ เจ้าภาพก็จำเป็นต้นว่าจ้างหมอทำขวัญในชุมชนใกล้เคียงซึ่งก็ขาดแคลนเช่นกัน

4.1.3 พิธีการเส้นผีในงานแต่งงาน

เซ่นผีแต่งงาน ถือเป็นพิธีกรรมของงานแต่งงานตามประเพณีดั้งเดิมในภาคกลาง จุดประสงค์ของการทำพิธีก็เพื่อบอกกล่าวเทวดา ผีบ้าน ผีเรือน ผีปู่ผีย่า และผีตาผียาย เพื่อขอพรให้มีความสุข ความเป็นสิริมงคลแก่คู่สมรส รวมทั้งเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้คู่บ่าวสาวได้ตระหนักว่า วันแต่งงานถือเป็นวันดี วันแห่งความมงคล เป็นวันสำคัญที่คนทั้งสองได้ตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกัน โดยมีญาติพี่น้องทั้งสองฝ่ายเป็นสักขีพยาน ตลอดจนเป็นการส่งสารถึงบรรพบุรุษได้รับทราบ อีกทั้งเป็นเครื่องเตือนใจให้ทั้งสองคนมีความรัก ความซื่อสัตย์ต่อกัน มีความอดทนช่วยเหลือเกื้อกูลกันไปตลอดชีวิต โดยพิธีนี้จะทำในช่วงหลังจากพิธีรดน้ำสังข์ ซึ่งบางบ้านจะมีพิธี “เซ่นผี” ต่อเลย โดยผู้ประกอบพิธีหรือเจ้าพิธีเป็นผู้ที่ชาวบ้านเชื่อถือ

พิธีเป็นลำดับขั้นตอนพิธีการแต่งงานแบบไทยดั้งเดิมนับเป็นความงดงามทางวัฒนธรรม เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง ๒ ตระกูล และเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ญาติทั้งสองฝ่ายได้รับรู้ว่าลูกหลานตัดสินใจพร้อมที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน

อีกหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่สะท้อนถึงความกตัญญูต่อบรรพชนผู้ล่วงลับและการสร้างสายสัมพันธ์ที่ดีของสองตระกูล โดยพิธีการนี้จะเป็นหน้าที่ของฝ่ายเจ้าสาว ที่พี่สาวคนแรกของตระกูลที่ทำหน้าที่เตรียมเครื่องเซ่นเพื่อบอกให้ผี หรือวิญญาณของบรรพบุรุษได้ทราบ เพราะเชื่อกันว่าเป็นผู้ที่รู้จักบรรรพบุรุษมากกว่าทุกคนและเป็นที่เคารพของน้องๆ ดังนั้น

เครื่องเซ่นสำหรับพิธีการเซ่นผีในวันแต่งงานจะประกอบด้วย ขัน 1 ใบ ผ้าขาว 1 ผืน เทียน 1 คู่ เหล้า 1 ขวด มะพร้าว 2 ผล กล้วย 2 หวี ใบตอง 3 ทาง สำหรับรองเครื่องเซ่นผี ขนมเปียก ข้าวเหนียวกวน พิมพ์ข้าวตอก ขนมทอด เต้าเรี่ยว ขนมที่ใช้ในขบวนขันหมากทุกชนิด หมากพลู 4 คำ น้ำชา 4 ถ้วย ขนมจีนแกงไก่ 4 ถ้วย เงิน 4 บาท เครื่องขันหมากเอกแบ่งทุกอย่างพอประมาณ นำมาวางรวมกันแยกเป็น 4 กอง

จากนั้น ผู้บอกผีจะเป็นผู้จัดแบ่งขนมของไหว้ที่กล่าวข้างต้นเพื่อทำพิธีบอกผีก่อนรับขันหมากขึ้นบ้านเพื่อเชิญบรรพบุรุษทุกท่านมาร่วมรับรู้และรับขนมแต่งงาน ซึ่งเป็นของไหว้ที่แสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษ นำคู่บ่าวสาวเข้าสู่ห้องหรือสถานที่ที่จัดเตรียมของเซ่นไหว้ ทำพิธีไหว้เทวดาก่อนโดยหันหน้าออกไปทางของ

เซ่นไหว้ซึ่งเตรียมไว้ด้านหน้าของบ้าน แล้วจึงไหว้เจ้าหรือเทวดาผู้คอยปกปักษ์รักษาให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ต่อจากนั้น คู่บ่าวสาวเซ่นผีบรรพบุรุษของฝ่ายเจ้าสาวเพื่อแสดงความเคารพและเชิญท่านให้มารับทราบและมารับเครื่องเซ่นที่จัดเตรียมไว้ แล้วจึงทำการ ไหว้ญาติ เป็นการแนะนำให้รู้จักเพื่อสร้างความคุ้นเคย แสดงความเคารพ และเพื่อขอพรจาก บิดามารดาทั้งสองฝ่ายและ ญาติพี่น้องที่มาร่วมพิธี เรียกว่า การผูกมือทำขวัญ โดยฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่จัดเตรียมของที่ใช้สำหรับไหว้ญาติ อันประกอบดอกดาวเรือง 3 ดอกและหมากพลู 3 คำ ใส่พานแล้วนำไปวางบนหมอนไหว้โดย เพื่อนเจ้าสาวจะเป็นผู้จัดสายสิญจน์มาวางบนหมอน สำหรับไหว้แต่ละคน

การเซ่นผีแต่งงานเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่จัดขึ้นเพื่อให้คู่บ่าวสาวได้ตระหนักว่าวันนี้เป็นวันดี เป็นวันสำคัญของการตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกัน โดยมีญาติพี่น้องตลอดจนบรรพบุรุษทั้งสองฝ่ายเป็นสักขีพยานและเตือนใจว่าให้ทั้งสองคนมีความรัก ความซื่อสัตย์ต่อกัน และให้มีความอดทนช่วยเหลือเกื้อกูลจวบจนวันสุดท้ายของชีวิต

ภาพที่ 4.4 พิธีเซ่นผีในงานแต่งงาน

4.1.4 ขึ้นศาลพระภูมิ

จากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ปราชญ์ผู้มีความรู้ด้านพิธีกรรมการตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ในชุมชนตำบลทับน้ำพบว่า ตามความเชื่อของคนไทย แต่ละบ้านจะต้องมีศาลพระภูมิเจ้าที่เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้อาศัยอยู่และปกป้องคุ้มครองคนในบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข มีความเจริญรุ่งเรือง

ศาลพระภูมิ คือ ศาลสำหรับพระชัยมงคลหรือปู่ชัยมงคล ซึ่งคนไทยมีความเชื่อว่า เมื่อได้กราบไหว้บูชาท่านแล้ว ท่านจะอำนวยพรให้แก่ผู้บูชาได้ ให้เราอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข และอำนวยพรในเรื่องของการงาน การเรียน และการเงินต่าง ๆ ที่เรามีปัญหาและติดขัด เวลาบูชาท่านในทุกเช้าก็สามารถสวดมนต์ขอพรจากท่านได้ แต่ไม่ใช่ศาลเจ้าที่ ทั้งนี้เพราะท่านเป็นเทพ ไม่ใช่วิญญาณทั่วไป

ศาลเจ้าที่ คือ ศาลที่เราตั้งไว้ให้สำหรับเจ้าที่เดิม ซึ่งประจำอยู่ในพื้นที่นี้ก่อนเราจะเข้ามาอยู่อาศัยเช่น เราอาจไปซื้อที่ดินแล้วทำการปลูกสร้างบ้านใหม่ หรือไปซื้อบ้านใหม่ แต่ก็มีการขึ้นศาลให้ท่าน เพื่อให้เจ้าที่เดิมที่อาศัยอยู่ในที่ดินนี้ ได้มาพักอาศัยเพื่อให้ท่านดูแลและรักษาบ้านและที่ดินแห่งนี้ต่อไป

ขั้นตอนการตั้งศาลพระภูมิ สิ่งที่ต้องคำนึงในการตั้งศาลพระภูมิ คือ สถานที่ตั้ง ทิศทาง วันและฤกษ์ตั้ง ความสูงของศาลพระภูมิและผู้ประกอบพิธีกรรมการตั้งศาลพระภูมิ และต้องเตรียมหลุมให้เสร็จก่อนเริ่มพิธี โดยต้องเตรียมของดังนี้ พานครู 1 พาน ใช้สำหรับใส่ข้าว ธูป เทียนขาว ดอกไม้หรือพวงมาลัยสด เหล้า บุหรี่ ผ้าขาว เงิน 6 สลึงหรือ 99 บาท สำหรับรายการของมงคลใส่หลุมปัจจุบันที่นิยมใช้ คือ 1) เหรียญเงิน 9 เหรียญ 2) เหรียญทอง (เหรียญสลึงหรือ 50 สตางค์ก็ได้) 9 เหรียญ 3) ใบเงิน 9 ใบ 4) ใบทอง 9 ใบ 5) ใบนาค 9 ใบ 6) ใบรัก 9 ใบ 7) ใบมะยม 9 ใบ 8) ใบนางกวัก 9 ใบ 9) ใบนางคุ้ม 9 ใบ 10) ใบกาหลง 9 ใบ 11) ดอกบานไม่รู้โรย 9 ดอก 12)ดอกพุทธรักษา 9 ดอก 13) ไม้มงคล 9 ชนิด 14) แผ่น เงิน,ทอง,นาค 1 ชุด 15) พลอยนพเก้า 1 ชุด

ส่วนประกอบสำคัญของศาลพระภูมิได้แก่ จะเหว็ดศาลพระภูมิ หมายถึง รูปเทพารักษ์ที่ประดิษฐานไว้ในศาลพระภูมิ จะมีลักษณะเป็นรูปพระภูมิอยู่ในแผ่นคล้ายแผ่นเสมา มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือถุงเงินหรือสมุด(หนังสือ) และการปลุกเสกจะเหว็ดให้เป็นองค์พระภูมิมีดังนี้ บรรจุธาตุทั้ง 6 คือ บรรจุพระพุทธคุณ บรรจุพระธรรมคุณ บรรจุพระสังฆคุณ ตลอดเทวคุณและวิญญาณธาตุเข้าไปในจะเหว็ด พอจบพิธีจากที่เรียกว่า "จะเหว็ด" เมื่อปลุกเสกแล้วก็จะเรียกว่า"พระภูมิ" บริวารของพระภูมิจะมี ตุ๊กตาชาย-หญิง อย่างละ 1 คู่ ตุ๊กตาช้าง-ม้า อย่างละ 1 คู่ ละครยก 2 โรง

วันและฤกษ์ตั้งศาลมีความสำคัญมาก ควรเลือกวันที่ดีและมีความเป็นสิริมงคลเพื่อให้ประสิทธิผลในทางมงคลแก่ผู้อยู่อาศัยในบ้านเรือนนั้นสืบต่อไป วันเวลาฤกษ์มงคลในการตั้งศาลพระภูมิมักจะเป็นช่วงเวลาที่ลงท้ายด้วยเลข 9 และจะต้องดูวันเป็นหลักด้วย เช่น วันอาทิตย์ เวลา 6.09 น. - 8.19 น. วันจันทร์ เวลา 8.29 น. - 10.39 น. วันอังคาร เวลา 6.39 น. - 8.09 น. วันพุธ เวลา 8.39 น. - 10.19 น. วันพฤหัสบดี เวลา 10.49 น. - 11.39 น. วันศุกร์ เวลา 6.19 น. - 8.09 น. วันเสาร์ เวลา 8.49 น. - 10.49 น. เป็นต้น

การกำหนดสถานที่สำหรับตั้งศาล มีหลักการพิจารณาดังนี้

1) ที่ตั้งศาลต้องเป็นบริเวณพื้นดิน ไม่ใช่บริเวณเดียวกับพื้นของตัวบ้าน
2) ที่ตั้งของศาลควรอยู่ห่างจากบริเวณที่ตั้งของห้องน้ำ
3) จุดที่ตั้งของศาลต้องไม่ถูกเงาของตัวบ้านสะท้อนลงมาบังหรือทับ
4) ความสูงของศาล ควรสูงเหนือระดับสายตาของผู้เป็นเจ้าของบ้านขึ้นไปเล็กน้อย
5) อย่าหันหน้าศาลเข้าสู่บริเวณที่ตั้งของห้องน้ำ
6) ไม่ควรตั้งศาลให้หันหน้าตรงกับประตูหน้าบ้าน
7) ตั้งศาลให้ห่างจากรั้วหรือกำแพงบ้านอย่างน้อย 1 เมตร
8) ถ้าสามารถยกพื้นที่ตั้งศาลให้สูงขึ้นสัก 1 คืบ จากพื้นดินได้จะเหมาะสมอย่างยิ่ง

4.1.5 การเทศน์มหาชาติ ในเทศกาลเข้าพรรษา

การเทศน์มหาชาติ เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณกาล คือ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในชุมชนทับน้ำและชุมชนใกล้เคียงจะมีการจัดการเทศน์มหาชาติเป็นประจำทุกปี ในระหว่างเดือน 11 เดือน 12 หรือเดือน 1 (เดือนอ้าย) แต่ในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่เหมาะสม บาง

แห่ง นิยมทำกันหลังออกพรรษาพ้นหน้ากฐินไปแล้ว อาจทำในวันขึ้น 8 ค่ำกลางเดือน 12 หรือในวันแรม 8 ค่ำก็ได้

มหาชาติเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดรอันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระบรมโพธิสัตว์ ก่อนที่จะมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและออกบวชจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งการเทศน์มหาชาตินั้นประกอบด้วยพระคาถาภาษาบาลี จำนวน 1,000 พระคาถา ลักษณะการเทศน์เรียกว่า เทศน์คาถาพัน หรือเทศน์มหาชาติ มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ เมื่อการเทศน์มหาชาติแต่ละกัณฑ์จบลงก็จะมีปี่พาทย์ประโคมเพลงประจำภัณฑ์รับกัณฑ์เทศน์ด้วยการเทศน์มหาชาตินั้น เป็นการสั่งสอนคนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา

ภาพที่ 4.5 เทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติมีอิทธิพลต่อสังคมไทย ในด้านความเชื่อ คือ เชื่อว่าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ จบภายในวันเดียว ผู้นั้นก็จะได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ คือ

1) จะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต
2) จะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอันโอฬาร
3) จะไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต
4) จะเป็นผู้มีลาภ ยศ ไมตรี และความสุข
5) จะได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

การเทศน์ทุกกัณฑ์จะมีผู้เป็นเจ้าภาพจัดกัณฑ์เทศน์ถวาย เมื่อพระที่ตนรับกัณฑ์เทศน์ขึ้นเทศน์เจ้าภาพจะจุดเทียนบูชาคาถาหว่านข้าวตอกข้าวสาร การเทศน์ในสมัยก่อนพระเจ้าของกัณฑ์จะอ่านจากอักษรธรรม (อักษรลาว) ซึ่งจารลงบนใบลานเป็นแผ่นยาว คำว่า "จาร" มาจากภาษาเขมรแปลว่า การเขียนด้วยเหล็กแหลม

บนใบลาน แต่ปัจจุบันจะนิยมพิมพ์ลงบนใบลานเป็นตัวหนังสือไทยปัจจุบัน เป็นเรื่องราวในแต่ละกัณฑ์ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกสำหรับพระรุ่นใหม่ เมื่อจบกัณฑ์จะตีฆ้องเป็นสัญญาณ

การเป็นเจ้าของกัณฑ์ในหมู่บ้านในชนบท อาจแบ่งเจ้าภาพเป็นคุ้ม เทศน์มหาชาติมี 13 กัณฑ์ รวมทั้งหมด
1,000 คาถา ดังนี้

กัณฑ์ที่ 1 ทศพร สำหรับผู้ที่เกิดปีชวด มีคาถา 19 คาถา ใช้เพลง สาธุการ
กัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์ สำหรับผู้ที่เกิดปีฉลู มีคาถา 134 คาถา ใช้เพลง ดวงพระธาตุ
กัณฑ์ที่ 3 ทานขันธ์ สำหรับผู้ที่เกิดปีขาล มีคาถา 209 คาถา ใช้เพลง พญาโศก
กัณฑ์ที่ 4 วนประเวศน์ สำหรับผู้ที่เกิดปีเถาะ มีคาถา 57 คาถา ใช้เพลง พระยาเดิน
กัณฑ์ที่ 5 ชูชก สำหรับผู้ที่เกิดปีมะโรง มีคาถา 79 คาถา ใช้เพลง เซ่นเหล้า
กัณฑ์ที่ 6 จุลพน สำหรับผู้ที่เกิดปีมะเส็ง มีคาถา 35 คาถา ใช้เพลง คุกพาทย์
กัณฑ์ที่ 7 มหาพน สำหรับผู้ที่เกิดปีมะเมีย มีคาถา 80 คาถา ใช้เพลง เชิดกลอง
กัณฑ์ที่ 8 กุมารบรรพ์ สำหรับผู้ที่เกิดปีมะแม มีคาถา 101 คาถา ใช้เพลง โอดเชิดฉิ่ง
กัณฑ์ที่ 9 มัทรี สำหรับผู้ที่เกิดปีวอก มีคาถา 90 คาถา ใช้เพลง ทยอยโอด
กัณฑ์ที่ 10 สักบรรพ์ สำหรับผู้ที่เกิดปีระกา มีคาถา 43 คาถา ใช้เพลง กลม
กัณฑ์ที่ 11 มหาราช สำหรับผู้ที่เกิดปีจอ มีคาถา 69 คาถา ใช้เพลง กราวนอก
กัณฑ์ที่ 12 ฉกษัตริย์ สำหรับผู้ที่เกิดปีกุน มีคาถา 36 คาถา ใช้เพลง ตระนอน
กัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์ รวมชะตาปีเกิด มีคาถา 48 คาถา ใช้เพลง กลองโยน

ระเบียบพิธีในการเทศน์มหาชาติ ที่นิยมกัน เป็นหลักใหญ่ ๆ ดังนี้ 1) ตกแต่งบริเวณพิธีให้มีบรรยากาศคล้าย อยู่ในบริเวณป่า ตามท้องเรื่องเวสสันดรชาดก โดย นำเอาต้นกล้วย ต้นอ้อย และกิ่งไม้มาผูกตามเสาและบริเวณรอบ ๆ ธรรมาสน์ ประดับธงทิว และ ราชวัติ ฉัตร ตามสมควร 2) ตั้งขันสาครใหญ่ หรือจะใช้อ่างใหญ่ ที่สมควรก็ได้ใส่น้ำสะอาดเต็ม สำหรับปักเทียนบูชา ประจำกัณฑ์ ในระหว่างที่พระเทศน์ น้ำในภาชนะที่ตั้งนี้เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ถือว่าเป็นน้ำพระพุทธมนต์ ที่สำคัญ ภาชนะใส่น้ำนี้ตั้งหน้าธรรมาสน์ กลาง บริเวณพิธี 3) เตรียมเทียนเล็ก ๆ จำนวน 1,000 เล่ม แล้วนับแยกจำนวนเป็นมัด มัดหนึ่งมีจำนวนเท่าคาถา ของกัณฑ์หนึ่ง แล้วทำเครื่องหมายไว้ให้ทราบว่ามัดไหน สำหรับบูชาคาถากัณฑ์ใด เมื่อถึงคราวเทศน์กัณฑ์นั้น ก็จะเอาเทียนมัดนั้นออกจุดบูชาติดรอบ ๆ ภาชนะน้ำ ต่อกันไปจนจบกัณฑ์ให้หมดมัดพอดี ครบ 13 กัณฑ์ถ้วน จำนวน 1,000 เล่ม เท่าจำนวนคาถา บางแห่ง นิยมทำธงเล็ก ๆ 1,000 คัน แบ่งจำนวนเท่าคาถา ประจำกัณฑ์เช่นอย่างเทียน แล้วปักธงบูชาระหว่าง กัณฑ์บนหยวกกล้วย แต่การใช้ธงไม่เป็นที่นิยม เช่น เทียน การจุดเทียนหรือปักธงบูชากัณฑ์ดังกล่าว เป็นหน้าที่ของเจ้าภาพผู้รับกัณฑ์นั้น ๆ

ในชุมชนทับน้ำ ประเพณีเทศน์มหาชาติถือเป็นการทำบุญครั้งใหญ่ประจำปี ที่ชาวบ้านในชุมชนจะมารวมตัวกันที่วัดในชุมชน คือวัดผึ้งแดด และวัดศรีภวังค์ เพื่อร่วมใจกันทำบุญ ผู้ที่มีความถนัดในเรื่องการทำอาหารก็จะมาช่วยการประกอบอาหารเพื่อเลี้ยงพระและคนที่มาร่วมทำบุญ ผู้ที่มีความถนัดด้านการจัดตกแต่งก็จะร่วมกันแต่งสถานที่และตกแต่งกัณฑ์เทศน์ให้เกิดความสวยงาม นอกจากนี้ยังมีมหรสพเพื่อให้ความ

บันเทิงแก่ผู้ที่มาร่วมงาน ได้เที่ยวชมการแสดง และการละเล่นพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ เช่นการแสดงลิเก การแสดงเพลงพื้นบ้าน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถือเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชุมชน ซึ่งปัจจุบันถึงแม้จะยังมีประเพณีการเทศน์มหาชาติอยู่ แต่ก็พบว่าส่วนใหญ่เป็นเพียงผู้สูงอายุเท่านั้นที่เข้าร่วม เพราะเยาวชนหรือคนรุ่นหลังจะให้ความสำคัญน้อยลง

ภาพที่ 4.6 บรรกาศงานเทศน์มหาชาติของชุมชน

4.1.6 พิธีกวนข้าวทิพย์

พิธีกวนข้าวทิพย์ได้ยึดถือปฏิบัติเป็นประเพณีสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในหมู่ของชาวพุทธทั่วไป เพื่อระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหตุการณ์ที่นางสุชาดาได้กวนข้าวทิพย์ในวันขึ้น 14 ค่ำ แล้วนำไปถวายพระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ 1 วัน โดยถือว่ามีผลานิสงฆ์มาก ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธจึงพร้อมใจกันกวนข้าวทิพย์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เทิดทูนพระเกียรติคุณด้วยความกตัญญูกตเวทิตาธรรม ข้าวทิพย์มธุปายาสนี้เชื่อกันว่า เมื่อทำครบถ้วนตามพิธีแล้ว จะเป็นสิริมงคลแด่ผู้ทำและผู้บริโภค สมควรจะเซ่นสรวงเทพารักษ์ ผู้ที่ได้บริโภคข้าวทิพย์แล้ว จะประสบโชคลาภต่างๆ นานา ปราศจากโรคาพยาธิ ภัยพิบัติ ประสบสิ่งที่เป็นมงคล

สิ่งที่นำมากวน ได้แก่ น้ำนมโคสด ปัจจุบันใช้นมข้นหวานแทน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ชะเอมเทศ น้ำตาลกรวด น้ำตาลหม้อ ข้าวตอก ข้าวเม่า ธัญพืชต่าง ๆ ที่คั่วสุก ถั่ว งา ลูกเดือย เมล็ดแตง เผือกมัน เมล็ดบัว มะพร้าวแก่ มะพร้าวอ่อน ผลไม้สด ผลไม้แห้ง เช่น มะม่วง กล้วย ทุเรียน ละมุด ลำไย ส้ม ขนุน เป็นต้น ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมเท่าที่จะหาได้หรือปรับปรุงให้มีรสชาติ หอมหวาน อร่อย ตามความต้องการของผู้กวนในแต่ละท้องถิ่น บางท้องที่อาจใช้ผลไม้ชนิดต่าง ๆ ที่มี

การจัดเตรียมการในพิธีกวนข้าวทิพย์ ต้องจัดเตรียมสิ่งสำคัญ ดังนี้ ต้องปลูกโรงพิธีขึ้น 1 หลัง ให้กว้างใหญ่พอสมควร เพื่อตั้งโต๊ะบูชาพระพุทธรูป อาสน์สงฆ์ โต๊ะบูชาเทวรูป และที่ซึ่งผู้เข้าร่วมพิธี คือ พราหมณ์โหร (ผู้ที่มีความรู้ในพิธีกรรมอย่างดี) เทพยดา นางฟ้า นางสุชาดา สาวพรหมจารี และทายก ทายิกา ฯลฯ นั่งฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ และก่อเตาตั้งกะทะกวนภายในโรงพิธี จัดหาพายสำหรับกวนกะทะละ 3 เล่ม จัดหาฟืนให้เพียงพอและตากให้แห้งสนิท โรงพิธีทาสีขาว เครื่องประดับตกแต่งควรใช้เครื่องขาว ตั้งราชวัฏ

ฉัตร ธง ผูกต้นกล้วย อ้อย ทั้ง 4 มุม หรือครบ 8 ทิศยิ่งดี แล้วยกศาลเพียงตาขึ้นไว้ในทิศที่เป็นศรีของวัน คือ ทิศที่เทวดาสถิตในวันกวน ตั้งเครื่องสังเวย คือ หัวหมู บายศรี เป็ด ไก่ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว มะพร้าวอ่อน กล้วย และมีการจัดที่นั่ง การให้โหร นั่ง 1 ที่ และจัดให้เทวดาและนางฟ้านั่งเรียงแถวหน้ากระดานดังนี้

แถวที่ 1 จัดให้ท้าวมหาพรหมกับพระอินทร์นั่งข้างหน้า

แถวที่ 2 มหาราชทั้งสี่

แถวที่ 3 นางฟ้า

แถวที่ 4 นางสุชาดา นั่งข้างหน้าสาวพรหมจารี

สำหรับการแต่งกาย โหราจารย์ นุ่งผ้าขาวโจงกระเบน สวมเสื้อชั้นในชั้นนอกสีขาว แขนยาว มีสไบเฉียง 1 ผืน ถ้ามีเสื้อครุยให้สวมเสื้อครุยแทนสไบเฉียง ส่วนเทวดาก็แต่งตัวเหมือนกับโหราจารย์ นางฟ้า ควรเลือกสตรีสาวรูปงาม นุ่งผ้าจีบ ห่มสไบเฉียง สวมมงกุฎ นางสุชาดาและสาวพรหมจารี แต่งชุดขาวทั้งชุด นุ่งผ้าจีบ ห่มสไบเฉียง โดยนางสุชาดาควรเป็นหญิงที่มีสามีแล้ว แต่สาวพรหมจารีควรเป็นเด็กหญิงที่ยังไม่มีประจำเดือน หรือสตรีที่ยังไม่เคยต้องประเวณี และต้องกราบพระเป็นและรับศีลได้ แต่จะพบว่าปัจจุบัน ความเคร่งครัดในเรื่องการแต่งกายได้ลดน้อยลง เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ ผู้เข้าร่วมพิธีจึงแต่งกายสวยงามตามสมัยนิยมแทนก็มี

พระปริตรใช้สวดในพิธี ได้แก่ เจ็ดตำนาน ธรรมจักรกัปปวัตนสูตร และมหาสมยสูตร เจ็ดตำนานกับธรรมจักรกัปปวัตนสูตรใช้สวดก่อนทำพิธีกวน มหาสมยสูตรสวดเมื่อกำลังกวน ปี่พาทย์และฆ้องชัย ปี่พาทย์บรรเลงเมื่อก่อนเจริญพระพุทธมนต์แล เมื่อจบแล้ว เมื่อสวมตะลอมพอกหรือสวมยอดมงกุฎแลมงคล เมื่อพระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เมื่อออกเวียนทักษิณรอบโรงพิธี และเมื่อเทน้ำนมหรือเครื่องกวนลงในกะทะ ฆ้องชัยตีเมื่อประกาศเชิญเทวดา เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบทุกๆ บท เมื่อสวมตะลอมพอกมงกุฎแลมงคล และเมื่อนางสุชาดาเทน้ำนมและเครื่องกวนลงในกะทะ

ในส่วนของกำหนดพิธีในสมัยโบราณจะทำพิธี 2 วัน คือ พิธีตอนเย็น มีการสวดพระพุทธมนต์ (สวดมนต์เย็น) ในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 6 พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เจ็ดตำนานและธรรมจักรฯ ส่วนพิธีตอนเช้า วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 เมื่อก่อนจะถึงเวลากวน จะมีพิธีพราหมณ์และพิธีสงฆ์รวมกัน และจะทำการกวนจนเสร็จ ในกรณีที่มีการกวนจำนวนมากหลายกะทะ พอรุ่งเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 จัดถวายเป็นพุทธบูชาและถวายพระสงฆ์

ปัจจุบันในชุมชนทับน้ำนิยมทำเสร็จภายในวันเดียว คือ วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 ตอนเช้าจะมีการเจริญพระพุทธมนต์ และพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งพิธีพราหมณ์และพุทธ หลังจากนั้นก็จะทำพิธีกวนไปจนเสร็จ ซึ่งอาจเสร็จสิ้นในเวลากลางคืน พอรุ่งเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ก็จะทำพิธีถวายเป็นพุทธบูชา ถวายพระสงฆ์และแจกจ่ายแก่ผู้ร่วมพิธีหรือบุคคลทั่วไป

4.1.7 การละเล่นเพลงเกี่ยวข้าว (ปัจจุบันสูญหายไปจากชุมชนแล้ว)

เพลงเกี่ยวข้าวใช้สำหรับร้องในขณะลงแขกเกี่ยวข้าว โดยปกติชาวนาจะเริ่มทำการไถหว่านปักดำข้าวในราวเดือนพฤษภาคมและมิถุนายนซึ่งเป็นฤดูฝน และจะเริ่มเก็บเกี่ยวประมาณเดือนมกราคมพันธุ์การเก็บเกี่ยวถ้าไม่รีบทำย่อมเกิดความเสียหายได้ จึงต้องเรียกคนมาช่วยกัน ซึ่งเรียกว่า "ลงแขก" เมื่อมีคนมาชุมนุมกัน

มากในขณะทำงานหรือหยุดพักผ่อน จึงเกิดการเล่นเพลงเกี่ยวข้าวขึ้น เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ดับความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าเพลงเกี่ยวข้าวนี้นิยมเล่นเฉพาะในฤดูเกี่ยวข้าวเท่านั้น และมักเล่นกันในขณะเกี่ยวข้าว คำร้องมักมีใจความไต่ถามถึงการทำนาและเกี้ยวพาราสีกัน ดังนั้นสิ่งที่ได้รับนอกเหนือจากความสนุกสนานแล้วยังเกิดประโยชน์ในทางปลูกฝังความสามัคคีระหว่างเพื่อนบ้านในอาชีพเดียวกัน การสมาคมระหว่างชายหญิงตลอดจนทำให้เกิดนิสัยรักในทางกาพย์กลอน ฝึกให้เป็นคนเฉลียวฉลาดและมีไหวพริบอีกด้วย

สถานที่เล่นเพลงเกี่ยวข้าวคือในท้องนา หรือลานหน้าโรงนา การแต่งกาย ก็แต่งแบบพื้นเมือง วิธีเล่นก็แบ่งผู้เล่นเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายชาย และ ฝ่ายหญิง ฝ่ายละ กี่คนก็ได้ ไม่จำกัดโดยปกติจะเป็นฝ่ายละ 5-6 คน แต่ละฝ่ายจะมีหัวหน้าหนึ่งคนเรียกว่า "พ่อเพลง" และ "แม่เพลง" ผู้เล่นทุกคนถือเคียวมือหนึ่ง ก่อนจะเล่นพ่อเพลงและแม่เพลงจะต้องว่าบทไหว้ครูก่อน โดยพ่อเพลงจะเป็นผู้เริ่มก่อนแล้วแม่เพลงจึงจะไหว้ครูบ้าง

เพลงเกี่ยวข้าวที่เล่นกันในชุมชนตำบลทับน้ำจะเป็นเพลงเกี่ยวข้าวแบบอยุธยา มีลักษณะคำประพันธ์ที่คำสุดท้ายของแต่ละคำกลอนจะต้องมีสระเสียงเดียวกัน เช่น เสียงอาตลอด หรือเสียงอีตลอด เรียกตามลักษณะคำประพันธ์เพลงพื้นบ้านว่ากลอนหัวเดียว ก่อนที่พ่อเพลงแม่เพลงจะร้องเพลงเกี่ยวข้าวแบบอยุธยา ลูกคู่ที่ร่วมร้องด้วยจะต้องร้องบทที่เรียกว่าสร้อยเสียก่อน และระหว่างที่พ่อเพลงแม่เพลงร้องจบแต่ละคำกลอน ลูกคู่ก็จะร้องรับว่า เฮ้ เอ้า เฮ้ เฮ้ เว้นคำสุดท้ายของบทกลอนตอนจบ ลูกคู่ก็จะร้องสร้อยรับ

การแต่งกาย ฝ่ายชายจะนุ่งกางเกงขาก๊วยและเสื้อกุยเฮงสีดำ มีผ้าขาวม้าคาดพุง สวมงอบและไม่สวมรองเท้า ฝ่ายหญิงจะนุ่งโจงกระเบนและเสื้อแขนกระบอกสีดำทั้งชุดเช่นกัน ทัดดอกไม้ที่หูขวาและไม่สวมรองเท้าผู้แสดงทุกคนต้องถือเคียวในมือขวาและถือรวงข้าวในมือซ้ายด้วย

4.1.8 การละเล่นเพลงเรือ (ปัจจุบันสูญหายไปจากชุมชนแล้ว)

เพลงเรือเป็นเพลงพื้นบ้านของชาวไทยภาคกลางที่อยู่ตามริมลำน้ำ เช่น สุพรรณบุรี อ่างทอง อยุธยา ฯลฯ นิยมเล่นกันในหน้านาประมาณเดือน 11-12 อุปกรณ์ในการเล่นเพลงเรือคือ เรือของพ่อเพลงลำหนึ่งและเรือของแม่เพลงลำหนึ่ง เครื่องดนตรีมี กรับธรรมหรือกรับพวงและฉิ่ง ถ้าเล่นกลางคืนจะต้องมีตะเกียงไว้กลางลำเรือ เนื้อร้องทั้งสองฝ่ายมาพบกัน พ่อเพลงก็จะพายเรือเข้าไปเทียบเกาะเรือแม่เพลงไว้แม่เพลงเริ่มด้วยเพลงปลอบ หรือเพลงเกริ่น บางคณะจะเริ่มด้วยบทไหว้ครูก่อน จากนั้นแม่เพลงก็จะร้องประโต้ตอบเรียกว่า บทประ แล้วต่อด้วยชุดลักหาพาหนี หรือนัดหมายสู่ขอ แล้วต่อด้วยเพลงชุดชิงชู้และเพลงตีหมากผัวเมื่อเลิกก็จะมีเพลงจาก แสดงความอาลัยอาวรณ์

ภาพที่ 4.7 การละเล่นเพลงเรือในสมัยโบราณ

วิธีเล่นหรือการขับเพลงจะมีต้นเสียงขึ้น และมีลูกคู่รับ โดยใช้ฉิ่งและกรับพวงเป็นเครื่องประกอบจังหวะเวลาร้อง ต้องร้องให้ลงกับจังหวะพาย ผู้ขับเพลงเรือหรือแม่เพลงต้องเป็นผู้มีปฏิภาณไหวพริบที่จะหาคำหรือหยิบยกเอาเหตุการณ์สิ่งแวดล้อมเข้ามาสอดแทรกเข้า ไปให้เหมาะสมอาจเป็นแข่งขัน ยกย่อง เสียดสี ซึ่งทำให้ผู้ฟังสนุกไปด้วยก่อนการเล่นเพลง ต้องมีการกล่าวกลอนไหว้ครูเสียก่อนจากนั้นจึงจะเอื้อนกลอนพรรณนาหรือชักชวนให้คนอื่นมาเล่นด้วยโดยใช้วิธีว่ากลอนกระทบกระทั่งกระเซ้าเย้าแหย่ จนคู่โต้มิอาจจะทนอยู่ได้จึงเกิดการเล่นเพลงเรือ โต้ตอบกันขึ้น การโต้ตอบกันด้วยเพลงเรือ บางทีก็เผ็ดร้อนใช้คารมที่คมคาย บางทีก็อาจเป็นทำนองรักหวานชื่น ทั้งนี้แล้วแต่โอกาสและสถานการณ์

การแสดงแบ่งเป็น ฝ่ายชาย ฝ่ายหญิง มีพ่อเพลงแม่เพลง โดยจะเริ่มด้วยบทไหว้ครู เกี้ยวพาราสี ลักหาพาหนีและตีหมากผัว ส่วนลักษณะบทร้องแบ่งเป็น 4 ตอน คือ

1) ปลอบ (ฝ่ายชายชวน)
2) ประ (ฝ่ายหญิงตอบ)
3) ดำเนินเรื่อง
4) จาก

การแต่งกายในการเล่นเพลงเรือนั้น ฝ่ายชายนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลม ผ้าขาวม้าคาดเอว ส่วนฝ่ายหญิงนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อแขนกระบอก โอกาสที่แสดงคือฤดูน้ำหลาก หรือในงานนักขัตฤกษ์ งานมงคล เช่น บวชนาค ทอดกฐินและลอยกระทง โดยมักจะแสดงและเล่นกันในเรือ แต่ในปัจจุบันร้องและเล่นกันบนเวที จัดเป็น 2 ฝ่าย ชาย – หญิง ว่าแก้กันเป็นคู่

ตัวอย่างเพลงเรือ

ได้ยินน้ำคำเสียงมาร่ำสนอง เสียงใครมาเรียกหาน้อง (ฮ้าไฮ้)ที่ไหนล่ะ
แต่พอเรียกหาฉันแม่หนูไม่นานไม่เนิ่น เสียงผู้ชายร้องเชิญ....ฉันจะว่า
การจะเล่นจะหัวหนูน้องไม่ดีดไม่ดิ้น หรอกว่ายามกฐิน....ผ้าป่า
พอเรียกก็ขานแต่พอวานก็เอ่ย น้องหนูไม่นิ่งกันทำเฉย...ให้มันช้า

แต่พอเรียกหาน้องฉันก็ร้องขึ้นรำ ฉันนบนอบตอบคำจริง....พับผ่า
แม่หนูนบนอบตอบคำ ตอบกันไปเสียด้วยน้ำ...วาจา
แต่พอเรียกหาน้องแล้วฉันก็ร้องว่าจ๋า กันเสียเมื่อเวลาเอ๋ยจวนเอย (รับ)
เมื่อเวลาจวนเอยแต่พอเรียกหาน้อง แม่หนูก็ร้องว่าจ๋าหาน้องหาน้องแม่หนูก็ร้อง
ว่าจ๋ากันเมื่อเวลา เอ๋ยเมื่อเวลา เวลาจวนเอย ฮ้า...ไฮ้

4.2 องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.2.1 ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน

เครื่องจักสาน คือ เครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ไผ่หรือหวาย จากฝีมือความคิด ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีลักษณะรูปทรงแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิประเทศ วัสดุอุปกรณ์คตินิยม และอาชีพของคนในท้องถิ่นนั้นๆ

คำว่า “ จักสาน” คำว่า จัก คือ การทำให้เป็นแฉก เป็นหยักๆ ด้วยฟันเลื่อย หรืออีกวิธีการหนึ่งการที่ชาวบ้านใช้คมมีดผ่าไม้ไผ่แล้วทำให้เป็นเส้นบางๆ วิธีการอย่างนี้ก็เรียกว่า จัก เช่นกัน ส่วนไม้ไผ่ หรือ หวาย ที่จักออกมาเป็นเส้นบางๆ นั้นเรียกว่า “ตอก” ถึงตอนนี้การที่ชาวบ้านนำตอกมาขัดกันจนเกิดลวดลายที่ต้องการเราเรียกว่า “สาน” ต่อจากนั้นแล้วก็จะเป็นการสร้างสรรค์ให้เกิดรูปทรงต่างๆ จนท้ายที่สุดเป็นภาชนะสามารถนำไปใช้สอยได้ตามต้องการ

จากการลงพื้นที่หาข้อมูลในชุมชนตำบลทับน้ำ พบว่า ในชุมชนทับน้ำมีชาวบ้านที่ผลิตเครื่องจักสานหลายครัวเรือน บางคนผลิตไว้เพื่อใช้งานในครัวเรือน แต่บางคนผลิตเพื่อจำหน่าย และสิ่งที่พบคืองานหัตถกรรมจักสานในชุมชนทับน้ำเริ่มมีน้อยลง ชาวบ้านที่มีความสามารถในการผลิตเครื่องใช้จักสานส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุ ผลิตภัณฑ์จักสานบางอย่างต้องใช้วัตถุดิบจากชุมชนใกล้เคียงซึ่งบางครั้งทำให้ผลิตได้ช้า ไม่เพียงพอต่อการจำหน่าย

เครื่องจักสานที่ผลิตในชุมชนตำบลทับน้ำได้แก่ กระด้ง ตะแกรง กะโล่ กระจาด งอบ พัด ตะข้องใส่ปลา
สุ่มไก่ ไซดักปลา ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในงานจักสาน ได้แก่

- มีด สำหรับผ่าและตัด มักเป็นมีดขนาดใหญ่ สันหนา เช่น มีดโต้ หรือมีดอีโต้ ใช้ตัดและผ่าไม้ไผ่ หวาย หรือไม้อื่นๆ
- มีดตอก ใช้สำหรับจักตอก หรือเหลาหวาย
- เหล็กหมาดเหล็กปลายแหลม ใช้สำหรับ เจาะ ไช งัด แงะ
- คีมไม้ ใช้สำหรับ หนีบส่วนที่แข็งไม่สามารถบีบด้วยมือได้
- เลื่อย ใช้สำหรับเลื่อยไม้ไผ่เป็นปล้องๆ

ขั้นตอนการผลิตที่สำคัญ

การจักตอก

ลักษณะที่ 1 การจักตอกเป็นปื้น โดยผิวไม้จะอยู่ส่วนบนของหน้ามีด ส่วนท้องไม้ไผ่จะอยู่ส่วนล่างของหน้ามีดขนาดกันไป การจักตอกลักษณะนี้จะได้เส้นตอกที่กว้างใหญ่ ตามความหนาของลำไม้ไผ่นั้นๆ

ลักษณะที่ 2 การจักตอกตะแคง โดยจับซี่ไม้ไผ่อยู่ในแนวตะแคง ผิวไม้ไผ่จะหันออกำปด้านหน้าตัวมีด ส่วนท้องของไม้ไผ่จะหันเหาตัวมีดด้านมือจับด้ามมีด ตอกทุกเส้นจะมีส่วนของผิวไม้ไผ่ติดไปด้วย เส้นตอกจะมีขนาดเล็กตามความหนาของลำไม้ไผ่

การสาน

เป็นการจับเส้นตอกตั้งแต่สองเส้นขึ้นไป นำมาขัดกัน สอดทับกันไปตามลายสานเท่าที่ต้องการ สาน การสานขึ้นรูปจะมีตอกตัวยืน เรียกว่า “ตอกตั้ง” ส่วนตอกสานแนวนอน เรียกว่า “ตอกสาน” สานสอดขัดกันไป

การเข้าขอบและการมัดขอบ

เป็นการเหลาไม้ไผ่ให้มีขนาดกว้าง หนา บาง อ่อน แข็งพอเหมาะแล้วนำมาเข้าขอบตะกร้าง ตะแกรง เพื่อความแข็งแรงและเข้ารูปทรง นำหวายผิว หรือเชือก มาผูกสอดมัดให้แน่น

ภาพที่ 4.8 ผลิตภัณฑ์จักสานที่นิยมผลิตใช้งานและจำหน่ายของชุมชนตำบลทับน้ำ

ภาพที่ 4.9 กระจาด

4.2.2 ภูมิปัญญาด้านการแพทย์และการรักษาโรค

จากการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาโรคด้วยหมอชาวบ้านหรือหมอโบราณ พบว่าในชุมชนตำบลทับน้ำมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคโดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1) การรักษาโรคด้วยการกวาดยา

การกวาดยา คือ การเอายาป้ายในลำคอซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเด็กโดยการใช้นิ้วมือ เป็นการักษาแบบแผน โบราณ การกวาดยานี้จะใช้สมุนไพรในการรักษาอาการต่างๆ ให้กับเด็ก โดยการป้ายเข้าไปที่ในปากของ

เด็กโดยส่วนใหญ่จะกวาดยาในตำแหน่งโคนลิ้น ทำให้ยาที่กวาดดูดซึมได้ดี และเป็นบริเวณที่มีอาการของโรคปรากฏให้สังเกตเห็นได้โดยการดูและสัมผัสด้วยปลายนิ้ว การกวาดยาเป็นการรักษารูปแบบหนึ่งที่ให้ผลเร็ว กล่าวคือตัวยาจะเข้าไปช่วยบรรเทาอาการให้ดีขึ้น และการกวาดยายังเป็นการทำความสะอาดลำคอ ทำให้กินอาหารอร่อยมากยิ่งขึ้น โดยเมื่อกวาดยาแล้ว เด็กจะอ้วกออกมาเป็นการชำระล้างสิ่งสกปรก อย่างเช่นเสลดหรือเสมหะ ออกจากร่างกาย

จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนทับน้ำซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านการรักษาโรคโดยการกวาดยา พบว่าผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นเด็ก กลุ่มอาการที่ใช้การรักษาโดยการกวาดยามากที่สุดคือ โรคทางหายใจ เช่น ไข้หวัด ไอ มีเสมหะ เจ็บคอ ร้อนใน, โรคทางเดินอาหาร เช่น ปวดท้อง ท้องอืด ท้องเฟ้อ ท้องเสีย ลิ้นเป็นฝ้า ละออง เป็นแผลในปาก กระพุ้งแก้ม ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “ซาง” ซึ่งมีอาการหลายๆอย่างปรากฏให้เห็น รวมทั้งอาการไข้ ตาแฉะ เบื่ออาหาร สำรอก อาเจียน ร้องไห้โยเยไม่ทราบสาเหตุ โดยหมอจะใช้ยาเม็ดบดให้ละเอียด ใส่มะนาว พิมเสน และเกลือเม็ดเป็นกระสายบดให้ละเอียดและเข้ากันดี ใช้นิ้วชี้ป้ายยาไว้ที่ปลายนิ้ว จากนั้นป้ายลงไปในลำคอโดยเร็ว ในการกวาดยานั้นหมอจะต้องตั้งใจทำสมาธิ กล่าวคาถาและเป่ากระหม่อมให้เด็ก ซึ่งคาถาที่ใช้ก็ต่างกันไปในหมอแต่ลาคน แต่มีใจความสำคัญว่า “ขอให้โรคภัยของเด็กๆหายไป” เมื่อเด็กหายจากโรคแล้ว ผู้ปกครองจะนำข้าวสาร ผลไม้และอาหารมามอบให้กับหมอผู้รักษาเพื่อให้นำไปทำบุญ โดยเชื่อว่าเป็นการทำบุญให้กับครู-อาจารย์เจ้าของตำหรับยาหรือเจ้าของวิชาซึ่งการทำลักษณะนี้เรียกว่า “การส่งขันข้าว” หรือ “การส่งขวัญข้าว”

สำหรับยาที่ใช้ในการรักษานั้นหมอบางคนจะใช้สูตรยาตำหรับของตระกูล ซึ่งอาจจะเป็นความลับ แต่ในบางรายก็ใช้ยาทั่วไป เช่นยากวาดแสงหมึก ยามหานิลแท่งทอง ซึ่งเป็นยารสเย็น หาซื้อได้ตามร้านขายยาโบราณ

ส่วนอัตราค่าบริการนั้น หมอผู้รักษาจะไม่เรียกเงิน อาจมีเพียงค่าบูชาครูจำนวน 7 บาท 9 บาท หรือ 12 บาท นอกเหนือจากนี้ก็แล้วแต่จิตศัทธาของผู้ปกครอง เมื่อสอบถามถึงช่วงเวลาในการทำการรักษา พบว่าส่วนใหญ่มักเป็นเวลาช่วงเย็นก่อนพระอาทิตย์ตกดิน

2) การรักษาโรคด้วยการเป่า หรือ พ่น

การรักษโดยการเป่า(การพ่น)เป็นวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้าน รักษาอาการเจ็บป่วยโดยใช้เวทย์มนต์คาถาเป่าไปตามร่างกายของผู้ป่วย บางครั้งอาจจะใช้สมุนไพรในการรักษาด้วย ในสมัยโบราณการแพทย์มีกำเนิดในครอบครัว และมุ่งเน้นวิธีธรรมชาติ ใช้ความรู้สึกมาเป็นต้นแบบ อาการเจ็บป่วยที่ต้องรักษาด้วยการเป่าหรือพ่นได้แก่โรคทางผิวหนัง เช่น โรคงูสวัดหรือโรคไฟลามทุ่ง โรคสะเก็ดเงิน โรคเริม โรคประดง โรคลมพิษ อาการที่ผิวหนังมีตุ่มแดง ปวดแสบปวดร้อน ย่อมเป็นภาพที่ทำให้ผู้พบเห็นเวทนา การเป่าจึงเป็นกิริยาที่แสดงถึงความกรุณาที่อยากปัดเป่าความทุกข์ออกจากคนเจ็บ

หมอเป่าจะใช้คาถาอาคมในการรักษาเป็นหลักเป็นการรักษาโดยการเป่า ซึ่ง มีตั้งแต่การเป่าลมธรรมดา หรือการเป่าร่วมกับการใช้เหล้า น้ำหมาก น้ามนต์หรือบางครั้งอาจเป็นสมุนไพร จากการศึกษาและการสัมภาษณ์พบว่าหมอประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย และมีการเรียนรู้การรักษาจากการสืบทอดต่อๆกันมาในครอบครัว

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เคยได้รับการรักษาอาการโรคเริม หรือโรคไฟลามทุ่ง โดยการพ่นหรือเป่า พบว่าผู้ก่อนหน้าที่จะเข้ารับการรักษาด้วยการพ่นจากหมอโบราณ เขาได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล แต่ผ่านมาหลายเดือนแล้วก็ไม่หาย จึงไปรักษาจากหมอโบราณโดยการพ่น โดยหมอจะใช้วิธีรักษาด้วยการท่องคาถาและพ่นน้ำบริเวณที่เป็น ปรากฏว่าอาการดังกล่าวหายไป แผลเริมค่อยๆแห้งและหายไปในไม่ช้า

สำหรับการรักษาด้วยการพ่นนั้น จะพ่นหรือเป่า วันละ 1 ครั้ง เป็นเวลา 3 วัน อาการที่เป็นก็จะค่อยๆ หาย ช่วงเวลาที่มักทำการรักษาคือช่วงเย็นก่อนพระอาทิตย์ตกดิน ส่วนอัตราค่ารักษา หมอโบราณให้ข้อมูลว่าไม่ได้เรียกเก็บ แล้วแต่สินน้ำใจของผู้มารับการรักษา ซึ่งส่วนหนึ่งก็จะแบ่งไปทำบุญให้กับครู-อาจารย์ ต่อไป

3) การรักษาโรคด้วยการนวด หรือประคบ

คือวิธีการรักษาโดยการนวดแก้ อาการเคล็ด ขัด ยอก หรือกระดูกเคลื่อน เป็นศาสตร์และศิลป์แขนงหนึ่งที่มีมาตั้งแต่โบร่ำโบราณ เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของไทยที่น่าภาคภูมิใจและดำรงไว้สามารถบรรเทา แก้อาการ และบำบัดโรคได้ ช่วยในการขับสารพิษออกจากกล้ามเนื้อ ช่วยให้ผ่อนคลายความเครียด ช่วยบำบัดอาการไม่สบายต่างๆได้ประโยชน์ทั้งสุขภาพกายและสุขภาพใจ ในการรักษาของหมอแต่ละคนนอกจากจะใช้การนวดแล้วยังอาจใช้การประคบร่วมกับการนวด หรือการจับเส้นด้วย ในบางศฐ้งยังมีการใช้สมุนไพรและการเป่าคาถาร่วมด้วย

ประโยชน์ของการนวดแผนไทย

1) สามารถบรรเทา แก้อาการ และบำบัดโรคได้
2) ช่วยการไหลเวียนของเลือดลมที่สมบูรณ์
3) ช่วยในการขับสารพิษออกจากกล้ามเนื้อ
4) ช่วยบำบัดอาการไม่สบายต่างๆและลดการเจ็บปวด อักเสบ ของร่างกาย
5) เสริมสร้างระบบโครงสร้าง-กล้ามเนื้อ-ประสาท-โลหิต-การหายใจของร่างกายให้แข็งแรงสมบูรณ์
6) ช่วยให้ผ่อนคลายความเครียด ได้ประโยชน์ทั้งสุขภาพกายและสุขภาพใจ

จากการเก็บข้อมูล พบว่าการนวดแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การนวดรักษาโรคอาการเจ็บป่วย ซึ่งการนวดที่สามารถรักษาโรคส่วนใหญ่จะเป็นโรคที่สัมพันธ์กับกล้ามเนื้อ เช่น ออฟฟิศซินโดรม อันเกิดจากการนั่งในท่าทางไม่ถูกต้อง โรคความดันขึ้นที่มีสาเหตุจากกล้ามเนื้อเกร็ง เพราะการนวดช่วยให้กล้ามเนื้อคลายตัวลง ความดันจึงปรับลดลงมา หรืออาการปวดหัวจากกล้ามเนื้อดีขึ้น เป็นต้น อีกประเภทหนึ่งคือการนวดเพื่อผ่อนคลาย ให้หายจากอาการเครียดเป็นการนวดเพื่อสุขภาพ ช่วยให้จิตใจแจ่มใส

จากการสัมภาษณ์หมอนวดในพื้นที่ตำบลทับน้ำจำนวน 3 ราย สามารถสรุปได้ว่าการนวดส่วนใหญ่จะเป็นการนวดเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยดังนี้

1) ปวดศรีษะจากความเครียด ไมเกรน หูอื้อ ตาลาย อัมพาตหน้า พูดไม่ชัด ขากรรไกรแข็ง (Bell’s palsy)

2) ปวดคอ กล้ามเนื้อแข็ง กระดูกคอทับเส้นประสาท C7 (Myofascial pain syndrome of C7 Paraspinal muscle)
3) ปวดบ่า – ไหล่ จากการทำงาน เคล็ดกล้ามเนื้อทั่วไป สะบักจม ยกแขนไม่ขึ้น (Frozen shoulde
4) ปวดหลัง – ปวดเอว ไม่เกี่ยวกับอุบัติเหตุ หมอนรองกระดูกเคลื่อนทับเส้นประสาท L3, 4, 5 (Lumbar spondylitis)
5) ปวดสะโพก ขัดสะโพก ปวดก้น มดลูกเคลื่อน กระเพาะปัสสาวะอักเสบ (Traumatic hip pain)
6) ปวดแขน จากการทำงาน นิ้วล็อค ชาฝ่ามือ (Carpal tunnel syndrome / Trigger finger)
7) ข้อศอก - ข้อมือ ที่ไม่ใช่จากการอักเสบติดเชื้อของพังผืด เส้นเอ็น (Lateral / Medial epicondylitis)
8) ปวดขา จากการเดิน นั่ง ยืนนาน ๆ ปวดฝ่าเท้า กระดูกงอกส้นเท้า (Calcaneal OA)
9) ปวดเข่า นั่งขัดสมาธิไม่ได้ ขึ้นลงบันไดขัด ตะคริวน่อง ปวดใต้ข้อพับ เจ็บเข่าเรื้อรัง(Chronic knee, Cramping pain)
10) ปวดข้อเท้า จากข้อเท้าแพลง ตาตุ่มบวม เอ็นร้อยหวายอักเสบ ยกเว้นข้ออักเสบ (Chronicankle pain)
11) อัมพาตครึ่งซีก พากิสัน (Parkinson’ disease / Hemiparesis)
12) ปรับประจำเดือน ปวดท้องเมนส์ ปีกมดลูกเอียง มดลูกเคลื่อน สตรีที่ไม่ได้อยู่ไฟ (Procedentia uter)
13) แก้โรคลม ๒๓ ชนิด และบวมน้ำ บวมลม กษัยเส้น สะบัดร้อนสะบัดหนาว
14) นวดประคบอยู่ไฟหลังคลอดบุตร

ภาพที่ 4.10 หมอโบราณกำลังรักษาอาการ “ซาง” ด้วยวิธีการกวาดยา

ภาพที่ 4.11 หมอโบราณกำลังรักษาอาการเริม ด้วยวิธีการพ่น หรือการเป่า

4.2.3 ภูมิปัญญาด้านอาหาร

การแปรรูปมันเทศและเผือก

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีการปลูกมันเทศและเผือกในนาหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ผลผลิตมันเทศและเผือกจะขายในรูปหัวสดให้กับพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อ ซึ่งในบางปีจะได้ราคาต่ำมากดังนั้นเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิต และรายได้ของผู้ปลูกมันเทศและเผือก การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ จึงมีความเป็นไปได้สูง แต่ปัญหาที่พบคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะแปรรูปมันเทศและเผือกได้เพียงไม่กี่ชนิด เช่น มันทอด เผือกทอด มันเชื่อม เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันมีทีมนักวิจัยของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลได้นำหัวมันเทศสดที่ชาวบ้านปลูกมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ อาทิ ข้าวเกรียบ คุกกี้ ขนมปัง เป็นต้น เพื่อทำเป็นต้นแบบนำกลับไปสู่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมันเทศได้ศึกษาวิธีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตในขั้นตอนต่อไป

ตัวอย่างและขั้นตอนในการแปรรูปมันเทศเป็นข้าวเกรียบมันเทศ

ส่วนประกอบที่สำคัญ

1) เนื้อมันเทศ จำนวน 0.5 กิโลกรัม
2) แป้งมันสำปะหลัง จำนวน 0.5 กิโลกรัม
3) กระเทียม จำนวน 1 ช้อนโต๊ะ
4) พริกไทยป่น จำนวน 1 ช้อนโต๊ะ
5) น้ำตาลทราย จำนวน 1 ช้อนโต๊ะ
6) เกลือ จำนวน 1 ช้อนชา

ขั้นตอนและวิธีการทำ

1) นำมันเทศไปต้มหรือนึ่งให้สุก นำไปปลอกเปลือกแล้วบดให้ละเอียด พักไว้ในภาชนะแยกไว้ต่างหาก

2) ผสมวัตถุดิบทั้งหมด(แป้งมัน,กระเทียม,พริกไทยป่น,น้ำตาทราย,เกลือ) ลงไปนวดคลุกเคล้ากับเนื้อมันเทศที่บดละเอียดแล้วจนกลายเป็นเนื้อเดียวกัน ถ้าหนืดเกินไปให้หยดน้ำเปล่าลงไปผสมบ้างเล็กน้อย แต่อย่าให้เละ และส่วนผสมไม่ติดมือ เป็นอันใช้ได้

3) นำแป้งที่ได้ไปปั้นให้เป็นก้อนกลมยาว ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้ว แล้วนำไปนึ่งจนแป้งสุก ใช้เวลาประมาณ 30 นาที

4) นำแป้งที่นึ่งสุกแล้วไปผึ่งลมให้เย็น แล้วแช่ในตู้เย็น 1 คืน ให้แป้งจับตัวแข็งเป็นก้อน

5) นำก้อนแป้งที่ได้มาหั่นเฉียงตามแนวขวางเป็นแผ่นบางๆ ขนาดตามความเหมาะสมแล้วนำไปตากแดดให้แห้ง เก็บไว้ในที่แห้งหรือบรรจุภัณฑ์ที่ปิดสนิทก่อนนำไปทอดรับประทาน

ตัวอย่างและขั้นตอนในการแปรรูปเผือกทอดกรอบ

ส่วนประกอบที่สำคัญ

1) เผือกหอม

2) น้ำตาลทราย

3) น้ำมันพืช

ขั้นตอนและวิธีการทำ

1) นำเผือกหอมมาปลอกเปลือกให้สะอาด

2) นำเผือกหอมที่ปลอกเปลือกแล้วมาฝานเป็นแผ่นบาง ๆ ด้วยมีด หรือด้วยเครื่องสไลด์เผือก

3) นำเผือกหอมที่ฝานเป็นแผ่นบาง ๆ แล้วไปทอดด้วยไฟปานกลาง ใช้เวลาประมาณ ๑๕ นาทีแล้วตักขึ้น

4) นำเผือกหอมที่ทอดแล้วลงไปชุบน้ำเชื่อม แล้วตักขึ้นพักไว้สักครู

5) นำเผือกหอมที่ชุบน้ำเชื่อมแล้ว ลงไปทอดอีกครั้ง ดูให้สีเหลือสวย แล้วตักขึ้นใส่ตะแกลงที่มีกระดาษซับน้ำมันทิ้งไว้รอให้เย็นนำเผือกหอมที่เย็นแล้ว บรรจุลงในถุงพลาสติกที่เตรียมไว้

ภาพที่ 4.12 “มันเชื่อม” ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากมันเทศ

บทที่ 5
สรุป อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเขตตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงจัดทำเป็นฐานข้อมูล 2 ภาษาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ให้กับโรงเรียนในชุมชนตำบลทับน้ำ นอกจากนี้การวิจัยดังกล่าวยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างจิตสำนึก เป็นแรงผลักดันให้เยาวชนตลอดจนคนในชุมชนได้เห็นความสำคัญ เกิดความรักและหวงแหนในชุมชนของตน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษามีดังนี้ 1) แบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในชุมชนตำบลทับน้ำ 2) รูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อระดมข้อมูลด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและความคิดเห็นและทัศนคติเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน 3) แบบการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับครู-นักเรียนโรงเรียน เพื่อรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ต่างๆ 4) ปฏิทินฤดูกาล (Culture Calendar) เพื่อให้เห็นภาพการประกอบอาชีพในวงรอบ 1 ปีของชุมชน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ 1) การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary Data) เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้องกับองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากวิทยานิพนธ์ ตำราวิชาการ งานวิจัย บทความ วารสาร และเว็บไซต์ต่างๆ 2) การรวบรวมข้อมูลจากเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Dept Interview)
กับผู้นำสถานศึกษา ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาบริบทชุมชน ประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม และความรู้ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาในท้องถิ่น เครื่องมือต่อมาคือการสนทนากลุ่ม (Focus Group) มีการแบ่งรูปแบบการจัดสนทนากลุ่มเป็น 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ร่วมพูดคุยระดมความคิดเห็นเพื่อเป็นข้อมูลให้กับนักวิจัยได้นำไปใช้ประโยชน์ นอกจากนี้เครื่องมือที่สำคัญอีกอย่างคือ การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับครู-นักเรียน เพื่อรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ต่างๆ จากสถานศึกษา ประกอบด้วย โรงเรียนวัดผึ่งแดด และโรงเรียนวัดศรีภวังค์ จำนวนเด็กนักเรียนทั้งสิ้น 34 คน นอกจากนี้ยังเป็นการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างจิตสำนึกรักชุมชนของตนอีกด้วย

5.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สามารถสรุปผลได้ดังนี้

องค์ความรู้ในชุมชนตำบลทับน้ำ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่

1. ด้านวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม และการละเล่นท้องถิ่นทั้งที่สูญหายไปแล้ว และที่ยังสืบทอดมา

จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ พิธีทำขวัญข้าว พิธีทำขวัญนาค พิธีขึ้นศาลพระภูมิ การเทศน์มหาชาติ ในเทศกาลเข้าพรรษาพิธีกวนข้าวทิพย์ การละเล่นเพลงเกี่ยวข้าว การละเล่นเพลงเรือ

พิธีทำขวัญข้าว

การทำขวัญข้าวนั้น เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวนาให้รู้ว่า การทำนาปลูกข้าวของตนนั้นจะไม่สูญเปล่า เพราะพระแม่โพสพเป็นผู้ดูแล และเมื่อมีการเกี่ยวข้าวก็จะมาช่วยกันเกี่ยวข้าว เป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคี และที่สุดคือการร่วมสนุกสนานเมื่อทุกคนเหนื่อยยาก และประสบความสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังเชื่อว่า แม่โพสพมีพระคุณจึงต้องทำขวัญเป็นการกล่าวขอขมาต่อต้นข้าวทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับข้าว ทั้งการเกิดเองตามธรรมชาติ และจากการที่มนุษย์จะกระทำอะไรก็ตามกับต้นข้าว เช่น เกี่ยวข้าว อีกทั้งเพื่อเป็นการขอบคุณและเอาใจแม่โพสพที่ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่ผืนนา และเพื่อขออภัยและเรียกขวัญแม่โพสพ เป็นสิริมงคลดลบันดาลให้มั่งมียิ่งขึ้น ปกติจะทำกันในวันศุกร์ซึ่งถือว่าเป็นวันขวัญข้าว และถ้าพระแม่โพสพได้รับเครื่องสังเวยแล้ว ไม่ทำให้เมล็ดข้าวล้ม หนอน สัตว์ต่าง ๆ มากล้ำกราย ได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์

สำหรับในชุมชนตำบลทับน้ำนั้น พิธีทำขวัญ ยังพอมีให้พบเห็นในกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกข้าว แต่ขั้นตอนในพิธีกรรมอาจลดน้อยลงจากพิธีกรรมดั้งเดิมที่ปฏิบัติกันในยุคสมัยก่อนหน้านี้ เนื่องจากเพื่อการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย ประกอบกับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในกระบวนการขั้นตอนการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว

พิธีทำขวัญข้าวแบบดั้งเดิมของชุมชนจะแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือช่วงที่ 1 ช่วงข้าวในนากำลังตั้งท้องและช่วงที่ 2 เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวและนำขึ้นยุ้งข้าว

พิธีทำขวัญนาค

ประเพณีบวชนาคเป็นประเพณีที่จัดขึ้นก่อนการประกอบพิธีอุปสมบทหรือบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเฉพาะในแถบประเทศที่นับถือพุทธศาสนาในอุษาคเนย์ เช่น พม่า เขมร ลาว และไทย โดยประเพณีนี้จะไม่มีในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของพุทธศาสนาแต่อย่างใด

ที่มาของความเชื่อของพิธีการบวชนาคนี้ ได้ย้อนความไปถึงสมัยพุทธกาลเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมและเผยแพร่พุทธศาสนา ได้มีพญางูใหญ่หรือที่รู้จักกันในชื่อว่า ‘นาค’ได้รู้สึกเลื่อมใสศรัทธาปรารถนาที่จะออกบวชเป็นภิกษุเพื่อรับใช้ติดตามพุทธองค์และศึกษาธรรม จึงได้จำแลงร่างเป็นมนุษย์มาขอบวชเรียน แต่พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นด้วยญาณว่า มนุษย์จำแลงผู้นี้คือพญานาคจำแลงกายมา จึงไม่อนุญาตให้บวชเรียน พญานาคเสียใจมากแต่ได้ขอร้องให้พระพุทธเจ้าเรียกมนุษย์ผู้ชายที่กำลังจะบวชด้วยชื่อของตน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าในการรับใช้พุทธศาสนา และนี่จึงเป็นที่มาของการเรียกผู้ที่กำลังจะเตรียมบวชเป็นภิกษุว่า นาค

ขั้นตอนในการประกอบพิธีทำขวัญและบวชพระประเพณีบวชสมัยก่อนใช้เวลาอย่างน้อย 3 วัน คือวันแรกทำขวัญ วันที่สองบวช วันที่สามฉลองพระ แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนไปโดยบางรายทำขวัญตอนสายแล้วบวชตอนบ่ายวันเดียวกัน แต่บางรายไม่ทำขวัญ เมื่อโกนหัวก็แห่เข้าโบสถ์บวชเลยก็ได้ ซึ่งพิธีการทำขวัญนาคนั้น

นิยมจัดในช่วงประมาณเดือนกรกฎาคมหรือช่วงใกล้เข้าพรรษา สาระสำคัญของพิธีการทำขวัญนาคคือ การเรียกขวัญของนาคที่อาจจะไปเที่ยวพเนจรไกลๆ ทำให้จำเป็นต้องจัดพิธีเรียกเชิญขวัญให้มาอยู่กับร่างกาย ผู้ที่ประกอบพิธีนี้คือ หมอทำขวัญ โดยมีตัวนาค บิดามารดา ญาติและมิตรสหายของนาคเข้าร่วมพิธี โดยอาจจะจัดสถานที่ประกอบพิธีเป็นที่วัดหรือที่บ้านของนาคก็ได้ สิ่งที่ต้องใช้ในพิธีการทำขวัญจะประกอบด้วย เงินสำหรับหมอทำขวัญจำนวน 6 บาท ซึ่งเรียกว่า ค่ากำนัน ดอกไม้ ธูปเทียน กล้วยน้ำว้า ไข่ต้ม ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว บายศรี เทียนขาวหรือเทียนขี้ผึ้ง ผ้าห้มบายศรี มะพร้าวอ่อน สำรับคาวหวาน ขันน้ำมนต์ แป้งเจิม ใบพลู ข้าว ผลไม้ แว่นเทียน ใบตองสด 3 ทาง ไม้ซีกสามซีก

เมื่อเริ่มพิธี หมอขวัญจะกล่าวเปิดงานโดยมักจะเป็นการทักทายผู้ร่วมพิธีและแนะนำตนเองและตัวนาค จากนั้นจึงจัดพิธีชุมนุมเทวดาด้วยการขับร้องอัญเชิญเทวดา ด้วยเพลงครอบครัวจักรวาล ซึ่งเป็นเพลงที่สื่อถือความมงคล ตามด้วยเพลงเทวาประสิทธิ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าทั้งพระรัตนตรัยและเหล่าเทวดาได้มาอยู่ในพิธีเพื่ออำนวยพรแล้ว จากนั้นจึงร้องเพลงว่าด้วยการปฏิสนธิของนาคในครรภ์ของมารดา เพลงกล่อมสอนนาคให้รู้ถึงหน้าที่ของการอุปสมบท และปิดท้ายด้วยเพลงสู่ขวัญเสี่ยงเทียน ซึ่งในปัจจุบัน อาจจะมีการบรรเลงเพลงลูกทุ่งสมัยใหม่เพื่อให้ความบันเทิงกับบรรดาแขกผู้มาเยือนบ้างเพื่อความสนุกสนาน

พิธีการเส้นผีในงานแต่งงาน

เซ่นผีแต่งงาน ถือเป็นพิธีกรรมของงานแต่งงานตามประเพณีดั้งเดิมในภาคกลาง จุดประสงค์ของการทำพิธีก็เพื่อบอกกล่าวเทวดา ผีบ้าน ผีเรือน ผีปู่ผีย่า และผีตาผียาย เพื่อขอพรให้มีความสุข ความเป็นสิริมงคลแก่คู่สมรส รวมทั้งเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้คู่บ่าวสาวได้ตระหนักว่า วันแต่งงานถือเป็นวันดี วันแห่งความมงคล เป็นวันสำคัญที่คนทั้งสองได้ตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกัน โดยมีญาติพี่น้องทั้งสองฝ่ายเป็นสักขีพยาน ตลอดจนเป็นการส่งสารถึงบรรพบุรุษได้รับทราบ อีกทั้งเป็นเครื่องเตือนใจให้ทั้งสองคนมีความรัก ความซื่อสัตย์ต่อกัน มีความอดทนช่วยเหลือเกื้อกูลกันไปตลอดชีวิต โดยพิธีนี้จะทำในช่วงหลังจากพิธีรดน้ำสังข์ ซึ่งบางบ้านจะมีพิธี “เซ่นผี” ต่อเลย โดยผู้ประกอบพิธีหรือเจ้าพิธีเป็นผู้ที่ชาวบ้านเชื่อถือ

พิธีเป็นลำดับขั้นตอนพิธีการแต่งงานแบบไทยดั้งเดิมนับเป็นความงดงามทางวัฒนธรรม เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง ๒ ตระกูล และเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ญาติทั้งสองฝ่ายได้รับรู้ว่าลูกหลานตัดสินใจพร้อมที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน

อีกหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่สะท้อนถึงความกตัญญูต่อบรรพชนผู้ล่วงลับและการสร้างสายสัมพันธ์ที่ดีของสองตระกูล โดยพิธีการนี้จะเป็นหน้าที่ของฝ่ายเจ้าสาว ที่พี่สาวคนแรกของตระกูลที่ทำหน้าที่เตรียมเครื่องเซ่นเพื่อบอกให้ผี หรือวิญญาณของบรรพบุรุษได้ทราบ เพราะเชื่อกันว่าเป็นผู้ที่รู้จักบรรรพบุรุษมากกว่าทุกคนและเป็นที่เคารพของน้องๆ ดังนั้น

เครื่องเซ่นสำหรับพิธีการเซ่นผีในวันแต่งงานจะประกอบด้วย ขัน 1 ใบ ผ้าขาว 1 ผืน เทียน 1 คู่ เหล้า 1 ขวด มะพร้าว 2 ผล กล้วย 2 หวี ใบตอง 3 ทาง สำหรับรองเครื่องเซ่นผี ขนมเปียก ข้าวเหนียวกวน พิมพ์ข้าวตอก ขนมทอด เต้าเรี่ยว ขนมที่ใช้ในขบวนขันหมากทุกชนิด หมากพลู 4 คำ น้ำชา 4 ถ้วย ขนมจีนแกงไก่ 4 ถ้วย เงิน 4 บาท เครื่องขันหมากเอกแบ่งทุกอย่างพอประมาณ นำมาวางรวมกันแยกเป็น 4 กอง

จากนั้น ผู้บอกผีจะเป็นผู้จัดแบ่งขนมของไหว้ที่กล่าวข้างต้นเพื่อทำพิธีบอกผีก่อนรับขันหมากขึ้นบ้านเพื่อเชิญบรรพบุรุษทุกท่านมาร่วมรับรู้และรับขนมแต่งงาน ซึ่งเป็นของไหว้ที่แสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษ นำคู่บ่าวสาวเข้าสู่ห้องหรือสถานที่ที่จัดเตรียมของเซ่นไหว้ ทำพิธีไหว้เทวดาก่อนโดยหันหน้าออกไปทางของเซ่นไหว้ซึ่งเตรียมไว้ด้านหน้าของบ้าน แล้วจึงไหว้เจ้าหรือเทวดาผู้คอยปกปักษ์รักษาให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ต่อจากนั้น คู่บ่าวสาวเซ่นผีบรรพบุรุษของฝ่ายเจ้าสาวเพื่อแสดงความเคารพและเชิญท่านให้มารับทราบและมารับเครื่องเซ่นที่จัดเตรียมไว้ แล้วจึงทำการ ไหว้ญาติ เป็นการแนะนำให้รู้จักเพื่อสร้างความคุ้นเคย แสดงความเคารพ และเพื่อขอพรจาก บิดามารดาทั้งสองฝ่ายและ ญาติพี่น้องที่มาร่วมพิธี เรียกว่า การผูกมือทำขวัญ โดยฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่จัดเตรียมของที่ใช้สำหรับไหว้ญาติ อันประกอบดอกดาวเรือง 3 ดอกและหมากพลู 3 คำ ใส่พานแล้วนำไปวางบนหมอนไหว้โดย เพื่อนเจ้าสาวจะเป็นผู้จัดสายสิญจน์มาวางบนหมอน สำหรับไหว้แต่ละคน

การเซ่นผีแต่งงานเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่จัดขึ้นเพื่อให้คู่บ่าวสาวได้ตระหนักว่าวันนี้เป็นวันดี เป็นวันสำคัญของการตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกัน โดยมีญาติพี่น้องตลอดจนบรรพบุรุษทั้งสองฝ่ายเป็นสักขีพยานและเตือนใจว่าให้ทั้งสองคนมีความรัก ความซื่อสัตย์ต่อกัน และให้มีความอดทนช่วยเหลือเกื้อกูลจวบจนวันสุดท้ายของชีวิต

ขึ้นศาลพระภูมิ

จากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ปราชญ์ผู้มีความรู้ด้านพิธีกรรมการตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ในชุมชนตำบลทับน้ำพบว่า ตามความเชื่อของคนไทย แต่ละบ้านจะต้องมีศาลพระภูมิเจ้าที่เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้อาศัยอยู่และปกป้องคุ้มครองคนในบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข มีความเจริญรุ่งเรือง

ศาลพระภูมิ คือ ศาลสำหรับพระชัยมงคลหรือปู่ชัยมงคล ซึ่งคนไทยมีความเชื่อว่า เมื่อได้กราบไหว้บูชาท่านแล้ว ท่านจะอำนวยพรให้แก่ผู้บูชาได้ ให้เราอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข และอำนวยพรในเรื่องของการงาน การเรียน และการเงินต่าง ๆ ที่เรามีปัญหาและติดขัด เวลาบูชาท่านในทุกเช้าก็สามารถสวดมนต์ขอพรจากท่านได้ แต่ไม่ใช่ศาลเจ้าที่ ทั้งนี้เพราะท่านเป็นเทพ ไม่ใช่วิญญาณทั่วไป

ศาลเจ้าที่ คือ ศาลที่เราตั้งไว้ให้สำหรับเจ้าที่เดิม ซึ่งประจำอยู่ในพื้นที่นี้ก่อนเราจะเข้ามาอยู่อาศัยเช่น เราอาจไปซื้อที่ดินแล้วทำการปลูกสร้างบ้านใหม่ หรือไปซื้อบ้านใหม่ แต่ก็มีการขึ้นศาลให้ท่าน เพื่อให้เจ้าที่เดิมที่อาศัยอยู่ในที่ดินนี้ ได้มาพักอาศัยเพื่อให้ท่านดูแลและรักษาบ้านและที่ดินแห่งนี้ต่อไป

ขั้นตอนการตั้งศาลพระภูมิ สิ่งที่ต้องคำนึงในการตั้งศาลพระภูมิ คือ สถานที่ตั้ง ทิศทาง วันและฤกษ์ตั้ง ความสูงของศาลพระภูมิและผู้ประกอบพิธีกรรมการตั้งศาลพระภูมิ และต้องเตรียมหลุมให้เสร็จก่อนเริ่มพิธี โดยต้องเตรียมของดังนี้ พานครู 1 พาน ใช้สำหรับใส่ข้าว ธูป เทียนขาว ดอกไม้หรือพวงมาลัยสด เหล้า บุหรี่ ผ้าขาว เงิน 6 สลึงหรือ 99 บาท สำหรับรายการของมงคลใส่หลุมปัจจุบันที่นิยมใช้ คือ 1) เหรียญเงิน 9 เหรียญ 2) เหรียญทอง (เหรียญสลึงหรือ 50 สตางค์ก็ได้) 9 เหรียญ 3) ใบเงิน 9 ใบ 4) ใบทอง 9 ใบ 5) ใบนาค 9 ใบ 6) ใบรัก 9 ใบ 7) ใบมะยม 9 ใบ 8) ใบนางกวัก 9 ใบ 9) ใบนางคุ้ม 9 ใบ 10) ใบกาหลง 9 ใบ 11) ดอกบานไม่รู้โรย 9 ดอก 12)ดอกพุทธรักษา 9 ดอก 13) ไม้มงคล 9 ชนิด 14) แผ่น เงิน,ทอง,นาค 1 ชุด 15) พลอยนพเก้า 1 ชุด

ส่วนประกอบสำคัญของศาลพระภูมิได้แก่ จะเหว็ดศาลพระภูมิ หมายถึง รูปเทพารักษ์ที่ประดิษฐานไว้ในศาลพระภูมิ จะมีลักษณะเป็นรูปพระภูมิอยู่ในแผ่นคล้ายแผ่นเสมา มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือถุงเงินหรือสมุด(หนังสือ) และการปลุกเสกจะเหว็ดให้เป็นองค์พระภูมิมีดังนี้ บรรจุธาตุทั้ง 6 คือ บรรจุพระพุทธคุณ บรรจุพระธรรมคุณ บรรจุพระสังฆคุณ ตลอดเทวคุณและวิญญาณธาตุเข้าไปในจะเหว็ด พอจบพิธีจากที่เรียกว่า "จะเหว็ด" เมื่อปลุกเสกแล้วก็จะเรียกว่า"พระภูมิ" บริวารของพระภูมิจะมี ตุ๊กตาชาย-หญิง อย่างละ 1 คู่ ตุ๊กตาช้าง-ม้า อย่างละ 1 คู่ ละครยก 2 โรง

วันและฤกษ์ตั้งศาลมีความสำคัญมาก ควรเลือกวันที่ดีและมีความเป็นสิริมงคลเพื่อให้ประสิทธิผลในทางมงคลแก่ผู้อยู่อาศัยในบ้านเรือนนั้นสืบต่อไป วันเวลาฤกษ์มงคลในการตั้งศาลพระภูมิมักจะเป็นช่วงเวลาที่ลงท้ายด้วยเลข 9

การกำหนดสถานที่สำหรับตั้งศาล มีหลักการพิจารณาดังนี้

1) ที่ตั้งศาลต้องเป็นบริเวณพื้นดิน ไม่ใช่บริเวณเดียวกับพื้นของตัวบ้าน
2) ที่ตั้งของศาลควรอยู่ห่างจากบริเวณที่ตั้งของห้องน้ำ
3) จุดที่ตั้งของศาลต้องไม่ถูกเงาของตัวบ้านสะท้อนลงมาบังหรือทับ
4) ความสูงของศาล ควรสูงเหนือระดับสายตาของผู้เป็นเจ้าของบ้านขึ้นไปเล็กน้อย
5) อย่าหันหน้าศาลเข้าสู่บริเวณที่ตั้งของห้องน้ำ
6) ไม่ควรตั้งศาลให้หันหน้าตรงกับประตูหน้าบ้าน
7) ตั้งศาลให้ห่างจากรั้วหรือกำแพงบ้านอย่างน้อย 1 เมตร
8) ถ้าสามารถยกพื้นที่ตั้งศาลให้สูงขึ้นสัก 1 คืบ จากพื้นดินได้จะเหมาะสมอย่างยิ่ง

การเทศน์มหาชาติ ในเทศกาลเข้าพรรษา

การเทศน์มหาชาติ เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณกาล คือ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในชุมชนทับน้ำและชุมชนใกล้เคียงจะมีการจัดการเทศน์มหาชาติเป็นประจำทุกปี ในระหว่างเดือน 11 เดือน 12 หรือเดือน 1 (เดือนอ้าย) แต่ในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่เหมาะสม บางแห่ง นิยมทำกันหลังออกพรรษาพ้นหน้ากฐินไปแล้ว อาจทำในวันขึ้น 8 ค่ำกลางเดือน 12 หรือในวันแรม 8 ค่ำก็ได้

มหาชาติเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดรอันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระบรมโพธิสัตว์ ก่อนที่จะมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและออกบวชจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งการเทศน์มหาชาตินั้นประกอบด้วยพระคาถาภาษาบาลี จำนวน 1,000 พระคาถา ลักษณะการเทศน์เรียกว่า เทศน์คาถาพัน หรือเทศน์มหาชาติ มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ เมื่อการเทศน์มหาชาติแต่ละกัณฑ์จบลงก็จะมีปี่พาทย์ประโคมเพลงประจำภัณฑ์รับกัณฑ์เทศน์ด้วยการเทศน์มหาชาตินั้น เป็นการสั่งสอนคนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา

การเทศน์มหาชาติมีอิทธิพลต่อสังคมไทย ในด้านความเชื่อ คือ เชื่อว่าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ 13 กัณฑ์ จบภายในวันเดียว ผู้นั้นก็จะได้รับอานิสงส์ 5 ประการ คือ

1) จะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต
2) จะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอันโอฬาร
3) จะไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต
4) จะเป็นผู้มีลาภ ยศ ไมตรี และความสุข
5) จะได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

การเทศน์ทุกกัณฑ์จะมีผู้เป็นเจ้าภาพจัดกัณฑ์เทศน์ถวาย เมื่อพระที่ตนรับกัณฑ์เทศน์ขึ้นเทศน์เจ้าภาพจะจุดเทียนบูชาคาถาหว่านข้าวตอกข้าวสาร การเทศน์ในสมัยก่อนพระเจ้าของกัณฑ์จะอ่านจากอักษรธรรม (อักษรลาว) ซึ่งจารลงบนใบลานเป็นแผ่นยาว คำว่า "จาร" มาจากภาษาเขมรแปลว่า การเขียนด้วยเหล็กแหลมบนใบลาน แต่ปัจจุบันจะนิยมพิมพ์ลงบนใบลานเป็นตัวหนังสือไทยปัจจุบัน เป็นเรื่องราวในแต่ละกัณฑ์ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกสำหรับพระรุ่นใหม่ เมื่อจบกัณฑ์จะตีฆ้องเป็นสัญญาณ

การเป็นเจ้าของกัณฑ์ในหมู่บ้านในชนบท อาจแบ่งเจ้าภาพเป็นคุ้ม เทศน์มหาชาติมี 13 กัณฑ์ รวมทั้งหมด
1,000 คาถา ดังนี้

กัณฑ์ที่ 1 ทศพร สำหรับผู้ที่เกิดปีชวด มีคาถา 19 คาถา ใช้เพลง สาธุการ
กัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์ สำหรับผู้ที่เกิดปีฉลู มีคาถา 134 คาถา ใช้เพลง ดวงพระธาตุ
กัณฑ์ที่ 3 ทานขันธ์ สำหรับผู้ที่เกิดปีขาล มีคาถา 209 คาถา ใช้เพลง พญาโศก
กัณฑ์ที่ 4 วนประเวศน์ สำหรับผู้ที่เกิดปีเถาะ มีคาถา 57 คาถา ใช้เพลง พระยาเดิน
กัณฑ์ที่ 5 ชูชก สำหรับผู้ที่เกิดปีมะโรง มีคาถา 79 คาถา ใช้เพลง เซ่นเหล้า
กัณฑ์ที่ 6 จุลพน สำหรับผู้ที่เกิดปีมะเส็ง มีคาถา 35 คาถา ใช้เพลง คุกพาทย์
กัณฑ์ที่ 7 มหาพน สำหรับผู้ที่เกิดปีมะเมีย มีคาถา 80 คาถา ใช้เพลง เชิดกลอง
กัณฑ์ที่ 8 กุมารบรรพ์ สำหรับผู้ที่เกิดปีมะแม มีคาถา 101 คาถา ใช้เพลง โอดเชิดฉิ่ง
กัณฑ์ที่ 9 มัทรี สำหรับผู้ที่เกิดปีวอก มีคาถา 90 คาถา ใช้เพลง ทยอยโอด
กัณฑ์ที่ 10 สักบรรพ์ สำหรับผู้ที่เกิดปีระกา มีคาถา 43 คาถา ใช้เพลง กลม
กัณฑ์ที่ 11 มหาราช สำหรับผู้ที่เกิดปีจอ มีคาถา 69 คาถา ใช้เพลง กราวนอก
กัณฑ์ที่ 12 ฉกษัตริย์ สำหรับผู้ที่เกิดปีกุน มีคาถา 36 คาถา ใช้เพลง ตระนอน
กัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์ รวมชะตาปีเกิด มีคาถา 48 คาถา ใช้เพลง กลองโยน

ระเบียบพิธีในการเทศน์มหาชาติ ที่นิยมกัน เป็นหลักใหญ่ ๆ ดังนี้ 1) ตกแต่งบริเวณพิธีให้มีบรรยากาศคล้าย อยู่ในบริเวณป่า ตามท้องเรื่องเวสสันดรชาดก โดย นำเอาต้นกล้วย ต้นอ้อย และกิ่งไม้มาผูกตามเสาและบริเวณรอบ ๆ ธรรมาสน์ ประดับธงทิว และ ราชวัติ ฉัตร ตามสมควร 2) ตั้งขันสาครใหญ่ หรือจะใช้อ่างใหญ่ ที่สมควรก็ได้ใส่น้ำสะอาดเต็ม สำหรับปักเทียนบูชา ประจำกัณฑ์ ในระหว่างที่พระเทศน์ น้ำในภาชนะที่ตั้งนี้เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ถือว่าเป็นน้ำพระพุทธมนต์ ที่สำคัญ ภาชนะใส่น้ำนี้ตั้งหน้าธรรมาสน์ กลาง บริเวณพิธี 3) เตรียมเทียนเล็ก ๆ จำนวน 1,000 เล่ม แล้วนับแยกจำนวนเป็นมัด มัดหนึ่งมีจำนวนเท่าคาถา ของกัณฑ์หนึ่ง แล้วทำเครื่องหมายไว้ให้ทราบว่ามัดไหน สำหรับบูชาคาถากัณฑ์ใด เมื่อถึงคราวเทศน์กัณฑ์นั้น ก็จะเอาเทียน

มัดนั้นออกจุดบูชาติดรอบ ๆ ภาชนะน้ำ ต่อกันไปจนจบกัณฑ์ให้หมดมัดพอดี ครบ 13 กัณฑ์ถ้วน จำนวน 1,000 เล่ม เท่าจำนวนคาถา บางแห่ง นิยมทำธงเล็ก ๆ 1,000 คัน แบ่งจำนวนเท่าคาถา ประจำกัณฑ์เช่นอย่างเทียน แล้วปักธงบูชาระหว่าง กัณฑ์บนหยวกกล้วย แต่การใช้ธงไม่เป็นที่นิยม เช่น เทียน การจุดเทียนหรือปักธงบูชากัณฑ์ดังกล่าว เป็นหน้าที่ของเจ้าภาพผู้รับกัณฑ์นั้น ๆ

พิธีกวนข้าวทิพย์

พิธีกวนข้าวทิพย์ได้ยึดถือปฏิบัติเป็นประเพณีสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในหมู่ของชาวพุทธทั่วไป เพื่อระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหตุการณ์ที่นางสุชาดาได้กวนข้าวทิพย์ในวันขึ้น 14 ค่ำ แล้วนำไปถวายพระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ 1 วัน โดยถือว่ามีผลานิสงฆ์มาก ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธจึงพร้อมใจกันกวนข้าวทิพย์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เทิดทูนพระเกียรติคุณด้วยความกตัญญูกตเวทิตาธรรม ข้าวทิพย์มธุปายาสนี้เชื่อกันว่า เมื่อทำครบถ้วนตามพิธีแล้ว จะเป็นสิริมงคลแด่ผู้ทำและผู้บริโภค สมควรจะเช่นสรวงเทพารักษ์ ผู้ที่ได้บริโภคข้าวทิพย์แล้ว จะประสบโชคลาภต่างๆ นานา ปราศจากโรคาพยาธิ ภัยพิบัติ ประสบสิ่งที่เป็นมงคล

สิ่งที่นำมากวน ได้แก่ น้ำนมโคสด ปัจจุบันใช้นมข้นหวานแทน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ชะเอมเทศ น้ำตาลกรวด น้ำตาลหม้อ ข้าวตอก ข้าวเม่า ธัญพืชต่าง ๆ ที่คั่วสุก ถั่ว งา ลูกเดือย เมล็ดแตง เผือกมัน เมล็ดบัว มะพร้าวแก่ มะพร้าวอ่อน ผลไม้สด ผลไม้แห้ง เช่น มะม่วง กล้วย ทุเรียน ละมุด ลำไย ส้ม ขนุน เป็นต้น ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมเท่าที่จะหาได้หรือปรับปรุงให้มีรสชาติ หอมหวาน อร่อย ตามความต้องการของผู้กวนในแต่ละท้องถิ่น บางท้องที่อาจใช้ผลไม้ชนิดต่าง ๆ ที่มี

การจัดเตรียมการในพิธีกวนข้าวทิพย์ ต้องจัดเตรียมสิ่งสำคัญ ดังนี้ ต้องปลูกโรงพิธีขึ้น 1 หลัง ให้กว้างใหญ่พอสมควร เพื่อตั้งโต๊ะบูชาพระพุทธรูป อาสน์สงฆ์ โต๊ะบูชาเทวรูป และที่ซึ่งผู้เข้าร่วมพิธี คือ พราหมณ์โหร (ผู้ที่มีความรู้ในพิธีกรรมอย่างดี) เทพยดา นางฟ้า นางสุชาดา สาวพรหมจารี และทายก ทายิกา ฯลฯ นั่งฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ และก่อเตาตั้งกะทะกวนภายในโรงพิธี จัดหาพายสำหรับกวนกะทะละ 3 เล่ม จัดหาฟืนให้เพียงพอและตากให้แห้งสนิท โรงพิธีทาสีขาว เครื่องประดับตกแต่งควรใช้เครื่องขาว ตั้งราชวัฏฉัตร ธง ผูกต้นกล้วย อ้อย ทั้ง 4 มุม หรือครบ 8 ทิศยิ่งดี แล้วยกศาลเพียงตาขึ้นไว้ในทิศที่เป็นศรีของวัน คือ ทิศที่เทวดาสถิตในวันกวน ตั้งเครื่องสังเวย คือ หัวหมู บายศรี เป็ด ไก่ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว มะพร้าวอ่อน กล้วย และมีการจัดที่นั่ง การให้โหร นั่ง 1 ที่ และจัดให้เทวดาและนางฟ้านั่งเรียงแถวหน้ากระดานดังนี้

แถวที่ 1 จัดให้ท้าวมหาพรหมกับพระอินทร์นั่งข้างหน้า

แถวที่ 2 มหาราชทั้งสี่

แถวที่ 3 นางฟ้า

แถวที่ 4 นางสุชาดา นั่งข้างหน้าสาวพรหมจารี

สำหรับการแต่งกาย โหราจารย์ นุ่งผ้าขาวโจงกระเบน สวมเสื้อชั้นในชั้นนอกสีขาว แขนยาว มีสไบเฉียง 1 ผืน ถ้ามีเสื้อครุยให้สวมเสื้อครุยแทนสไบเฉียง ส่วนเทวดาก็แต่งตัวเหมือนกับโหราจารย์ นางฟ้า ควรเลือกสตรีสาวรูปงาม นุ่งผ้าจีบ ห่มสไบเฉียง สวมมงกุฎ นางสุชาดาและสาวพรหมจารี แต่งชุดขาวทั้งชุด นุ่งผ้า

จีบ ห่มสไบเฉียง โดยนางสุชาดาควรเป็นหญิงที่มีสามีแล้ว แต่สาวพรหมจารีควรเป็นเด็กหญิงที่ยังไม่มีประจำเดือน หรือสตรีที่ยังไม่เคยต้องประเวณี และต้องกราบพระเป็นและรับศีลได้ แต่จะพบว่าปัจจุบัน ความเคร่งครัดในเรื่องการแต่งกายได้ลดน้อยลง เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ ผู้เข้าร่วมพิธีจึงแต่งกายสวยงามตามสมัยนิยมแทนก็มี

พระปริตรใช้สวดในพิธี ได้แก่ เจ็ดตำนาน ธรรมจักรกัปปวัตนสูตร และมหาสมยสูตร เจ็ดตำนานกับธรรมจักรกัปปวัตนสูตรใช้สวดก่อนทำพิธีกวน มหาสมยสูตรสวดเมื่อกำลังกวน ปี่พาทย์และฆ้องชัย ปี่พาทย์บรรเลงเมื่อก่อนเจริญพระพุทธมนต์แล เมื่อจบแล้ว เมื่อสวมตะลอมพอกหรือสวมยอดมงกุฎแลมงคล เมื่อพระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เมื่อออกเวียนทักษิณรอบโรงพิธี และเมื่อเทน้ำนมหรือเครื่องกวนลงในกะทะ ฆ้องชัยตีเมื่อประกาศเชิญเทวดา เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบทุกๆ บท เมื่อสวมตะลอมพอกมงกุฎแลมงคล และเมื่อนางสุชาดาเทน้ำนมและเครื่องกวนลงในกะทะ

ในส่วนของกำหนดพิธีในสมัยโบราณจะทำพิธี 2 วัน คือ พิธีตอนเย็น มีการสวดพระพุทธมนต์ (สวดมนต์เย็น) ในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 6 พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เจ็ดตำนานและธรรมจักรฯ ส่วนพิธีตอนเช้า วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 เมื่อก่อนจะถึงเวลากวน จะมีพิธีพราหมณ์และพิธีสงฆ์รวมกัน และจะทำการกวนจนเสร็จ ในกรณีที่มีการกวนจำนวนมากหลายกะทะ พอรุ่งเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 จัดถวายเป็นพุทธบูชาและถวายพระสงฆ์

ปัจจุบันในชุมชนทับน้ำนิยมทำเสร็จภายในวันเดียว คือ วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 ตอนเช้าจะมีการเจริญพระพุทธมนต์ และพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งพิธีพราหมณ์และพุทธ หลังจากนั้นก็จะทำพิธีกวนไปจนเสร็จ ซึ่งอาจเสร็จสิ้นในเวลากลางคืน พอรุ่งเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ก็จะทำพิธีถวายเป็นพุทธบูชา ถวายพระสงฆ์และแจกจ่ายแก่ผู้ร่วมพิธีหรือบุคคลทั่วไป

การละเล่นเพลงเกี่ยวข้าว (ปัจจุบันสูญหายไปจากชุมชนแล้ว)

เพลงเกี่ยวข้าวใช้สำหรับร้องในขณะลงแขกเกี่ยวข้าว โดยปกติชาวนาจะเริ่มทำการไถหว่านปักดำข้าวในราวเดือนพฤษภาคมและมิถุนายนซึ่งเป็นฤดูฝน และจะเริ่มเก็บเกี่ยวประมาณเดือนมกราคมพันธุ์การเก็บเกี่ยวถ้าไม่รีบทำย่อมเกิดความเสียหายได้ จึงต้องเรียกคนมาช่วยกัน ซึ่งเรียกว่า "ลงแขก" เมื่อมีคนมาชุมนุมกันมากในขณะทำงานหรือหยุดพักผ่อน จึงเกิดการเล่นเพลงเกี่ยวข้าวขึ้น เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ดับความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าเพลงเกี่ยวข้าวนี้นิยมเล่นเฉพาะในฤดูเกี่ยวข้าวเท่านั้น และมักเล่นกันในขณะเกี่ยวข้าว คำร้องมักมีใจความไต่ถามถึงการทำนาและเกี้ยวพาราสีกัน ดังนั้นสิ่งที่ได้รับนอกเหนือจากความสนุกสนานแล้วยังเกิดประโยชน์ในทางปลูกฝังความสามัคคีระหว่างเพื่อนบ้านในอาชีพเดียวกัน การสมาคมระหว่างชายหญิงตลอดจนทำให้เกิดนิสัยรักในทางกาพย์กลอน ฝึกให้เป็นคนเฉลียวฉลาดและมีไหวพริบอีกด้วย

สถานที่เล่นเพลงเกี่ยวข้าวคือในท้องนา หรือลานหน้าโรงนา การแต่งกาย ก็แต่งแบบพื้นเมือง วิธีเล่นก็แบ่งผู้เล่นเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายชาย และ ฝ่ายหญิง ฝ่ายละ กี่คนก็ได้ ไม่จำกัดโดยปกติจะเป็นฝ่ายละ 5-6 คน แต่ละฝ่ายจะมีหัวหน้าหนึ่งคนเรียกว่า "พ่อเพลง" และ "แม่เพลง" ผู้เล่นทุกคนถือเคียวมือหนึ่ง ก่อนจะเล่นพ่อเพลงและแม่เพลงจะต้องว่าบทไหว้ครูก่อน โดยพ่อเพลงจะเป็นผู้เริ่มก่อนแล้วแม่เพลงจึงจะไหว้ครูบ้าง

เพลงเกี่ยวข้าวที่เล่นกันในชุมชนตำบลทับน้ำจะเป็นเพลงเกี่ยวข้าวแบบอยุธยา มีลักษณะคำประพันธ์ที่คำสุดท้ายของแต่ละคำกลอนจะต้องมีสระเสียงเดียวกัน เช่น เสียงอาตลอด หรือเสียงอีตลอด เรียกตามลักษณะคำประพันธ์เพลงพื้นบ้านว่ากลอนหัวเดียว ก่อนที่พ่อเพลงแม่เพลงจะร้องเพลงเกี่ยวข้าวแบบอยุธยา ลูกคู่ที่ร่วมร้องด้วยจะต้องร้องบทที่เรียกว่าสร้อยเสียก่อน และระหว่างที่พ่อเพลงแม่เพลงร้องจบแต่ละคำกลอน ลูกคู่ก็จะร้องรับว่า เฮ้ เอ้า เฮ้ เฮ้ เว้นคำสุดท้ายของบทกลอนตอนจบ ลูกคู่ก็จะร้องสร้อยรับ

การแต่งกาย ฝ่ายชายจะนุ่งกางเกงขาก๊วยและเสื้อกุยเฮงสีดำ มีผ้าขาวม้าคาดพุง สวมงอบและไม่สวมรองเท้า ฝ่ายหญิงจะนุ่งโจงกระเบนและเสื้อแขนกระบอกสีดำทั้งชุดเช่นกัน ทัดดอกไม้ที่หูขวาและไม่สวมรองเท้าผู้แสดงทุกคนต้องถือเคียวในมือขวาและถือรวงข้าวในมือซ้ายด้วย

การละเล่นเพลงเรือ (ปัจจุบันสูญหายไปจากชุมชนแล้ว)

เพลงเรือเป็นเพลงพื้นบ้านของชาวไทยภาคกลางที่อยู่ตามริมลำน้ำ เช่น สุพรรณบุรี อ่างทอง อยุธยา ฯลฯ นิยมเล่นกันในหน้านาประมาณเดือน 11-12 อุปกรณ์ในการเล่นเพลงเรือคือ เรือของพ่อเพลงลำหนึ่งและเรือของแม่เพลงลำหนึ่ง เครื่องดนตรีมี กรับธรรมหรือกรับพวงและฉิ่ง ถ้าเล่นกลางคืนจะต้องมีตะเกียงไว้กลางลำเรือ เนื้อร้องทั้งสองฝ่ายมาพบกัน พ่อเพลงก็จะพายเรือเข้าไปเทียบเกาะเรือแม่เพลงไว้แม่เพลงเริ่มด้วยเพลงปลอบ หรือเพลงเกริ่น บางคณะจะเริ่มด้วยบทไหว้ครูก่อน จากนั้นแม่เพลงก็จะร้องประโต้ตอบเรียกว่า บทประ แล้วต่อด้วยชุดลักหาพาหนี หรือนัดหมายสู่ขอ แล้วต่อด้วยเพลงชุดชิงชู้และเพลงตีหมากผัว เมื่อเลิกก็จะมีเพลงจาก แสดงความอาลัยอาวรณ์

วิธีเล่นหรือการขับเพลงจะมีต้นเสียงขึ้น และมีลูกคู่รับ โดยใช้ฉิ่งและกรับพวงเป็นเครื่องประกอบจังหวะเวลาร้อง ต้องร้องให้ลงกับจังหวะพาย ผู้ขับเพลงเรือหรือแม่เพลงต้องเป็นผู้มีปฏิภาณไหวพริบที่จะหาคำหรือหยิบยกเอาเหตุการณ์สิ่งแวดล้อมเข้ามาสอดแทรกเข้า ไปให้เหมาะสมอาจเป็นแข่งขัน ยกย่อง เสียดสี ซึ่งทำให้ผู้ฟังสนุกไปด้วยก่อนการเล่นเพลง ต้องมีการกล่าวกลอนไหว้ครูเสียก่อนจากนั้นจึงจะเอื้อนกลอนพรรณนาหรือชักชวนให้คนอื่นมาเล่นด้วยโดยใช้วิธีว่ากลอนกระทบกระทั่งกระเซ้าเย้าแหย่ จนคู่โต้มิอาจจะทนอยู่ได้จึงเกิดการเล่นเพลงเรือ โต้ตอบกันขึ้น การโต้ตอบกันด้วยเพลงเรือ บางทีก็เผ็ดร้อนใช้คารมที่คมคาย บางทีก็อาจเป็นทำนองรักหวานชื่น ทั้งนี้แล้วแต่โอกาสและสถานการณ์

การแสดงแบ่งเป็น ฝ่ายชาย ฝ่ายหญิง มีพ่อเพลงแม่เพลง โดยจะเริ่มด้วยบทไหว้ครู เกี้ยวพาราสี ลักหาพาหนีและตีหมากผัว ส่วนลักษณะบทร้องแบ่งเป็น 4 ตอน คือ

1. ปลอบ (ฝ่ายชายชวน)
2. ประ (ฝ่ายหญิงตอบ)
3. ดำเนินเรื่อง
4. จาก

การแต่งกายในการเล่นเพลงเรือนั้น ฝ่ายชายนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลม ผ้าขาวม้าคาดเอว ส่วนฝ่ายหญิงนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อแขนกระบอก โอกาสที่แสดงคือฤดูน้ำหลาก หรือในงานนักขัตฤกษ์ งาน

มงคล เช่น บวชนาค ทอดกฐินและลอยกระทง โดยมักจะแสดงและเล่นกันในเรือ แต่ในปัจจุบันร้องและเล่นกันบนเวที จัดเป็น 2 ฝ่าย ชาย – หญิง ว่าแก้กันเป็นคู่

5. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน เช่น งอบ กระด้ง ตะแกรง ตะกร้า ตะข้อง ลอบจับปลาฯลฯ ภูมิปัญญาด้านการแพทย์และการรักษาโรค เช่น การกวาดยา การพ่นลมพิษ การนวดและการประคบ ภูมิปัญญาด้านอาหาร เช่น การแปรรูปมันเทศและเผือก

ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน

เครื่องจักสาน คือ เครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ไผ่หรือหวาย จากฝีมือความคิด ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีลักษณะรูปทรงแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิประเทศ วัสดุอุปกรณ์คตินิยม และอาชีพของคนในท้องถิ่นนั้นๆ

คำว่า “ จักสาน” คำว่า จัก คือ การทำให้เป็นแฉก เป็นหยักๆ ด้วยฟันเลื่อย หรืออีกวิธีการหนึ่งการที่ชาวบ้านใช้คมมีดผ่าไม้ไผ่แล้วทำให้เป็นเส้นบางๆ วิธีการอย่างนี้ก็เรียกว่า จัก เช่นกัน ส่วนไม้ไผ่ หรือ หวาย ที่จักออกมาเป็นเส้นบางๆ นั้นเรียกว่า “ตอก” ถึงตอนนี้การที่ชาวบ้านนำตอกมาขัดกันจนเกิดลวดลายที่ต้องการเราเรียกว่า “สาน” ต่อจากนั้นแล้วก็จะเป็นการสร้างสรรค์ให้เกิดรูปทรงต่างๆ จนท้ายที่สุดเป็นภาชนะสามารถนำไปใช้สอยได้ตามต้องการ

จากการลงพื้นที่หาข้อมูลในชุมชนตำบลทับน้ำ พบว่า ในชุมชนทับน้ำมีชาวบ้านที่ผลิตเครื่องจักสานหลายครัวเรือน บางคนผลิตไว้เพื่อใช้งานในครัวเรือน แต่บางคนผลิตเพื่อจำหน่าย และสิ่งที่พบคืองานหัตถกรรมจักสานในชุมชนทับน้ำเริ่มมีน้อยลง ชาวบ้านที่มีความสามารถในการผลิตเครื่องใช้จักสานส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุ ผลิตภัณฑ์จักสานบางอย่างต้องใช้วัตถุดิบจากชุมชนใกล้เคียงซึ่งบางครั้งทำให้ผลิตได้ช้า ไม่เพียงพอต่อการจำหน่าย

เครื่องจักสานที่ผลิตในชุมชนตำบลทับน้ำได้แก่ กระด้ง ตะแกรง กะโล่ กระจาด งอบ พัด ตะข้องใส่ปลา
สุ่มไก่ ไซดักปลา ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในงานจักสาน ได้แก่

- มีด สำหรับผ่าและตัด มักเป็นมีดขนาดใหญ่ สันหนา เช่น มีดโต้ หรือมีดอีโต้ ใช้ตัดและผ่าไม้ไผ่ หวาย หรือไม้อื่นๆ
- มีดตอก ใช้สำหรับจักตอก หรือเหลาหวาย
- เหล็กหมาดเหล็กปลายแหลม ใช้สำหรับ เจาะ ไช งัด แงะ
- คีมไม้ ใช้สำหรับ หนีบส่วนที่แข็งไม่สามารถบีบด้วยมือได้
- เลื่อย ใช้สำหรับเลื่อยไม้ไผ่เป็นปล้องๆ

ขั้นตอนการผลิตที่สำคัญ

การจักตอก

ลักษณะที่ 1 การจักตอกเป็นปื้น โดยผิวไม้จะอยู่ส่วนบนของหน้ามีด ส่วนท้องไม้ไผ่จะอยู่

ส่วนล่างของหน้ามีดขนาดกันไป การจักตอกลักษณะนี้จะได้เส้นตอกที่กว้างใหญ่ ตามความหนาของลำไม้ไผ่นั้นๆ

ลักษณะที่ 2 การจักตอกตะแคง โดยจับซี่ไม้ไผ่อยู่ในแนวตะแคง ผิวไม้ไผ่จะหันออกำปด้านหน้าตัวมีด ส่วนท้องของไม้ไผ่จะหันเหาตัวมีดด้านมือจับด้ามมีด ตอกทุกเส้นจะมีส่วนของผิวไม้ไผ่ติดไปด้วย เส้นตอกจะมีขนาดเล็กตามความหนาของลำไม้ไผ่

การสาน

เป็นการจับเส้นตอกตั้งแต่สองเส้นขึ้นไป นำมาขัดกัน สอดทับกันไปตามลายสานเท่าที่ต้องการสาน การสานขึ้นรูปจะมีตอกตัวยืน เรียกว่า “ตอกตั้ง” ส่วนตอกสานแนวนอน เรียกว่า “ตอกสาน” สานสอดขัดกันไป

การเข้าขอบและการมัดขอบ

เป็นการเหลาไม้ไผให้มีขนาดกว้าง หนา บาง อ่อน แข็งพอเหมาะแล้วนำมาเข้าขอบตะกร้าง ตะแกรง เพื่อความแข็งแรงและเข้ารูปทรง นำหวายผิว หรือเชือก มาผูกสอดมัดให้แน่น

ภูมิปัญญาด้านการแพทย์และการรักษาโรค

จากการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาโรคด้วยหมอชาวบ้านหรือหมอโบราณ พบว่าในชุมชนตำบลทับน้ำมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคโดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

การรักษาโรคด้วยการกวาดยา

การกวาดยา คือ การเอายาป้ายในลำคอซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเด็กโดยการใช้นิ้วมือ เป็นการรักษาแบบแผน โบราณ การกวาดยานี้จะใช้สมุนไพรในการรักษาอาการต่างๆ ให้กับเด็ก โดยการป้ายเข้าไปที่ในปากของเด็กโดยส่วนใหญ่จะกวาดยาในตำแหน่งโคนลิ้น ทำให้ยาที่กวาดดูดซึมได้ดี และเป็นบริเวณที่มีอาการของโรคปรากฏให้สังเกตเห็นได้โดยการดูและสัมผัสด้วยปลายนิ้ว การกวาดยาเป็นการรักษารูปแบบหนึ่งที่ให้ผลเร็ว กล่าวคือตัวยาจะเข้าไปช่วยบรรเทาอาการให้ดีขึ้น และการกวาดยายังเป็นการทำความสะอาดลำคอ ทำให้กินอาหารอร่อยมากยิ่งขึ้น โดยเมื่อกวาดยาแล้ว เด็กจะอ้วกออกมาเป็นการชำระล้างสิ่งสกปรก อย่างเช่นเสลด หรือเสมหะ ออกจากร่างกาย

จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนทับน้ำซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านการรักษาโรคโดยการกวาดยา พบว่าผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นเด็ก กลุ่มอาการที่ใช้การรักษาโดยการกวาดยามากที่สุดคือ โรคทางหายใจ เช่น ไข้หวัด ไอ มีเสมหะ เจ็บคอ ร้อนใน, โรคทางเดินอาหาร เช่น ปวดท้อง ท้องอืด ท้องเฟ้อ ท้องเสีย ลิ้นเป็นฝ้า ละออง เป็นแผลในปาก กระพุ้งแก้ม ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “ซาง” ซึ่งมีอาการหลายๆอย่างปรากฏให้เห็นรวมทั้งอาการไข้ ตาแฉะ เบื่ออาหาร สำรอก อาเจียน ร้องไห้โยเยไม่ทราบสาเหตุ โดยหมอจะใช้ยาเม็ดบดให้ละเอียด ใส่มะนาว พิมเสน และเกลือเม็ดเป็นกระสายบดให้ละเอียดและเข้ากันดี ใช้นิ้วชี้ป้ายยาไว้ที่ปลายนิ้ว จากนั้นป้ายลงไปในลำคอโดยเร็ว ในการกวาดยานั้นหมอจะต้องตั้งใจทำสมาธิ กล่าวคาถาและเป่ากระหม่อมให้เด็ก ซึ่งคาถาที่ใช้ก็ต่างกันไปในหมอแต่ลาคน แต่มีใจความสำคัญว่า “ขอให้โรคภัยของเด็กๆ หายไป” เมื่อเด็กหายจากโรคแล้ว ผู้ปกครองจะนำข้าวสาร ผลไม้และอาหารมามอบให้กับหมอผู้รักษาเพื่อให้

นำไปทำบุญ โดยเชื่อว่าเป็นการทำบุญให้กับครู-อาจารย์เจ้าของตำหรับยาหรือเจ้าของวิชาซึ่งการทำลักษณะนี้เรียกว่า “การส่งขันข้าว” หรือ “การส่งขวัญข้าว”

สำหรับยาที่ใช้ในการรักษานั้นหมอบางคนจะใช้สูตรยาตำหรับของตระกูล ซึ่งอาจจะเป็นความลับ แต่ในบางรายก็ใช้ยาทั่วไป เช่นยากวาดแสงหมึก ยามหานิลแท่งทอง ซึ่งเป็นยารสเย็น หาซื้อได้ตามร้านขายยาโบราณ

ส่วนอัตราค่าบริการนั้น หมอผู้รักษาจะไม่เรียกเงิน อาจมีเพียงค่าบูชาครูจำนวน 7 บาท 9 บาท หรือ 12 บาท นอกเหนือจากนี้ก็แล้วแต่จิตศัทธาของผู้ปกครอง เมื่อสอบถามถึงช่วงเวลาในการทำการรักษา พบว่าส่วนใหญ่มักเป็นเวลาช่วงเย็นก่อนพระอาทิตย์ตกดิน

การรักษาโรคด้วยการเป่า หรือ พ่น

การรักษโดยการเป่า(การพ่น)เป็นวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้าน รักษาอาการเจ็บป่วยโดยใช้เวทย์มนต์คาถาเป่าไปตามร่างกายของผู้ป่วย บางครั้งอาจจะใช้สมุนไพรในการรักษาด้วย ในสมัยโบราณการแพทย์มีกำเนิดในครอบครัว และมุ่งเน้นวิธีธรรมชาติ ใช้ความรู้สึกมาเป็นต้นแบบ อาการเจ็บป่วยที่ต้องรักษาด้วยการเป่าหรือพ่นได้แก่โรคทางผิวหนัง เช่น โรคงูสวัดหรือโรคไฟลามทุ่ง โรคสะเก็ดเงิน โรคเริม โรคประดง โรคลมพิษ อาการที่ผิวหนังมีตุ่มแดง ปวดแสบปวดร้อน ย่อมเป็นภาพที่ทำให้ผู้พบเห็นเวทนา การเป่าจึงเป็นกิริยาที่แสดงถึงความกรุณาที่อยากปัดเป่าความทุกข์ออกจากคนเจ็บ

หมอเป่าจะใช้คาถาอาคมในการรักษาเป็นหลักเป็นการรักษาโดยการเป่า ซึ่ง มีตั้งแต่การเป่าลมธรรมดา หรือการเป่าร่วมกับการใช้เหล้า น้ำหมาก น้ามนต์หรือบางคฐ้งอาจเป็นสมุนไพร จากการศึกษาและการสัมภาษณ์พบว่าหมอประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย และมีการเรียนรู้การรักษาจากการสืบทอดต่อๆกันมาในครอบครัว

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เคยได้รับการรักษาอาการโรคเริม หรือโรคไฟลามทุ่ง โดยการพ่นหรือเป่า พบว่าผู้ก่อนหน้าที่จะเข้ารับการรักษาด้วยการพ่นจากหมอโบราณ เขาได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล แต่ผ่านมาหลายเดือนแล้วก็ไม่หาย จึงไปรักษาจากหมอโบราณโดยการพ่น โดยหมอจะใช้วิธีรักษาด้วยการท่องคาถา และพ่นน้ำบริเวณที่เป็น ปรากฏว่าอาการดังกล่าวหายไป แผลเริมค่อยๆแห้งและหายไปในไม่ช้า

สำหรับการรักษาด้วยการพ่นนั้น จะพ่นหรือเป่า วันละ 1 ครั้ง เป็นเวลา 3 วัน อาการที่เป็นก็จะค่อยๆหาย ช่วงเวลาที่มักทำการรักษาคือช่วงเย็นก่อนพระอาทิตย์ตกดิน ส่วนอัตราค่ารักษา หมอโบราณให้ข้อมูลว่าไม่ได้เรียกเก็บ แล้วแต่สินน้ำใจของผู้มารับการรักษา ซึ่งส่วนหนึ่งก็จะแบ่งไปทำบุญให้กับครู-อาจารย์ต่อไป

การรักษาโรคด้วยการนวด หรือประคบ

คือวิธีการรักษาโดยการนวดแก้ อาการเคล็ด ขัด ยอก หรือกระดูกเคลื่อน เป็นศาสตร์และศิลป์แขนงหนึ่งที่มีมาตั้งแต่โบร่ำโบราณ เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของไทยที่น่าภาคภูมิใจและดำรงไว้สามารถบรรเทา แก้อาการ และบำบัดโรคได้ ช่วยในการขับสารพิษออกจากกล้ามเนื้อ ช่วยให้ผ่อนคลายความเครียด ช่วยบำบัดอาการไม่สบายต่างๆได้ประโยชน์ทั้งสุขภาพกายและสุขภาพใจ ในการรักษาของหมอแต่ละคน

นอกจากจะใช้การนวดแล้วยังอาจใช้การประคบร่วมกับการนวด หรือการจับเส้นด้วย ในบางศูนย์ยังมีการใช้สมุนไพรและการเป่าคาถาร่วมด้วย

ประโยชน์ของการนวดแผนไทย

1) สามารถบรรเทา แก้อาการ และบำบัดโรคได้
2) ช่วยการไหลเวียนของเลือดลมที่สมบูรณ์
3) ช่วยในการขับสารพิษออกจากกล้ามเนื้อ
4) ช่วยบำบัดอาการไม่สบายต่างๆและลดการเจ็บปวด อักเสบ ของร่างกาย
5) เสริมสร้างระบบโครงสร้าง-กล้ามเนื้อ-ประสาท-โลหิต-การหายใจของร่างกายให้แข็งแรงสมบูรณ์
6) ช่วยให้ผ่อนคลายความเครียด ได้ประโยชน์ทั้งสุขภาพกายและสุขภาพใจ

จากการเก็บข้อมูล พบว่าการนวดแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การนวดรักษาโรคอาการเจ็บป่วย ซึ่งการนวดที่สามารถรักษาโรคส่วนใหญ่จะเป็นโรคที่สัมพันธ์กับกล้ามเนื้อ เช่น ออฟฟิศซินโดรม อันเกิดจากการนั่งในท่าทางไม่ถูกต้อง โรคความดันขึ้นที่มีสาเหตุจากกล้ามเนื้อเกร็ง เพราะการนวดช่วยให้กล้ามเนื้อคลายตัวลง ความดันจึงปรับลดลงมา หรืออาการปวดหัวจากกล้ามเนื้อดีขึ้น เป็นต้น อีกประเภทหนึ่งคือการนวดเพื่อผ่อนคลาย ให้หายจากอาการเครียดเป็นการนวดเพื่อสุขภาพ ช่วยให้จิตใจแจ่มใส

จากการสัมภาษณ์หมอนวดในพื้นที่ตำบลทับน้ำจำนวน 3 ราย สามารถสรุปได้ว่าการนวดส่วนใหญ่จะเป็นการนวดเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยดังนี้

1) ปวดศรีษะจากความเครียด ไมเกรน หูอื้อ ตาลาย อัมพาตหน้า พูดไม่ชัด ขากรรไกรแข็ง (Bell's palsy)
2) ปวดคอ กล้ามเนื้อแข็ง กระดูกคอทับเส้นประสาท C7 (Myofascial pain syndrome of C7 Paraspinal muscle)
3) ปวดบ่า – ไหล่ จากการทำงาน เคล็ดกล้ามเนื้อทั่วไป สะบักจม ยกแขนไม่ขึ้น (Frozen shoulde
4) ปวดหลัง – ปวดเอว ไม่เกี่ยวกับอุบัติเหตุ หมอนรองกระดูกเคลื่อนทับเส้นประสาท L3, 4, 5 (Lumbar spondylitis)
5) ปวดสะโพก ขัดสะโพก ปวดก้น มดลูกเคลื่อน กระเพาะปัสสาวะอักเสบ (Traumatic hip pain)
6) ปวดแขน จากการทำงาน นิ้วล็อค ชาฝ่ามือ (Carpal tunnel syndrome / Trigger finger)
7) ข้อศอก - ข้อมือ ที่ไม่ใช่จากการอักเสบติดเชื้อของพังผืด เส้นเอ็น (Lateral / Medial epicondylitis)
8) ปวดขา จากการเดิน นั่ง ยืนนาน ๆ ปวดฝ่าเท้า กระดูกงอกส้นเท้า (Calcaneal OA)
9) ปวดเข่า นั่งขัดสมาธิไม่ได้ ขึ้นลงบันไดขัด ตะคริวน่อง ปวดใต้ข้อพับ เจ็บเข่าเรื้อรัง(Chronic knee, Cramping pain)

10) ปวดข้อเท้า จากข้อเท้าแพลง ตาตุ่มบวม เอ็นร้อยหวายอักเสบ ยกเว้นข้ออักเสบ (Chronicankle pain)

11) อัมพาตครึ่งซีก พากิสัน (Parkinson' disease / Hemiparesis)

12) ปรับประจำเดือน ปวดท้องเมนส์ ปีกมดลูกเอียง มดลูกเคลื่อน สตรีที่ไม่ได้อยู่ไฟ (Procedentia uter)

13) แก้โรคลม ๒๓ ชนิด และบวมน้ำ บวมลม กษัยเส้น สะบัดร้อนสะบัดหนาว

14) นวดประคบอยู่ไฟหลังคลอดบุตร

ภูมิปัญญาด้านอาหาร

การแปรรูปมันเทศและเผือก

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีการปลูกมันเทศและเผือกในนาหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ผลผลิตมันเทศและเผือกจะขายในรูปหัวสดให้กับพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อ ซึ่งในบางปีจะได้ราคาต่ำมากดังนั้นเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิต และรายได้ของผู้ปลูกมันเทศและเผือก การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ จึงมีความเป็นไปได้สูง แต่ปัญหาที่พบคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะแปรรูปมันเทศและเผือกได้เพียงไม่กี่ชนิด เช่น มันทอด เผือกทอด มันเชื่อม เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันมีทีมนักวิจัยของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลได้นำหัวมันเทศสดที่ชาวบ้านปลูกมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ อาทิ ข้าวเกรียบ คุกกี้ ขนมปัง เป็นต้น เพื่อทำเป็นต้นแบบนำกลับไปสู่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมันเทศได้ศึกษาวิธีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตในขั้นตอนต่อไป

5.2 การอภิปรายผล

จากการสรุปผลการศึกษามีประเด็นที่น่าสนใจมาอภิปรายดังนี้

ด้านวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมในท้องถิ่นตำบลทับน้ำ พบว่าวัฒนธรรมในท้องถิ่นจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับท้องถิ่นใกล้เคียง และเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เกิดจากวิถีชีวิต ความเชื่อ และศาสนา เช่นการบวชนาค การเซ่นผีในงานแต่งงาน การทำขวัญ การตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ การกวนข้าวทิพย์ ซึ่งวัฒธรรมประเพณีต่างๆ เหล่านี้ในปัจจุบันเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมาก เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องของช่วงเวลา ค่าใช้จ่าย การเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัย รวมถึงความขาดแคลนผู้ที่จะถ่ายทอดและสืบทอดองค์ความรู้ดังกล่าวที่แท้จริง

ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ในตำบลทับน้ำ พบว่ามีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายอย่าง เช่นงานจักสาน การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเช่น มันเทศ เผือก การรักษาโรคด้วยหมอโบราณ เช่น การกวาดยา การพ่นหรือการเป่า การนวดประคบรักษาโรค ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ถือได้ว่ามีคุณค่าอย่างมาก สามารถนำมาพัฒนาสร้างเป็นอาชีพได้ หากแต่ปัจจุบันพบว่ามีเหลือน้อยมากเพราะขาดคนสืบทอดและขาดความเอาใจใส่ในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่น

สาเหตุที่ทำให้วัฒธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงและสูญหาย

1) ขาดความเข้าใจ และความภาคภูมิใจ ในศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน
2) ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม ทำให้สูญเสียดุลยภาพระหว่างคน สังคม สิ่งแวดล้อม
3) เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจและสังคม
4) การขาดพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมของคนในชุมชน ทำให้ไม่เห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ ส่งเสริมฟื้นฟู และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น
5) สภาพเศรษฐกิจและสังคมที่ฝืดเคือง
6) ขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจ ยึดติดวัตถุนิยม
7) รูปแบบของการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ยังไม่เป็นแบบอย่างที่ดี
8) ขาดความร่วมมือของคนในชุมชน ในการรณรงค์ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมอย่างจริงจัง
9) เกิดจากวิกฤตการณ์ของระบบการศึกษา ที่มุ่งเน้นทักษะและความรู้ที่เป็นสากล แต่ขาดพื้นฐานดั้งเดิมมารองรับอย่างมั่นคง ไม่ให้ความสำคัญกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างเหมาะสมกลมกลืน

นอกจากนี้ยังพบว่าในชาวบ้านทั่วไปในชุมชนไม่ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนทั้งในรูปแบบของการสืบทอดหรือจดบันทึกความรู้ที่อยู่ ภายในตัวบุคคลหรือความรู้ที่จับต้องไม่ได้ (Tacit Knowledge) ให้เป็นหลักฐานที่สามารถจับต้องได้ถ่ายทอด กันได้ (Explicit Knowledge) มีเพียงคนเฒ่า คนแก่ที่เห็นความสำคัญและมีความห่วงใยในความรู้ของตนจึงใช้ การบอกเล่าถ่ายทอดเฉพาะในครอบครัว เครือญาติซึ่งมีความเสี่ยงต่อการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น มีหลายประเภทเกิดจากความจำเป็นในการใช้ชีวิตประจำวัน หรือวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยการถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นถ่ายทอดลักษณะแบบตัวต่อตัว และมีความรู้บางประเภทที่มีการ จดบันทึกจากความรู้ในตัวบุคคลเป็นหลักฐานการถ่ายทอด โดยจะถ่ายทอดกันในหมู่เครือญาติเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันคงเหลือความรู้หรือภูมิปัญญาไม่กี่ประเภทที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในสังคม ชุมชนตำบลทับน้ำอีกทั้งผู้ที่มีความรู้หรือภูมิปัญญา ท้องถิ่นต้องการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฟื้นฟู ส่งเสริม สนับสนุนความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่โดยมีข้อเสนอแนะให้ทดลองใช้กระบวนการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้กับอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจจัดให้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลในชุมชน (Socialization) รวบรวมความรู้ในตัวบุคคล (Externalization) ให้เป็นขุมความรู้ในชุมชนรวบรวมเป็นหมวดหมู่ เผยแพร่ให้แก่ผู้สนใจ และนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้าง รายได้ให้กับประชาชน เพื่อเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัย ผู้วิจัยขอเสนอแนะความคิดเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ ดังนี้

1) ควรมีการให้ความสำคัญและส่งเสริมด้านการเรียนรู้และถ่ายทอดด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มากขึ้น โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรม ทางวัฒนธรรมต่างๆ

2) การส่งเสริมให้เกิดการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์อย่างเป็น รูปธรรมซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการเชื่อมโยงนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสรรค์หรือการประดิษฐ์ คิดค้นโดยน าเอาความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ และวัตถุดิบในพื้นที่ของชุมชน หรือ ชาวบ้านในท้องถิ่นมาพัฒนาควบคู่กับความคิดสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดการมูลค่าเพิ่มขึ้นทางเศรษฐกิจ เช่น การสร้างศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นให้เป็นศูนย์รวมข้อมูลทางภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน

3) ด้านการอนุรักษ์ ควรมีการปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น หน่วงงานปกครองท้องถิ่นควรมีการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่น ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่น

4) ด้านการฟื้นฟู ควรมีการการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้ว มาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

5) ด้านการพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุค สมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการ วางแผนการจัดการศึกษาและรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ

บรรณานุกรม

กมลทิน พรมประไพ, จำรูญ แพงยัง, สุนทร อ่อนวัง, เพียงเดือน โล่สดใจและเอม อ่อนวัง. 2545. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าพื้นเมือง**: กรณีศึกษาอาเภอทองแสนขัน จงหวัดอุตรดิตถ์ การคนคว้าด้วยตนเองสาวิชาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร

กรมการศาสนา. **เทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ระหว่าง วันที่ ๑๕-๑๗ กันยายน ๒๕๔๒** ณ หอประชุมพุทธมณฑล อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ : วงตะวัน, ๒๕๔๒. หน้า๑๓๒.

กุลธิดา มังกรไชยา. (2551). **ภูมิปัญญาชุมชนบ้านบุในการผลิตขันลงหิน เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชนอย่างยั่งยืน** . มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสำนักงานการศึกษาแห่งชาติ. (2541). **แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานการศึกษาแห่งชาติ.

จารุวรรณ ธรรมวัตร . 2538. **วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน**. มหาสารคาม: โรงพิมพ์สิรินธรออฟเซ็ต .

จักรพันธ์ โสมะเกษตรนิ. 2551. **การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นศรีสะเกษ เพื่อการแข่งขันอย่างยั่งยืน**. รายงานการวิจัยกรุงเทพมหานคร : สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ

ฉลอง กัลยามิตร. (2525). บทบาทของท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย. สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, 38 (223), 46.

ประเวศ วะสี. 2530. **การสร้างภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา** . กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป .

ประเวศ วะสี.(2534). **การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น**.ในคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. การสัมมนาทางวิชาการภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท . กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป

ประเวศ วะสี. 2536. การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น: **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน** . พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

ภูมิปัญญาชาวบ้าน. http://www.school.net.th/library/snet6/envi5/panya.htm เข้าถึงข้อมูลวันที่ 3 พฤศจิกายน 2558.

“ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึงอะไร”. [ม.ป.ป.]. http://www.baanmaha.com/community/thread27925.html เข้า ถึงข้อมูลเมื่อ 1 ธันวาคม 2558 เข้าถึงได้จาก

มณนิภา ชุติบุตร. (2538). “**แนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน**”วารสาร หมู่บ้าน. 7(87): 5; ธันวาคม, 2538.

รุ่ง แก้วแดง. **“คืนภูมิปัญญาไทยสู่การศึกษาของชาติ”.** http://www.drrung.com/article/paye_articles26.htm เขาถึงขอมูลวันที่10 สิงหาคม 2558.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ . 2532. **เครื่องจักสานในประเทศไทย** . กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์ .

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. “**ภูมิปัญญาไทยพัฒนาไทย**” วารสารวัฒนธรรมไทย. 37(4) : 7-17 ; เมษายน-พฤษภาคม, 2542

เสถียร โกเศศ นาคะประทีป. 2515. ความรู้เรื่องวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ :อมรการพิมพ์

เสน่ห์ นครสันติภาพ. 2541. **พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารด้านวัฒนธรรมไทยเกี่ยวกับค่านิยมพื้นฐานของนักศึกษาสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา**. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุกัญญา สุจฉายา. **เพลงปฏิพากย์ : บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา สกศ. **ความหมายของภูมปิญญาและครูภูมิปญญา.** http://www.thaiwisdon.org/p_pum/center_pumfe_pumb.thm เขาถึงขอมูลวันที่ 20 สิงหาคม 2558.

สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน. **ภูมิปญญาทองถิ่น.** http://www.nfe.go.th/042103/digit-lib/wisdom1.html เขาถึงขอมูลวันที่ 20 สิงหาคม 2558

สำเนียง สร้อยนาคพงษ์. (2535). **การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการส่งเสริมการเรียนการสอนในโรงเรียน**. สารพัฒนาหลักสูตร, 110, 25-26.

อมรา พงศาพิชญ์. 2541. **วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธ์ วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา**.

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). **ระบบการศึกษากับชุมชน กรอบความคิด และ ข้อเสนอการวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ภาคผนวก ก
ประมวลภาพถ่าย

ภาพ 1 ประมวลภาพสัมภาษณ์ผู้บริหารและครูโรงเรียนวัดผึ่งแดด

ภาพ 2 ประมวลภาพสัมภาษณ์ผู้บริหารและครูโรงเรียนวัดผึ่งแดด
อาจารย์เรณู สีนิล ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดผึ่งแดด
อาจารย์บุญเชิด แจ้งใจ ครูชำนาญการโรงเรียนวัดผึ่งแดด

ภาพ 3 ประมวลภาพสัมภาษณ์แบบเจาะลึกปราชญ์ชุมชน
พระสุรพล จิรเมโป

ภาพ 4 ประมวลภาพสัมภาษณ์แบบเจาะลึกปราชญ์ชุมชน
พระสุรพล จิรเมโป

ภาพ 5 ประมวลภาพสัมภาษณ์อาจารย์เสนอ ทองจุล
ครูและปราญช์ชุมชน

ภาพ 6 ประมวลภาพสัมภาษณ์ปราญช์ชุมชน
อาจารย์สมนึก ญาณจันทร์

ภาพ 7 ประมวลภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวัดผึ่งแดด

ภาพ 8 ประมวลภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวัดผึ่งแดด

ภาพ 9 ประมวลภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวัดผึ่งแดด

ภาพ 10 ประมวลภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวัดผึ่งแดด

ภาพ 11 ประมวลภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวัดผึ่งแดด

ภาพ 12 ประมวลภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวัดผึ่งแดด

ภาพ 13 ประมวลภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวัดศรีภวังค์

ภาพ 14 ประมวลภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวัดศรีภวังค์

ภาพ 15 ประมวลภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวัดศรีภวังค์

ภาพ 16 ประมวลภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวัดศรีภวังค์

ภาคผนวก ข
บทความสำหรับเผยแพร่

การศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

A Study of Cultural Knowledge and Local Wisdoms in Tubnam Sub-district, Bangpahan District, Ayutthaya Province.

วันดี ศรีสวัสดิ์, วรรษา พรหมศิลป์, ธารนี นวัสนที, นิสาชล ตรีไพบูลย์, กังสดาล ญาณจันทร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเขตตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงจัดทำเป็นฐานข้อมูล 2 ภาษาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ให้กับโรงเรียนในชุมชนตำบลทับน้ำ นอกจากนี้การวิจัยดังกล่าวยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างจิตสำนึก เป็นแรงผลักดันให้เยาวชนตลอดจนคนในชุมชนได้เห็นความสำคัญ เกิดความรักและหวงแหนในชุมชนของตน มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดย 1) การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary Data) เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้องกับองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากวิทยานิพนธ์ ตำราวิชาการ งานวิจัย บทความ วารสาร และเว็บไซต์ต่างๆ 2) การรวบรวมข้อมูลจากเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Dept Interview)

จากการศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่าองค์ความรู้ในชุมชนตำบลทับน้ำ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม และการละเล่นท้องถิ่นทั้งที่สูญหายไปแล้ว และที่ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ พิธีทำขวัญข้าว พิธีทำขวัญนาค พิธีขึ้นศาลพระภูมิ การเทศน์มหาชาติ ในเทศกาลเข้าพรรษาพิธีกวนข้าวทิพย์ การละเล่นเพลงเกี่ยวข้าว การละเล่นเพลงเรือ 2) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม เครื่องจักสาน เช่น งอบ กระด้ง ตะแกรง ตะกร้า ตะข้อง ลอบจับปลาฯลฯ ภูมิปัญญาด้านการแพทย์และการรักษาโรค เช่น การกวาดยา การพ่นลมพิษ การนวดและการประคบ ภูมิปัญญาด้านอาหาร เช่น การแปรรูปมันเทศและเผือก ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยในครั้งนี้คือ 1) ฐานข้อมูล 2 ภาษา ที่มีเนื้อหาเป็นความรู้ทั้งด้านภูมิศาสตร์ การปกครอง วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใช้เป็นประโยชน์ในการ
เรียนการสอนให้กับโรงเรียนในเขตพื้นที่ 2) ชาวบ้านในท้องถิ่นโดยเฉพาะเยาวชนได้รู้ประวัติความเป็นมาและองค์ความรู้ต่างๆในชุมชนของตัวเอง เป็นแรงผลักดันให้เกิดความรักความหวงแหนในชุมชนของตัวเอง และเป็นแนวทางร่วมมือกันพัฒนานาท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

นอกจากนี้ยังพบว่าในชาวบ้านทั่วไปในชุมชนไม่ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนทั้งในรูปแบบของการสืบทอดหรือจดบันทึกความรู้ที่อยู่ ภายในตัวบุคคลหรือความรู้ที่จับต้องไม่ได้ (Tacit Knowledge) ให้เป็นหลักฐานที่สามารถจับต้องได้ถ่ายทอด กันได้ (Explicit Knowledge) มีเพียงคนเฒ่า คนแก่ที่เห็นความสำคัญและมีความห่วงใยในความรู้ของตนจึงใช้ การบอกเล่าถ่ายทอดเฉพาะในครอบครัว เครือญาติซึ่งมีความเสี่ยงต่อการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นปัจจุบันคงเหลือความรู้หรือภูมิปัญญาไม่กี่ประเภทที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในสังคม ชุมชนตำบลทับน้ำอีกทั้งผู้ที่มีความรู้หรือภูมิปัญญา ท้องถิ่นต้องการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฟื้นฟู ส่งเสริม สนับสนุนความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่โดยมีข้อเสนอแนะให้ทดลองใช้กระบวนการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้กับอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจจัดให้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลในชุมชน (Socialization) รวบรวมความรู้ในตัวบุคคล (Externalization) ให้เป็นขุมความรู้ในชุมชนรวบรวมเป็นหมวดหมู่ เผยแพร่ให้แก่ผู้สนใจ และนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้าง รายได้ให้กับประชาชน เพื่อเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

Abstract

The research study of cultural knowledge and local wisdom study in Tub-Num sub-district area, Bang Phra Han district, Phra Nakorn Si Ayutthaya province has a purpose to study the cultural knowledge and local wisdom in Tub-Num sub-district area, Bang Phra Han district, Phra Nakorn Si Ayutthaya province. The collected information is edited in Thai and English language as an instructional material for the schools in Tub-Num community area. Furthermore, this research also has an objective to cultivate good moral trait and the awareness of love and care of the community among the locals. The data is collected through 1) the documentary data collecting which is the collection of ideas, theories and any researches related to the knowledge of culture, wisdoms and local wisdoms based on the studies of research papers, academic works, thesis, articles, magazines and websites; 2) The In-Dept interview.

According to the study of knowledge, culture and local wisdoms in Tub-Num sub-district area, Bang Pha Han district, Phra Nakorn Si Ayutthaya province, it is found that the local wisdoms in this area can be divided into 2 categories namely 1) the culture, rite, ceremony and local plays both lost and inherited ones that still exist related to the locals' living style such as Tum Kwan Khao [Rice Blessing], Tum Kwan Naka [The Baptist of serving Buddha], Khuen San Phra Phum [The House of Guardian Spirit Locating], Thed Mahachat [Mahachat Spell Praying], Kwan Khaotip [Rice Sweets String], Pleng Kiew Khao [Harvest music] and Pleng Rue [Boat music]; 2) 2) the wisdom and knowledge of handicraft basketry, such as a winnowing basket, weir, fish trap, bamboo tray, bamboo hat and more, medical treatments

such as throat rubbing ,spraying hives, massage and hot press and wisdom of food processing such as yam and taro. Benefits from this research are: 1) the database in 2 languages with content knowledge in both geographical and cultural dominance over Tub-Num sub-district area, Ban Pha Han district, Phra Nakorn Si Ayutthaya province as an instruction material in teaching to schools in the district; 2) The encouraging of locals, especially youth, to know, love and cherish in the history and knowledge in their own community and to develop guidelines for local farms to be sustainable.

It is also found that the locals in the community do not realize on the importance of the preservation of their culture and traditional knowledge in the form of a note or inherited knowledge that lies within the knowledge or intangible (Tacit Knowledge) as tangible evidence that can be transmitted (Explicit Knowledge). Only aged people can see the importance and concern in their knowledge so such knowledge is told within only family or relatives that cause high risk of loss of local knowledge. The current balance of knowledge or wisdom, knowledge, wisdom, or a few types are left in Tub-Nam community and those who have knowledge or wisdom needed the local government to support and restore the existing knowledge or wisdom that with the suggestion to try the knowledge management process applied to conservation of traditional knowledge. This may be done through the exchange of knowledge between individuals in the community (Socialization) and knowledge in the person (Externalization) to collect a trove of knowledge in the community category, to disseminate to any interested person together with the application of the knowledge and wisdom of local to revenue to the public and to build a strong community of self-reliance and sustainability.

บทนำ

บ้านทับน้ำเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน โดยมีพื้นที่โดยทั่วไปเต็มไปด้วยหนองและบึง เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม อีกทั้งยังมีคลองเชื่อมต่อกันหลายสาย ซึ่งอาชีพส่วนใหญ่ของประชาชนในหมู่บ้านเป็นการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนา การเพาะปลูกโดยเฉพาะการเพาะปลูกมันสำปะหลัง เป็นต้น

นอกจากนี้หมู่บ้านทับน้ำยังมีประเพณีวัฒนธรรมตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ ทั้งการละเล่นพื้นบ้านโบราณ เช่น การละเล่นเพลงเรือ การละเล่นลูกช่วง ที่จะมีการละเล่นเหล่านี้ในช่วงงานบุญประเพณีต่างๆของชุมชน นอกจากนี้ยังมีประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน เช่น ประเพณีการแห่เทียนในวันเข้าพรรษา การทำขวัญนาคในพิธีบวชนาค การเส้นผีในพิธี

แต่งงาน การกวนข้าวทิพย์ในประเพณีสาทไทย การทำขวัญข้าว พิธีกรรมการตั้งศาลพระภูมิ ส่วนในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนตำบลทับน้ำ จะมีทั้งกลุ่มหัตถกรรมจักสาน และการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยวิธีโบราณ เป็นต้น

ในปัจจุบันวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาต่างๆ ในชุมชนบ้านทับน้ำได้เลือนหายไปตามกาลเวลา เนื่องจากการละเลยทั้งโดยตรงและโดยอ้อมของคนในชุมชนท้องถิ่น ที่สำคัญที่สุดคือองค์ความรู้ต่างๆเหล่านี้เป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดด้วยวิธีเล่าสู่กันฟังจากรุ่นสู่รุ่นและนับวันก็จะเลือนหายไปตามอายุขัยของบรรพบุรุษประกอบ

กับคนในชุมชนขาดการตระหนักถึงความสำคัญและความรักความหวงแหนในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งนอกจากจะทำให้ไม่มีผู้สืบทอดต่อไปแล้ว ยังไม่มีฐานข้อมูลที่จะทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้รู้ถึงความเป็นมาของท้องถิ่นตัวเอง

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า การที่ชุมชนจะสมบูรณ์และเข้มแข็งต้องมาจากพื้นฐานในความรัก ความร่วมมือ ความเชื่อมั่นและหวงแหนในรากเง้าของตนเอง ดังนั้นทุกกลไกในชุมชนเป็นเครื่องผลักดันชุมชนเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน จึงได้เสนอหัวข้อวิจัยเรื่องการศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อให้ได้ฐานข้อมูลสำหรับเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนให้แข้มแข็งและยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งทางด้านประวัติความเป็นมา สภาพภูมิศาสตร์ การปกครอง ประชากร การประกอบอาชีพ และแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ในเขตตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทั้งทางด้านศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงจัดทำเป็นฐานข้อมูล 2 ภาษาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ให้กับโรงเรียนในชุมชนตำบลทับน้ำต่อไป
4. เพื่อสร้างจิตสำนึกและเป็นแรงผลักดันให้เยาวชนตลอดจนคนในชุมชนเห็นความสำคัญ เกิดความรัก

และหวงแหนในชุมชนของตน

วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อให้แนวทางในการดำเนินการศึกษาเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด นักวิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการศึกษาออกเป็น 6 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษา เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลทับน้ำ ซึ่งขั้นตอนนี้จะใช้วิธีการสำรวจเอการที่เกี่ยวข้อง นำมาสังเคราะห์และเรียบเรียง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างเครื่องมือในการศึกษา ประกอบด้วย

1) แบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ภายใต้เงื่อนไขของความรอบรู้ของผู้ให้สัมภาษณ์

2) รูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยการระดมปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ครูภูมิ

ปัญญา เยาวชน ฯลฯ มาร่วมให้ข้อมูลและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนของตน เป็นลักษณะการนั่งพูดคุยร่วมกัน แสดงความคิดเห็นและทัศนคติ ตลอดจนความต้องการด้านการอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาในชุมชน

3) แบบการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับครู-นักเรียนโรงเรียนในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ

เพื่อรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ต่า งๆ

4) ปฏิทินฤดูกาล (Culture Calendar) เพื่อให้เห็นภาพการประกอบอาชีพในวงรอบ 1 ปีของ

ชุมชน ซึ่งทีมนักวิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลดังกล่าวในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2557

ขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการลงพื้นที่ศึกษาและประสานงานกับ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อำนวยการโรงเรียน เจ้าอาวาสวัดในชุมชน และสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ นัดหมายวัน เวลา สถานที่ในการจัดเสวนาระดมความคิดและข้อมูล รวมถึงการลงพื้นที่เพื่อขอสัมภาษณ์จากปราญช์ชาวบ้านในชุมชน ตลอดจนการประสานงานกับสถานศึกษาเพื่อเข้าไปจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักเรียนทั้งในโรงเรียนวัดผึ่งแดด และโรงเรียนวัดศรีภวังค์

ขั้นตอนที่ 4 การสรุปและเรียบเรียนข้อมูลเพื่อจัดทำฐานข้อมูลเป็นหมวดหมู่ ตรวจสอบความถูกต้องโดยมีปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำชุมชนร่วมตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้

ขั้นตอนที่ 5 การนำฐานข้อมูลมาแปลเป็นภาษาอังกฤษ และตรวจสอบความถูกต้องด้านภาษาและไวยกรณ์โดยผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา

ขั้นตอนที่ 6 การสรุปผลและการอภิปรายผลการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดทำรูปเล่มนำเสนอข้อมูลงานวิจัยสู่สาธารณะต่อไป

ผลการวิจัย

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาและตัวแทนครูผู้สอนโรงเรียนทั้ง 2 แห่งที่อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำ รวมถึงหัวหน้าชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตชุมชนตำบลทับน้ำ พบว่าในเขตพื้นที่ตำบลทับน้ำเป็นพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยได้มีการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นสืบต่อกัน

มา บางอย่างเริ่มเลือนหายไปจากวิถีชุมชน บางอย่างยังคงปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาแต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้างเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม และเทคโนโลยีในปัจจุบัน โดยสามารถสรุปองค์ความรู้ในชุมชนตำบลทับน้ำซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ 1) องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม และการละเล่น ได้แก่ พิธีทำขวัญข้าว พิธีทำขวัญนาค พิธีขึ้นศาลพระภูมิ การเทศน์มหาชาติ ในเทศกาลเข้าพรรษา พิธีกวนข้าวทิพย์ การละเล่นเพลงเกี่ยวข้าว การละเล่นเพลงเรือ 2) องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ หัตถกรรมเครื่องจักสาน เช่น งอบ กระด้ง ตะแกรง ตะกร้า การแพทย์และการรักษาโรค เช่น การกวาดยา การพ่นลมพิษ การประคบอยู่ไฟหลังคลอดบุตร ด้านอาหาร เช่น การแปรรูปมันเทศและเผือก

การอภิปรายผล

จากการศึกษาด้านวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมในท้องถิ่นตำบลทับน้ำ พบว่าวัฒนธรรมในท้องถิ่นจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับท้องถิ่นใกล้เคียง และเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เกิดจากวิถีชีวิต ความเชื่อ และศาสนา เช่นการบวชนาค การเซ่นผีในงานแต่งงาน การทำขวัญ การตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ การกวนข้าวทิพย์ ซึ่งวัฒธรรมประเพณีต่างๆ เหล่านี้ในปัจจุบันเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมาก เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องของช่วงเวลา ค่าใช้จ่าย การเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัย รวมถึงความขาดแคลนผู้ที่จะถ่ายทอดและสืบทอดองค์ความรู้ดังกล่าวที่แท้จริง ส่วนในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ในตำบลทับน้ำ พบว่ามีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายอย่าง เช่นงานจักสาน การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเช่น มันเทศ เผือก การรักษาโรคด้วยหมอโบราณ เช่น การกวาดยา การพ่นหรือการเป่า การนวดประคบรักษาโรค ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ถือได้ว่ามีคุณค่าอย่างมาก สามารถนำมาพัฒนาสร้างเป็นอาชีพได้ หากแต่ปัจจุบันพบว่ามีเหลือน้อยมากเพราะขาดคนสืบทอดและขาดความเอาใจใส่ในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่น

สาเหตุที่ทำให้วัฒธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงและสูญหายคือ 1) ขาดความเข้าใจและความภาคภูมิใจ ในศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน 2) ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม ทำให้สูญเสียดุลยภาพระหว่างคน สังคม สิ่งแวดล้อม 3) เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจและสังคม 4) การขาดพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมของคนในชุมชน ทำให้ไม่เห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ ส่งเสริมฟื้นฟู และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น 5) สภาพเศรษฐกิจและสังคมที่ฝืดเคือง 6) ขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจ ยึดติดวัตถุนิยม 7) รูปแบบของการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ยังไม่เป็นแบบอย่างที่ดี 8) ขาดความร่วมมือของคนในชุมชน ในการรณรงค์ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมอย่างจริงจัง และ 9) เกิดจากวิกฤตการณ์ของระบบการศึกษา ที่มุ่งเน้นทักษะและความรู้ที่เป็นสากล แต่ขาดพื้นฐานดั้งเดิมมารองรับอย่างมั่นคง ไม่ให้ความสำคัญกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างเหมาะสมกลมกลืน

นอกจากนี้ยังพบว่าในชาวบ้านทั่วไปในชุมชนไม่ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนทั้งในรูปแบบของการสืบทอดหรือจดบันทึกความรู้ที่อยู่ ภายในตัวบุคคลหรือความรู้ที่จับต้องไม่ได้ (Tacit Knowledge) ให้เป็นหลักฐานที่สามารถจับต้องได้ถ่ายทอด กันได้ (Explicit Knowledge) มีเพียงคนเฒ่า คนแก่ที่เห็นความสำคัญและมีความห่วงใยในความรู้ของตนจึงใช้ การบอกเล่าถ่ายทอดเฉพาะในครอบครัว เครือญาติซึ่งมีความเสี่ยงต่อการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น มี

หลายประเภทเกิดจากความจำเป็นในการใช้ชีวิตประจำวัน หรือวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยการถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นถ่ายทอดลักษณะแบบตัวต่อตัว และมีความรู้บางประเภทที่มีการ จดบันทึกจากความรู้ในตัวบุคคลเป็นหลักฐานการถ่ายทอด โดยจะถ่ายทอดกันในหมู่เครือญาติเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันคงเหลือความรู้หรือภูมิปัญญาไม่กี่ประเภทที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในสังคม ชุมชนตำบลทับน้ำอีกทั้งผู้ที่มีความรู้หรือภูมิปัญญา ท้องถิ่นต้องการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฟื้นฟู ส่งเสริม สนับสนุนความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่โดยมีข้อเสนอแนะให้ทดลองใช้กระบวนการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้กับอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจจัดให้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลในชุมชน (Socialization) รวบรวมความรู้ในตัวบุคคล (Externalization) ให้เป็นขุมความรู้ในชุมชนรวบรวมเป็นหมวดหมู่ เผยแพร่ให้แก่ผู้สนใจ และนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้าง รายได้ให้กับประชาชน เพื่อเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1) ควรมีการให้ความสำคัญและส่งเสริมด้านการเรียนรู้และถ่ายทอดด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มากขึ้น โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรม ทางวัฒนธรรมต่างๆ

2) การส่งเสริมให้เกิดการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์อย่างเป็น รูปธรรมซึ่งจำเป็นต้องอาศัย

การเชื่อมโยงนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสรรค์หรือการประดิษฐ์ คิดค้นโดยน าเอาความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ และวัตถุดิบในพื้นที่ของชุมชน หรือ ชาวบ้านในท้องถิ่นมาพัฒนาควบคู่กับความคิดสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดการมูลค่าเพิ่มขึ้นทางเศรษฐกิจ เช่น การสร้างศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นให้เป็นศูนย์รวมข้อมูลทางภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน

3) ด้านการอนุรักษ์ ควรมีการปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น หน่วงงานปกครองท้องถิ่นควรมีการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่น ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่น

4) ด้านการฟื้นฟู ควรมีการการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้ว มาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

5) ด้านการพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุค สมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการวางแผนการจัดการศึกษาและรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ

เอกสารอ้างอิง

กุลธิดา มังกรไชยา. (2551). **ภูมิปัญญาชุมชนบ้านบุในการผลิตขันลงหิน เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชนอย่างยั่งยืน** . มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

จักรพันธ์ โสมะเกษตรนิ. 2551. **การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นศรีสะเกษ เพื่อการแข่งขันอย่างยั่งยืน**. รายงานการวิจัยกรุงเทพมหานคร : สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ

ฉลอง กัลยามิตร. (2525). บทบาทของท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย. สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, 38 (223), 46.

ประเวศ วะสี. 2530. **การสร้างภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา** . กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป .

รุ่ง แก้วแดง. **“คืนภูมิปัญญาไทยสู่การศึกษาของชาติ”.** http://www.drrung.com/article/paye_articles26.htm เขาถึงขอมูลวันที่10 สิงหาคม 2558.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ . 2532. **เครื่องจักสานในประเทศไทย** . กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์ .

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. “**ภูมิปัญญาไทยพัฒนาไทย**” วารสารวัฒนธรรมไทย. 37(4) : 7-17 ; เมษายน-พฤษภาคม, 2542

เสถียร โกเศศ นาคะประทีป. 2515. ความรู้เรื่องวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ :อมรการพิมพ์

เสน่ห์ นครสันติภาพ. 2541. **พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารด้านวัฒนธรรมไทยเกี่ยวกับค่านิยมพื้นฐานของนักศึกษาสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา**. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อมรา พงศาพิชญ์. 2541. **วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธ์ วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา**.

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). **ระบบการศึกษากับชุมชน กรอบความคิด และ ข้อเสนอการวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ประวัตินักวิจัย
นางสาววันดี ศรีสวัสดิ์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
โทร. 035 – 252756 081 – 9470971

ประวัติการศึกษา :

- ☐ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ สาขาภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร
- ☐ บริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาภาษาอังกฤษธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี จ. ปทุมธานี
- ☐ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง แผนกวิชาการท่องเที่ยว สถาบันเทคโนโลยีราช - มงคล วิทยาเขตพระนครศรีอยุธยา วาสุกรี

ประวัติการฝึกอบรมและดูงาน :

- ☐ หลักสูตรการต้อนรับและการบริการ
- ☐ อบรมภาวะผู้นำและการพัฒนาบุคลิกภาพ และ ความสามารถทางด้านภาษา สถาบันอินเตอร์ เอคคาดามิค
- ☐ อบรมแลกเปลี่ยนด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม กับองค์การสหประชาติ ตามโครงการ “Oriental Princess Environment Envoy” ณ ประเทศเยอรมันนี
- ☐ ฝึกอบรมการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ (EQ)
- ☐ ฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการสร้างกลยุทธ์และวิสัยทัศน์ในการทำงาน
- ☐ ฝึกอบรมหลักสูตรธรรมาภิบาลเพื่อการพัฒนาคณะ รุ่น 6

ตำแหน่งปัจจุบัน :

- ☐ ผู้ช่วยคณบดีด้านศิลปวัฒนธรรม
- ☐ หัวหน้าสาขาภาษา คณะศิลปศาสตร์ ศูนย์วาสุกรี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
- ☐ หัวหน้างานกองประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
- ☐ มัคคุเทศก์อิสระ บริษัทอยุธยาอินเตอร์เซอร์วิส จำกัด
- ☐ วิทยากรฝึกอบรมด้านทักษะภาษาอังกฤษ ศูนย์ฝึกอบรมไฮเทค นิคมอุตสาหกรรมไฮเทค นิคมอุตสาหกรรมสหรัตนนคร นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน และนิคมอุตสาหกรรมโรจนะ